

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ANADOLU'DAKİ PERS SATRAPLIK ORGANİZASYONU

Muzaffer DURAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN

Isparta 2012

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI**

Tez Savunması 1

Tarih:9/1/2012

Enstitü Yönetim Kurulunun 9/1/2012 tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Muzaffer DURAN'nın "Anadolu'daki Pers Satraplık Organizasyonu" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 9/1/2012 tarihinde saat 10.00'da toplanmış ve aday tezi savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

*~~Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.~~
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman :	Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. A. Şevki DUYMAZ	
Üye :		
Üye :		

Ek : Jüri Raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum

“Anadolu’daki Pers Satraplık Organizasyonu” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Muzaffer DURAN
09.01.2012

ÖNSÖZ

Pers kralları tarafından bırakılmış ve eski Pers dilinde yazılmış olan kitabelerin çözülmesiyle, Batılı araştırmacıların eski İran tarihine olan ilgileri artmaya başlamıştır. Diğer yandan İranlıların, Avrupa'nın kültür kökenini oluşturan Yunanlılarla olan genellikle şiddete dayalı ilişkileri, araştırmacıların dikkatini çeken diğer bir unsur olmuştur. Bununla birlikte söz konusu alanla ilgili arkeolojik buluntular dışında yerel menşeli yazılı kaynakların eksikliği, bu alanda çalışma yapanları zorlayan bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Fakat eski Yunanlı yazarların kaleme almış olduğu eserler, araştırmacıların bu konudaki en büyük yardımcısı olmuştur.

Batılı tarihçilerin İran tarihine olan ilgileri neticesinde bu alanda pek çok çalışma yapılmaya başlanmıştır. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde, Türkiye'de eskiçağ tarihçileri tarafından yapılan antik İran çalışmalarının oldukça yetersiz olduğu görülmüştür. Bu yüzden çalışmayı kaleme alırken Türkçe kaynak sıkıntısı bizi oldukça zorlamıştır. Yapmış olduğumuz çalışmada eksik yönler olmuş olabilir; ayrıca ele alınan çalışmanın bu alana son noktayı koymadığı da rahatlıkla söylenebilir. Buna rağmen çalışmamızın, daha sonra bu alanda yapılacak olan araştırmalara oldukça yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Tez konumuzun tespit edilmesi ve çalışmamızın ortaya çıkmasında desteklerini esirgemeyen, tez metnini sabırla okuyup detaylı bir şekilde irdeleyen ve çalışmamızı oluştururken karşılaşmış olduğumuz zorlukları aşmamızı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Araştırmalarım süresince kıymetli düşüncelerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ'e, çalışmalarım esnasında fikir ve önerileriyle beni yönlendiren hocalarım Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZCAN'a ve Yrd. Doç. Dr. A. Şevki DUYMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Muzaffer DURAN

Isparta 2012

ÖZET

ANADOLU'DAKİ PERS SATRAPLIK ORGANİZASYONU

Muzaffer DURAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü,
Yüksek Lisans Tezi, 111 sayfa, Ocak 2012

Danışman: Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN

Akamenid hanedanlığına mensup II. Kyros'un önderliğinde toplanan Persler, Medleri bozguna uğrattıklarında İran'dan Kızılırmak'a kadar olan toprakları ele geçirmişti. Daha sonra Lydia devleti ile önce Kızılırmak çevresinde sonra Sardes önlerinde savaşan Persler, bu bölgeleri de ele geçirerek, İran'dan Batı Anadolu'ya kadar uzanan büyük bir imparatorluk vücuda getirmiştir. Söz konusu toprakların genişliği ve içerisinde pek çok milletin bulunması, Persler için bir yönetim sorunu doğurmuştur. II. Kyros bu meseleyi, kendilerinden önce Mezopotamya'da kurulmuş olan Asur ve Med devletlerinin kullandığı sisteme benzer bir yöntemle çözmeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda II. Kyros, memleketi bir nevi eyalet olan satraplıklara ayırmış ve bunların başına da satraplar (vali) atamıştır. Anadolu gibi uzak bölgelerde oluşturulan satraplıklara genelde İranlılar atanmış, ancak bazı bölgelere yerel liderlerin atandığı durumlar da görülmüştür.

Antik kaynaklarda, farklı sayı ve isimlerde geçen satraplıklara birçok imtiyaz verilmiştir. Bunun karşılığında, doğrudan kral tarafından atanan valilere siyasi, askeri ve ekonomik açıdan pek çok sorumluluk yüklenmiştir. Söz konusu yükümlülüklerini yerine getirdikleri takdirde, satraplıklarda yaşayan halkların dil, din ve sosyal hayat gibi kültürel değerlerine müdahale etmeyen Pers yöneticileri, böylece bu halkların kendilerine ısınmalarını sağlamıştır. Satraplıkların bağımsız hareket etmelerini engellenmek için ise eyaletlere birçok denetleyici memur gönderilmiştir. Bizzat kral tarafından görevlendirilen bu müfettişler, satraplıkta olan olayları doğrudan krala rapor etmiştir.

Büyük İskender'in seferleri neticesinde Anadolu'daki Pers hâkimiyeti ve Pers satraplıkları Makedonlara geçerek son bulmuştur. Makedon yönetimi altında ise eyalet yönetimi küçük değişikliklerle devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akamenid, II. Kyros, Yönetim, Satrap, Satraplık.

ABSTRACT**PERSIA SATRAPY ORGANIZATION IN ANATOLIA****Muzaffer DURAN**

Süleyman Demirel University, History Department,

Master Thesis, 111 pages, January 2012.

Supervising Professor: Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN

Defeating Meds under the leadership of Cyrus II, Achaemenids took the control over the land from Iran to Kızılırmak. Later, battling against Lydia State first around Kızılırmak and then before Sardes, Persians conquered these areas and constituted a great emperorship. As a result of the largeness of the lands in question and numerousness of the nations sheltered in these lands, there occurred a problem of management for Persians. Cyrus II resolved this problem with a similar method used by Asur and Media States which were founded in Mesopotamia before. In accordance with this goal, Cyrus II divided the land into states and assigned satraps (governor) for each state. In general, Persian satraps were appointed to the satrapies established in remote regions just like Anatolia; however, it is seen that in some regions local leaders were appointed.

In ancient sources, many privileges were provided for different number and name of satrapies. In return for these privileges, many political, military and economical responsibilities were assigned to the satraps who were directly appointed by the king. Not interfering with the language, religion and social life of societies living in satrapies as long as they fulfill their obligations, Achaemenids obtained the societies' confidence. To prevent the independent action of Satrapies, a good many controllers were sent to these satrapies. Assigned personally by the king, these controllers reported the events happened within the borders of satrapies directly to the king.

As a result of campaigns of Alexander the Great Persians domination of Anatolia and Persian satrapies, passing into the hands of the Macedonians came to

end. In the management of the Macedonian state, province system has continued with little change.

Key Words: Achaemenid, Cyrus II, Management, Satrap, Satrapy.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR	VIII
TABLolar.....	X
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

Bir Yönetim Biçimi Olarak Satraplık

A. Satraplık Sisteminin Kökeni.....	12
B. Satrap ve Satraplığın Tanımlanması.....	14
C. Persler ve Satraplık.....	16
D. Anadolu'da Bulunan Temel Satraplıklar ve Merkezi Yönetimle İlişkileri.....	21
E. Satraplıkların Yeniden Organize Edilmesi	25

II. BÖLÜM

Pers Yönetim Organizasyonu İçerisinde Satrap ve Satraplıklar

A. Satraplıklardaki Hiyerarşik İlişki	29
B. Satraplıkların Yükümlülükleri.....	34
B.1. Ekonomik Yükümlülükler ve Etkileri	35
B.2. Askeri Yükümlülükler ve Satraplık Orduları	48
B.3. Diğer Yükümlülükler.....	53
C. Satraplıkların Denetimi.....	55
C.1. Kralın Gözü	58
C.2. Kervan Yolları	61
C.3. Satrap İsyanları	66

D. Satraplıklara Uygulanan Kùltür Politikaları.....	68
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	79
Antik Yazarlar ve Eserleri.....	79
Modern Eserler	80
EKLER	86

KISALTMALAR

AchHist.	Achaemenid History.
AJPh.	The American Journal of Philology.
Arrr. an.	Arrianos, Anabasis.
AÜDTCFD.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi.
Bkz.	Bakınız.
C.	Cilt.
CAH.	Cambridge Ancient History.
Çev.	Çeviren.
DB.	Darius Behistun Yazıtı.
Diod.	Diodoros Sicilus.
DNP.	Der Neue Pauly
Ed.	Editör.
EIr.	Iranica Encyclopaedia.
Hdt. hist.	Herodot, Histories.
JCS.	Journal of Cuneiform Studies.
Ksen. an.	Ksenophon, Anabasis.
Ksen. hell.	Ksenophon, Hellenica.
Ksen. Kyr.	Ksenophon, Cyrupaideia.
M.Ö.	Milattan Önce.
Plu. Art.	Plutarchus, Artaxerxes.
RE.	Reel Encyclopadie.
S.	Sayı.

Str.	Strabon
Transl.	Translate.
TTK.	Türk Tarih Kurumu.
Vol.	Volume.
Yay.	Yayın.

TABLolar

Tablo 1. Satraplıkların Pers Krallarına Ödediği Haraç ve Ayni Vergiler..... 41

Tablo 2. Hediye Veren Halklar ve Krala Sunmuş Olduğu Armağanlar.....44

GİRİŞ

Tarih boyunca karmaşanın hüküm sürdüğü Ortadoğu, Anadolu ve Önasya köken ve kültür açısından birbirinden tamamen farklı pek çok halkın yaşadığı ve birçok farklı devletlerin hüküm sürdüğü bir coğrafya olmuştur. Söz konusu halkların sayısının fazla olması bölgeye hâkim olan devletler için daima problem teşkil etmesinin yanında, bahsedilen bölgelerde yönetim organizasyonunun teşekkülünde de birtakım zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Burada bahsedilmesi gereken en önemli devletlerden biri de Pers İmparatorluğudur. II. Kyros'un (M.Ö. 559-530), Med devletine son verip kurduğu bu imparatorluk, sınırlarını Ege sahillerine kadar genişletmişti. II. Kyros'tan sonra halefi II. Kambyses (M.Ö. 530-522), Mısır'ı ele geçirerek batıda Sardes'e doğuda Babil'e uzanan imparatorluğu dönemin en büyük devleti haline getirmiştir. Daha sonra tahta geçen I. Darius (M.Ö. 522-486) zamanında ise imparatorluk üç kıtada hüküm sürer hale gelmiştir.

İmparatorluğun geniş sınırlara ulaşması, yanında bir takım zorlukları da beraberinde getirmiştir. Özellikle ele geçirilen yerlerin merkez tarafından yönetimi, başlı başına bir sorun olmuştur. Bu duruma Pers devletinin kurucusu ve enerjik bir fatih olarak addedilen II. Kyros, daha önce bölgede Medler ve Asurlular tarafından kullanılan eyalet sistemini geliştirerek satraplık organizasyonu adı altında bir çözüm bulmuştur. Eyaletleri satraplık adı verilen yönetim birimlerine ayıran II. Kyros, bunların başlarına da satrap adı verilen hanedana mensup ve aristokrat sınıftan seçilmiş kişileri atamıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman da olsa yerel hâkimlerden de satrap ataması yapıldığını tespit edebilmekteyiz. II. Kyros'un uygulamaya koyduğu bu sistem, başarısı üzerine daha sonraki krallar tarafından da uygulanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte tarihi süreç içerisinde satraplıkların sınırları ve sayısı sabit bir şekilde kalmamış, bu sınırlar ve sayılar zamanla değişiklik göstermiştir. Pers krallarının icraatlarını ifade ettikleri ve günümüze kadar ulaşan Behistun ve Kserkses gibi yazıtlarla, ünlü tarihçi Herodotos'un eserinde geçen satraplıklar hakkındaki bilgiler bu değişimi net bir şekilde tespit etmemize olanak sağlamaktadır.

“Anadolu’daki Pers Satraplık Organizasyonu” başlıklı çalışmamız, coğrafi olarak oldukça geniş bir bölgeyi içine almaktadır. Çalışmamızda, Pers imparatorluğunun hâkimiyet sahası içerisinde yer alan Suriye, Babil, İran, Mısır ve Anadolu topraklarının yanısıra, ilişkide olduğu ölçüde Hindistan ve Avrupa hakkında da yeri geldiğince bilgiler verilmiştir.

Antik kaynaklarda sayılarının en az yirmi olduğu görülen satraplıkların bu denli geniş sınırlara yayılması, her birinin ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Bunun yanında muteber kaynaklarda ifade edilen satraplıkların isim ve sayı bakımından birbirini tutmaması, coğrafi sınırlarının zaman içerisinde sürekli değişim göstermesi araştırmacılar için diğer zorluklar olarak gösterilebilir. Bu nedenlerden dolayı satraplıkların egemenlik alanları hiçbir kaynakta tam ve doğru olarak tanımlanamamıştır. Bahsettiğimiz nedenler sebebiyle araştırmamızdaki amacımız, Anadolu satraplıklarının her birini tek tek ele almaktan ziyade, elde ettiğimiz veriler neticesinde genellemelere ulaşarak satraplık organizasyonunun somut bir tasvirini oluşturmaktır.

Çalışmamız Pers kralı II. Kyros’un, Lydia krallığını ele geçirip satraplığa dönüştürdüğü M.Ö. 546/7 yılından başlamakta, Büyük İskender’in Anadolu topraklarını ele geçirmeye başladığı M.Ö. 334 yılı ile sona ermektedir. Bunun yanısıra altyapısı Medler ve Asurlular dönemine kadar dayanan satraplığın tarihsel arka planı da göz ardı edilmemiştir. Ayrıca Anadolu’daki Pers hâkimiyetinin sonu, Büyük İskender’in Anadolu’daki ilk yıllarına rastlaması nedeniyle çalışmamızda, yeri geldiğince Büyük İskender hakkında da bilgiler verilmiştir.

Konuya ilişkin antik kaynaklarımızın en eskisi *Kitab-ı Mukaddes (Tevrat)*’tir. Modern çalışmalar yapılmadan önce, eskiçağ tarihi hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklardan biri olan Tevrat’ın özellikle Ezra ve Nehemya bölümleri, Pers kralları, kralların Yahudiler ile ilgili icraatları ve bu bölgenin valileri hakkında bilgiler içermektedir.

Çalışmamızda kullandığımız Pers menşeli antik kaynaklarımız, Pers kralları tarafından meydana getirilen çivi yazılı kitabeler ve rölyeflerdir. Bilinmeyen biçimsiz unsurlardan ve üç parçadan müteşekkil yazıtlarla karşılaşan Persepolis saraylarını ziyaret eden ilk Avrupalı seyyahlar, bu yazıtların her bir parçasının

karakterinin farklı olduğunun farkına varmıştır. 19. yüzyılın başlarında ise Pers büyük kralları I. Darius (Dara, Dareios), Kserkses (Xerxes) ve Artakserkses'e (Artaxerxes) ait olduğu anlaşılan söz konusu yazıtların, üç farklı dilde ve iki farklı yazıyla yazıldığına anlaşılmıştır. Bu dillerden en özel olanı imparatorluk yöneticilerine ait olan eski Persçedir. Diğer iki dil, imparatorluğun egemenliğinde bulunan milletlere aittir. Bunlar, güneybatı İran'da kullanılan Elamca ile Babil ve Asur devletlerinin eski dili olan Akkadcadır. Söz konusu üç dilli yazıtlar, Pers imparatorluğunun genişliğini ve kompleks bir devlet olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Pasargaday, Persepolis ve Nakşi Rüstem, Susa ve Behistun bu yazıtların bulunduğu yerlerdir. Söz konusu yazıtlar, *Behistun*, *Darius Perse*, *Darius Suez*, *Darius Susa*, *Nakş'i Rüstem*, *Kserkses Pers.daiva* yazıtları olarak bilinmektedir.¹

Araştırmamızla doğrudan ilişkili olan yazıtlardan özellikle *Behistun Yazıtı* ve *Rölyefi* (Bistun, Bisitun, Bagastana), çalışmamızın çıkış noktalarından birini teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir. Kitabe, Sir Henry Rawlinson tarafından 1835 yılında çözülmeye başlanmış ve peşinden gelen arkeologların çalışmaları ile Pers tarihi bir aydınlanma dönemine girmiştir.

Araştırmacılara göre, Behistun rölyefinin yapımına M.Ö. 521/20 yılında başlanmış, M.Ö. 519 yılında büyük oranda tamamlanmıştır.² Babil'den Ekbatana'ya (Hemedan) giden yol üzerindeki (Kirmanşah ile Hemadan arasında) Behistun tepesine, üç dilde (Eski Persçe, Elamca ve Akadca) yazılmış olan bu uzun yazıtta, Darius'un nasıl Pers kralı olduğu anlatılmakla beraber, döneminin yönetimdeki standart birlikleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. I. Darius'un otobiyografisini anlatan Behistun Yazıtı, Augustus'un Res Gestae'si gibi çok değerli bir vesika olarak düşünülmektedir. Kişisel olduğu kadar aynı zamanda resmi bir vesika özelliği taşıyan bu yazıt, Darius'un atalarından bahsettikten sonra, onun icraatları hakkında bilgiler vermektedir.³

¹ Stolper 2005: 18, 22.

² Cook 1985: 828.

³ Olmstead 1938: 392.

Bir başka Pers kitabesi, tarihsel ve teolojik açıdan hem ilginç hem de önemli olan Kserkses yazıtıdır. Yirmi dokuz satraplık isminin verildiği bu yazıtta bulunan eyaletlerin, Salamis ve Plataea (M.Ö. 480/79) savaşlarından önceki eyaletler olduğu anlaşılmaktadır. Her yazıtta olduğu gibi burada bulunan bazı milletlerin adı diğer yazıttakiler ile uyuşmamaktadır.⁴ Diğer Pers yazıtlarında bulunan eyaletler hakkında bilgi edinmek ve söz konusu uyuşmazlığın daha net anlaşılabilmesi için yazıtlar, “ekler” kısmında verilmiştir (Bkz. Ek 2-6).

Çalışmamızda kullandığımız diğer antik kaynaklarımız Kyros Silindiri ve Nabonidus Kroniği olarak bilinen kalıntılar ve satrapların ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için darp ettikleri sikkelerdir. Bunların yanında, satraplıklardan gelen vergileri veya hediyeleri betimleyen rölyefler ayrıca öneme sahiptir. Söz konusu sikkeler ve rölyefler, “ekler” kısmında açıklamalarıyla birlikte verilmiştir (Sikkeler için Bkz. Ek 7-20, rölyefler için Bkz. Ek 21, 23, 24, 26).

Yunan dünyasının Pers imparatorluğu ile sürekli münasebet içerisinde olması, o dönemin Yunan kökenli yazarlarının Perslerle ilgili bilgiler vermesini sağlamıştır. Böylece Pers yazıtları dışında Yunan kökenli yazarlardan kalma bu eserler, çalışmamızda yararlanılmış olduğumuz önemli antik kaynaklarımız arasında yerini almıştır. Bunlar arasında tarih yazımının önemli şahsiyetlerinden biri olan ve Pers dönemiyle çağdaş yaşayan (M.Ö. 5. yüzyıl) Herodotos’un *Histories* adlı eseri, çalışmamızın çıkış noktalarından birini teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir. Perslerle Yunanlıların yapmış olduğu mücadelenin unutulmaması için söz konusu eseri kaleme aldığını söyleyen Herodotos’un eseri dokuz kitaptan oluşmaktadır. Söz konusu eserin çalışmamızı ilgilendiren esas bölümü, I. Darius tarafından satraplıkların yeniden düzenlendiği ve satraplıklar tarafından krala ödenen vergiler hakkında ayrıntılı bilgilerin verildiği üçüncü kitaptır. Bunun yanında meşhur kral yolu hakkında bilgilerin verildiği beşinci kitap, çalışmamıza oldukça yardımcı olmuştur.

Araştırmamızla ilgili doğrudan bilgi veren bir başka kaynak, Yunan yazar *Ksenophon* tarafından kaleme alınmış eserlerdir. Sekiz kitaptan oluşan *Kyropaedia*

⁴ Kent 1937: 305.

adlı eserinde yazar, Perslerin gerçek kurucusu sayılan II. Kyros'un faaliyetleri, imparatorluğun idari yapılanması ve Pers günlük yaşamı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Pers satraplık sisteminin II. Kyros ile ortaya çıkması, söz konusu eseri oldukça önemli hale getirmektedir. *Anabasis* adlı eserinde yazar, Batı Anadolu satraplığına atanan Genç Kyros'un, ağabeyi II. Artakserkses'e karşı yapmış olduğu taht mücadelesini anlatmaktadır. Bu savaşa asker olarak katılan Ksenophon, Genç Kyros'un Kunaksa'da mağlubiyete uğrayıp öldürülmesinden sonra, on bin Yunanlının başına geçerek Yunan askerlerini evlerine ulaştırma rolünü üstlenmiş, Anadolu topraklarından geçerken görmüş olduğu yerleri ve halkları kaleme alarak yedi kitaptan oluşan bu eserini meydana getirmiştir. Söz konusu eser, Anadolu'nun o dönemki halkları ve Anadolu coğrafyası hakkında detaylı bilgi vermesi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır. Son olarak yazarın yedi kitaptan oluşan ve Thukydides'in Peloponnessos Savaşlarını konu alan eserinin devamı olarak görülen *Hellenica* isimli eseri çalışmamıza oldukça yardımcı olmuştur.

Arrianos'un, *Alexandrou Anabasis* adlı eseri İskender dönemini içermekle beraber, Akamenid hanedanlığının son dönemi hakkında bilgiler sunması açısından çalışmamıza oldukça yardımcı olmuştur. Ayrıca *Ktesias'ın Persica* adlı eseri, Perslerin siyasi, sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgiler içermesi açısından bir hayli önemlidir. Bunların yanında *Sicilyalı Diodoros*'un, *Bibliothèque Historique*, *Thukydides'in Peloponnessos Savaşları*, *Plutarchos*'un *Artaxerxes* ve *Strabon*'un *Geographike* adlı eserleri çalışmamızda kullandığımız diğer antik kaynaklarımız arasında yerini almaktadır.

Pers krallarının bıraktığı bütün antik kaynaklarda satraplık listelerinin birbiri ile uyuşmadığı görülmektedir. Bir listeden diğerine sayı, pozisyon ve hatta bazen isimler bile dikkat çekici bir biçimde değişmektedir. Bunların yanında Yunan kökenli kaynaklarımız arasında yerini alan Herodotos'un eserinde ise yirmi ana satraplık bölgesi ve altmış ulus ismi geçmektedir. Fakat bu ulusların hepsi tek başına birer satraplık alanı değil, herhangi bir satraplığın bünyesinde bulunan daha küçük alanlar olarak düşünülmektedir. Yine Herodotos'un eserinde bulunan (Hdt. 61-94) Kserkses'in ordu kataloğunda kırk altı milletin isminin bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında vergi toplayan memurların koruduğu orijinal listeler de birtakım

sayılar içermektedir.⁵ En eski antik kaynağımız olan Tevrat'ta ise bu konu hakkında oldukça farklı sayılar bulunmaktadır. Birçok satrap ve satraplık adlarının geçtiği görülen Tevrat'ta, yüz yirmi yedi vilayetin valileri diye geçen pasajlar mevcuttur. Ester 8: 9'da: *“Ve o vakit üçüncü ayda Sivan ayında yirmi üçünde kralın katipleri çağrıldı ve Mordekayın emrettiği her şeye göre, Yahudilere, ve kral naiplerine ve Hint'ten Habeş iline kadar olan yüz yirmi yedi vilayetin valilerine, reislerine, kendi yazısına göre...”*, Daniel 6: 1-5'de ise: *“Bütün ülke içinde bulunmak üzere, ülke üzerine yüz yirmi satrap ve onların üzerine, birisi Daniel olmak üzere üç vezir koymak Darius'a iyi göründü: ta ki bu satraplar vezirlere hesap versinler de krala zarar dokunmasın. O zaman bu Daniel ve vezirlerden ve satraplardan üstün oldu.”* ifadeleri bulunmaktadır.

Bunun yanında Yunan kaynaklarında geçen isimler ile Pers yazıtlarında anılan isimlerin birbirleri ile uyuşmaması dikkat çekici bir durumdur. Birkaç örnek vermek gerekirse, Behistun yazıtında geçen Sparda, Yauna, Katpatuka adları Yunan metinlerinde Sardes, İyonya, ve Kappadokia olarak tanımlanmaktadır. Nakşi Rüstem yazıtında ise bunlara Karka=Karia eklenmiş ve İyonyalılar iki gruba ayrılmıştır⁶ (Bkz. Ek-2).

Herodotos'un satraplık listesindeki isimlerin çoğunun, hiçbir Pers yazıtında görülmemesi oldukça dikkat çekicidir. Bu satraplıklar, Herodotos'un 3, 4, 5, 7, 18, ve 19. eyaletleridir⁷ (Bkz. tablo 1). Araştırmacılar bu durumu açıklamanın oldukça zor olduğunu ifade ettikleri gibi, buradaki bazı satraplık isimlerinin ırk olarak tanımlandığını da ileri sürmektedir. Bunun yanında Persia satraplığının, beş listenin dördünde neden yer almadığını ya da Akafaciya (Akaufaka) memleketinin neden sadece Kserkses listesinde olduğunu; bazı metinlerde Hindistan ve Nubya'nın neden bulunmadığını; buna ek olarak bazı listelerde, Thrace (Skudra), Libya, Karia ve Avrupa İskitlerinin neden olmadığını açıklamak da oldukça zordur. Ege kıyıları ve Orta Asya'nın kuzey bölgeleri için de bu tarz karışıklıklar söz konusudur. Örnek vermek gerekirse kuzeyin göçebe insanları, Behistun ve Perse.e yazıtlarında “Saka”

⁵ Briant 2002: 175.

⁶ Mellink 1988: 211.

⁷ Armayor 1978: 2.

olarak adlandırılırken söz konusu ulus, Susa ve Nakşi Rüstem yazıtlarında Saka Haumavarga⁸ (haoma içenler) ve Saka Tigraxauda (şapka takan) olarak ikiye bölünmüştür. Kserkses yazıtında “Daha” olarak adlandırılan millet ise, Orta Asya’daki bağımsız İskit ailelerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir.⁹

Antik kaynaklarda farklı listelerin bulunması, halkların coğrafi olarak konumlandırılmasında ve satraplıkların kara sınırlarının çizilmesinde büyük bir sıkıntı doğurmaktadır. Mesela Herodotos’un listesindeki ilk üç grup, Sardis’teki ana satraplık merkezinin alt mali grupları olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacılar, Pers kraliyet yazıtlarının imparatorluğun egemenliğinde bulunan halkların isimlerini verdiğini, kralın özellikle olayları anmak istediği için bunları yazdırdığını söylemektedir. Bu sebeplerle, kompakt bir yönetim yapısı vermek için Herodotos’un listesi ile bu isimler arasında bir ilişki kurmak ve güvenilir bir sınır listesi vermek oldukça zor görünmektedir.¹⁰

Bütün bunlardan dolayı söz konusu listeler, imparatorluğun egemenlik alanlarının gerçek bir portresini vermemektedir. Kralların tam bir liste vermeyi amaçlamamış olmaları ve listelerin düzenlenme amacının daha çok vergi alanlarının belirlenmesi için yapılmış olması bu durumun nedeni olarak düşünülmektedir. Her şeye rağmen verilen listeler Pers imparatorluğuna bağlı satraplıkları somut bir şekilde görebilmemize oldukça yardımcı olmaktadır.

Antik yazıtların deşifre edilmesiyle modern çalışmaların başlaması Pers tarihine olan ilgiyi arttırmış ve böylece Pers tarihi bir aydınlanma dönemine girmiştir. Persler üzerine yapılan modern çalışmalar 19. yüzyılda başlamasına rağmen, bu çalışmalar özellikle 20. yüzyılda büyük bir ivme kazanarak devam etmiştir. Çalışmamızda kullanmış olduğumuz söz konusu modern kaynakların en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Amelie Kuhrt, The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period, London-New York 2007: İki ciltten oluşan bu çalışma, Pers imparatorluğu hakkında bilgi veren modern çalışmalar arasında önemli bir yere

⁸ Haoma, Perslerin ayinlerinde kullandıkları bir içki çeşididir.

⁹ Briant 2002: 176.

¹⁰ Kaptan 1997: 61.

sahiptir. Eserin birinci cildinde imparatorluğun siyasi olayları ele alınırken, ikinci cildinde sosyo-kültürel yapı incelenmiştir. “Corpus” niteliğinde hazırlanan çalışmanın bizi ilgilendiren esas kısmı ikinci cildir ki burada “haraçlar”, “vergiler”, “hediyeler” ve “satraplıklar” kısımları bu araştırma için son derece faydalı bilgiler sunmaktadır. *Amelie Kuhrt, Eskiçağda Yakın Doğu (Çev. Dilek Şendil), C. 2, İstanbul 2009*: Yakındoğu’da kurulmuş olan eski medeniyetler hakkında bilgiler içeren çalışma, söz konusu medeniyetleri siyasi ve kültürel olarak ele almaktadır. İki ciltten oluşan çalışmanın bizi ilgilendiren kısmı, ikinci cildin son bölümüdür. Bu bölümde, Akamenid imparatorluğu hakkında bilgi veren kaynaklardan başlanarak, imparatorluğun faaliyetleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

Maria Brosius, The Persians, New York 2006: Akamenid hanedanlığı, Partlar ve Sasaniler’in siyasi, sosyal, kültürel yaşamları hakkında bilgiler içeren eser, Pers tarihi ile ilgili yapılmış önemli çalışmalardan biridir. Eserin “The Achaemenids” başlıklı bölümü, imparatorluğun siyasi süreci hakkında bilgi verdiği gibi, Pers yönetim organizasyonu, dini ve sanatı gibi pek çok konuda da detaylar sunmaktadır.

Josef Wiesehöfer, Antik Pers Tarihi (Çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul 2003: Orijinal adı, “Das Antike Persien” olan çalışmanın, antik Pers tarihi ile ilgili Türkçeye çevrilmiş tek çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Akamenidler, Partlar ve Sasanilerin siyasi, sosyal, dini ve ekonomik yaşamlarıyla ilgili detaylı bilgiler sunulan eserde, bizim çalışma alanımızı oluşturan satraplıklar meselesine çok fazla değinilmemiştir.

Pierre Briant, From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire, Winona Lake, Indiana Eisenburg 2002: Orijinal adı “Histoire de l’Empire Perse” olan eser, antik Pers tarihi hakkında detaylı bilgiler sunan yegane çalışmalardan biridir. Yazar burada, Perslerin tarihsel bir özgeçmişini verdikten sonra, kronolojik olarak kralları ve onların faaliyetlerini ele almış, bütün bunların yanında Akamenid kültürü detaylı olarak incelemiştir. Söz konusu eser, hemen her yönüyle çalışmamıza ilham kaynağı olmuştur. Özellikle birinci ve üçüncü bölümler çalışmamızı doğrudan ilgilendirmektedir. Bütün bunların yanında yazarın sunmuş olduğu önemli resimler, çalışmamızda bize yardımcı olduğu gibi yazarın kendi eserini de görsel açıdan zenginleştirmiştir.

Ernst Herzfeld, The Persian Empire, Weisbaden 1968: Eski Yakın Doğu'nun coğrafi ve etnografik tanımlamalarının yapıldığı çalışmada, Anadolu ve Mezopotamya bölgeleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Oldukça detaylı bir şekilde hazırlanan eserin bizi ilgilendiren kısımları, satraplıklar hakkında bilgi veren on dördüncü ve on beşinci bölümlerdir. Buna ek olarak verilen listeler çalışmamızın bütünlüğünün sağlanmasında oldukça önemli olmuştur.

Söz konusu modern çalışmaların yanında göz ardı edilemeyecek eserler olan ansiklopedi maddeleri ve süreli yayınlar, araştırmamız açısından son derece önemli kaynaklardır. Çalışmamızda kullandığımız süreli yayınların veya ansiklopedilerin en önemlileri şunlardır.

Cambridge Ancient History: Eskiçağ tarihi araştırmalarında başvurulacak temel eserlerden biri olan Cambridge Ancient History'nin dördüncü cildi çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Zira bu ciltte bulunan G.B. Gray-M. Carry, D. Litt'in "*The Reign of Darius*" başlıklı makalesi, Darius'un hükümdarlığı, Darius döneminin ilk satrapları ve bu satraplar hakkında verdiği bilgilerden dolayı oldukça önemlidir. 4/2. cildinde ise M.Mellink, "*Anatolia*" adlı makalesinde, Sardes'in Persler tarafından fethinden sonra Anadolu'da meydana gelen yeni oluşumlar hakkında bilgi vererek, Anadolu'da oluşan satraplıklar ve bunların coğrafi konumları hakkında açıklamalarda bulunmaktadır.

Cambridge History of Iran: İran çalışmaları için oldukça önemli olmasına rağmen söz konusu çalışmanın, satrap ve satraplıklar ile ilgili sunduğu bilgiler oldukça azdır. Eserin ikinci cildindeki, J.M. Cook'un "*The Rise of the Achaemenids and Establishment of Their Empire*" adlı makalesinde, satraplıkların yönetimi hakkında, Herodotos ve Ksenophon gibi antik Yunan yazarlarına atıfta bulunularak çeşitli analizler yapılmıştır. Aynı ciltte, Ann Farkas'ın "*Behistun Inscription*" adlı yazısında, Behistun rölyefinin yapılışı ile ilgili bilgiler verildiği gibi, rölyefin tarihsel bir yorumu da yapılmıştır.

Iranica Encyclopaedai: Bütün İran halkı ve İranlılarla ilişkisi olan diğer toplumların siyasi sınırları, yaşamı, kültürü ve tarihi hakkında referans olan ve birden çok bilim dalını ilgilendiren temel eserlerden biri olan Iranica Encyclopaedai, en eski zamanlardan modern döneme kadar İran hakkında hemen hemen her konuda

maddeler içermektedir. R. Schmitt, “*Achaemenid Dynasty*” başlıklı yazısında, Akamenid yönetimi, kanun ve yargı sistemi, ekonomisi, kültürel yaşamı ve dini hakkında açıklamalarda bulunan makale, Akamenid hanedanlığının şeceresini vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bunun yanında büyük ve küçük satraplıkları başlıklar halinde sıralayarak, bunlar hakkında detaylı bilgiler içermektedir. M. A. Dandamayev, “*Cyrus: Cyrus II the Great (516-521)*”: “Cyrus” başlığı altında birçok yazarın makalesinin olduğu bu bölümde I. Kyros, II. Kyros, Kyros Silindiri, Kyros’un Mezarı ve Genç Kyros hakkında yazılar bulunmaktadır. Bu maddede Dandamayev’in, “*Cyrus the Great*” başlıklı yazısı ele alınmıştır. Bruno Jacobs’un “*Achaemenid Satrapies*” adlı makalesinde, Akamenid satraplıkları hakkında bilgi veren kaynakları değerlendiren makale, imparatorluğun yönetim yapısı üzerine açıklamalarda bulunmaktadır. Söz konusu makale, *Iranica Encyclopaedia*’de bulunan makaleleri içeren www.iranicaonline.org adlı internet sitesinden alınmıştır.

Achaemenid History: Akamenid tarihi hakkında bilimsel yayınların toplandığı bu çalışma Akamenid dönemi Perslerinin siyasi, sosyal, kültürel yaşamları hakkında oldukça zengin bilgiler ve kaynakça sunması açısından çalışmamıza fazlaca yardımcı olmuştur. Söz konusu eserde bulunan birçok makale araştırmamıza önemli katkılarda bulunmuştur. David Graff’ın “*Persian Royal Road System*”, adlı makalesinde Pers Kral Yolu detaylı bir şekilde açıklanmış; Pierre Briant’ın “*Historie de l’empire Perse de Cyrus à Alexandre*” başlıklı makalesinde ise, II. Kyros ve II. Kambyses devri satrapları ve satraplık fonksiyonları hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Bunun yanında *Der Neue Pauly* ve *Real-Encyclopadie*’de ilgili yerler araştırılarak gerekli görülen maddeler dikkatlice incelenmiştir.

Söz konusu kaynaklar ışığında meydana getirmiş olduğumuz çalışma, esas itibariyle iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kısa bir tanımlamaya yer verilmiş; Pers satraplık sisteminin kökeni ve ortaya çıkış nedenlerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, II. Kyros ve I. Darius’un sisteme katkıları detaylı bir şekilde incelenerek, söz konusu kralların Anadolu’da oluşturmuş olduğu satraplıklar ele alınmıştır. İkinci bölümde, Pers yönetim organizasyonu içerisindeki satrap ve satraplıklar incelenmiştir. Burada, satraplık bölgelerindeki ast-üst ilişkisi, satraplıkların görev ve yükümlülükleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında,

satraplıkların denetlemesi ve denetimde etkili olan imparatorluk organları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Son olarak Perslerin, Anadolu'da bulunan satraplıklara uygulamış olduğu kùltür politikaları hakkındaki tartışmalar değerdendirilmiştir.

Antik kaynakların kısaltmaları *Der Neue Pauly*'nin kısaltma cetveli esas alınarak oluşturulmuş, burada yer almayan kaynak kısaltmaları ise *Liddell-Scott*'ın kısaltma cetveli esas alınarak yapılmıştır.

I. BÖLÜM

Bir Yönetim Biçimi Olarak Satraplık

A. Satraplık Sisteminin Kökeni

Persler kraliyet yönetimi, satraplık yönetimi, şehir yönetimi ve kişisel yönetim olmak şartıyla esas olarak dört farklı yönetim esasına göre şekillenmişlerdir. Söz konusu yönetim modellerinden en kapsamlı olanı kraliyet yönetimi olup bu yönetim, içerisine satraplık yönetimi, eyalet ve şehir yönetimi gibi daha küçük yönetim şekillerini almaktadır. Kraliyet yönetimi altında şekillenen satraplık yönetimi kapsamlı olmasının yanında, bir o kadar da karışıktır. Satraplık yönetimi içerisinde şekillenen ve daha basit bir idari modele ihtiyaç duyan şehir yönetimi, kişisel inisiyatiflerle yürüyen bir idaredir ve yapısı gereği oldukça karmaşıktır.¹¹

Pers imparatorluğunun kökenleri eski Mezopotamya geleneklerine dayanmış olup temelde bu uygarlıkların devamı niteliğindedir.¹² Bu ifadenin doğruluğu Ktesias'ın yazıları yoluyla da ispatlanabilmektedir. Nitekim Ktesias, Asur krallığının ve medeniyetinin Persler üzerinde etkisini açık bir şekilde ifade etmiştir.¹³

Persliler kral II. Kyros'tan (M.Ö. 559-530) I. Darius'a (M.Ö. 522-486) kadar olan dönemde devlet sınırlarını tüm dünyayı içine alacak bir şekilde genişletmeyi amaçlamışlar ve mevcut siyasetlerini söz konusu hedefler doğrultusunda belirlemişlerdir. Nitekim I. Darius döneminde devletin sınırları doğuda Hindistan, batıda Ege kıyıları ve Tuna havzasına kadar; kuzeyde Kafkaslardan, güneyde Nubya'ya kadar uzanmaktaydı. Bu denli geniş bir coğrafyaya hakim olmuş bir devletin sınırlarının korunması ve muhafazası hiç de kolay olmamıştır. Söz konusu

¹¹ Meadows 2005: 182.

¹² Blois-Spek 2008: 45.

¹³ Ktesias eserinde, Asur kralı Ninus'un, Nil ve Tanais (Don Nehri) arasındaki Asya topraklarının hepsini ele geçirmeyi arzuladığını belirten Ktesias, bu amaç için Ninus'un arkadaşlarından birini Media satrapı olarak atadığını söylemekte ve böylece Asur kralının Hindistan ve Baktria hariç, bu memleketlerin hepsinin sahibi olduğunu ifade etmektedir. Ktes. *Persica* II.1

zorluğun ortadan kaldırılması ve merkezin sözü edilen geniş topraklarda etkisinin sürekli kılınması için yeni yönetim modelleri aranmıştır.¹⁴

Özellikle II. Kyros, muazzam bir büyüklüğe erişmiş devlet sınırlarının idaresi için Asur devletinin kullanmış olduğu bir modeli benimseme yoluna gitmiştir.¹⁵ Buna göre tıpkı Asur-Nasir-Pal'de olduğu gibi, kral Kyros mevcut yönetim problemine çözüm bulmak ve devlete ait vergilerin kolaylıkla toplanabilmesi amacıyla yeni bir idari mekanizma kurmuştur. Ortaya çıkan bu yönetim organizasyonu nedeniyle vergi toplama işi daha kolay hale gelmiş ve devlet hazinesi daha da zenginleşmiştir.¹⁶

Yukarıda sözü edilen yönetim organizasyonuna bir örnek de Asur etkisinin ağır bastığı Filistin'deki yönetimdir. Filistin'deki mevcut bu yapı, yönetimi devralan Persliler tarafından da hiçbir değişiklik yapılmadan aynen kalmıştır. Bunun yanında daha sonra yapacakları değişiklik için de Asur modelinden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bu değişikliğin en önemli göstergesi Megiddo, Dor, Samaria ve Yuda benzeri kentlerdeki değişikliklerdir. Söz konusu değişikliklerin sonucunda daha önce Babil ve Nehrin Ötesi adlarıyla tanıdığımız bölge, yapılan değişikliklerin ardından Filistin olarak tek bir yönetim merkezine dönüştürülmüştür.¹⁷ Bu durum Perslerin tıpkı Roma İmparatorluğunda olduğu gibi, mevcut eyaletlerini ilk olarak daha küçük parçalara sonra da farklı yönetim birimlerine tahvil ettiğini işaret etmektedir.

Perslerin siyasal yapılanmalarının özellikle Med etkisinde olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Zira Med İmparatorluğunda karşılaşmış olduğumuz idari ve siyasal kurumların, daha sonra da Persler tarafından değiştirilmeden kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Asur metinlerinde karşılaştığımız Medler, klanlar ve kabileler halinde yaşayan farklı etnik yapıların yönetici tabakası olarak ortaya çıkmaktadırlar. Tarihçi Herodotos'un eserinde bahsedilen altı farklı Med kabilesinin de tamamın yönetici tayfasından oluşmuş olduğu anlaşılmaktadır. Herodotos'ta bahsi

¹⁴ Mansel 1970: 256.

¹⁵ Balcer 1993: 5; Farrokh 2007: 39.

¹⁶ Memiş 2007: 198.

¹⁷ Graf 1997: 222.

geçen bağımsız Med kabileleri, politik bir birliğin kolay olmadığını, bu nedenle de Pers devletinin merkezileşme çabalarının zaman aldığını işaret etmektedir. Bunun dışında mevcut küçük politik yapıların, merkezi yönetim içerisindeki parçalanmayı da kolaylaştırdığı düşünülmelidir.¹⁸ Sonuç olarak küçük parçalı merkezi yönetim, özellikle yerel yöneticileri yönetime katma ve kolay vergi toplayabilme açısından da avantajlı duruma gelmiştir. Mesela II. Kyros'un babası I. Kambyses'in, Med kralı Astyages yönetimi altında bazen bir kral bazen de bir satrap olarak yönetimde bulunduğu görülmektedir.¹⁹

Burada ifade edilen karmaşık merkezi yapı içerisindeki idari mekanizmalar, zaman zaman satraplıkların coğrafik, ekonomik ve siyasal sınırlarının belirlenmesi konusunda araştırmacıları oldukça müşkül bir duruma sokmaktadır. Özellikle II. Kyros ve II. Kambyses dönemlerindeki satraplıkların sınırları konusunda kesin bir şey söylemek oldukça zordur. Kısaca kral I. Darius'un selefleri zamanındaki organizasyonlara ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. Sözü edilen dönemlerde satraplıkların başındaki yöneticilerin mevcut pozisyonlarını değiştirmeden uzun süre korumuş olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle Pers satraplıklarının coğrafi ve siyasi sınırlarının, daha önce Ön Asya'da gelişen imparatorluklarla karşılaştırıldığında oldukça geniş ve farklı olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca Mısır satraplığının durumu söz konusu ifade için bir istisna oluşturmaktadır.²⁰

B. Satrap ve Satraplığın Tanımlanması

Ana kaynaklar ve modern literatür göz önünde bulundurulduğunda, satrap terimi eski Pers yazıtlarında *hšaçapāvan*, Akkadca'da *ahšadrapanu*, İncil Aramicesinde ve İbranice'de *ahašdarpan*, imparatorluk Aramicesinde *hšatrapan*, Eski Mısır dilinde *hštrpn*, Likçe'de *xšadrapa*, Yunanca'da *satrapes* ve Latince'de *praefectus* olarak ifade edilmiştir.²¹ Eski Pers metinlerinde satraplığı ifade edecek herhangi bir kelimenin mevcut olmadığı görülmekle birlikte, *xšaçapāvan* sözcüğü söz konusu anlamı karşılamış görünmektedir. Korumak (*pā*) ve egemenlik (*xšaça*)

¹⁸ Balcer 1993: 2, 3.

¹⁹ Abbot 1994:128.

²⁰ Gray-Cary-Litt 1974: 194.

²¹ Wiesehöfer 1996: 108; Schmitt 1986: 418.

kelimelerine van- sözcüğünün eklenmesiyle elde edilen xšaçaṣpāvan Yunanca ve Latince üzerinden tanıdığımız satrapes sözcüğüyle aynı anlama gelmektedir.²² Sözcük Persçede imparatorluğun veya egemenliğin koruyucusu anlamına gelmektedir.²³ Bunun yanında Babil metinlerindeki piūatu ve Yunancadaki hyparkhos kelimelerinin eş anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Nitekim Persli memurların Yunanlı yazarlar tarafından hyparkhos veya satrapes gibi sözcüklerle ifade edilmiş olması bu durumu yeterince açıklamaktadır. Öte yandan hyparkhos, prefektues, epitropos sözcüklerinin satrapes anlamına gelmesinin yanında, ondan daha az yetkideki görevliler için de kullanılmış olduğu gözlenmiştir.²⁵ Yukarıda ifade edilen anlam kaymalarına veya değişikliklerine verilebilecek en güzel örnek Herodotos'un satraplık yerine onunla eşdeğer anlama gelen hyparkhos sözcüğünü kullanmış olmasıdır.²⁶

Satrap sözcüğü I. Darius tarafından yaptırılan Behistun sütununda ilk olarak xšaçaṣpāvan ifadesiyle karşılanmıştır. Özellikle DB kitabesi 10-19'da Dādarši Baktria satrapı olarak; 54-56'da ise Vivāna Arachosia satrapı olarak gösterilmiştir.²⁷ Buna karşın kral I. Darius sözü edilen satrapların yöneticilerini tek bir sözcük "bandaka" ile nitelemiştir.²⁸ II. Kyros ve II. Kambyses tarafından ilk kez satraplık sözünün karşılığı olarak kullanılmış yönetici nitelermeleri, I. Darius zamanına gelindiğinde yalnızca bandaka sözcüğü ile ifade edilmiştir. Bu ifade tam anlamıyla Yunanca satrapes olmayıp Pers yönetim organizasyonu içerisinde valilik görevi ile eşdeğer görülebilecek bir memuriyet için kullanılmıştır. Söz konusu bandaka sözcüğü ilk kez Behistun kitabesinde yer almış olup²⁹, esas olarak imparatorluktaki önemli memur aparatı içerisinde bulunan elit bir grubu ifade etmekteydi. Bunların esas görevi kralın

²² Schmitt 1986: 418; Darius yazıtlarında xšaçaṣpāvan olarak geçmektedir.

²³ Jacobs, <http://www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-satrapies>.

²⁴ Briant 2002: 65; Satraplık terimi birçok dilin literatürüne girmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Röllig 1996: 111.

²⁵ Kaptan 1997: 62; Kuhrt 2009: 412; Wiesehöfer 2003: 101.

²⁶ Wiesehöfer 1996: 108; Herodotos, Sardion Hyparkos ifadesiyle Anadolu'da hem İyonya'yı hem de Lydia'yı içeren geniş bir bölgeye işaret etmektedir. Briant 2002: 64.

²⁷ Briant 2002: 63; Behistun kitabesinden, Darius'un babası Hystaspes'in Partia-Hyrkania'da yüksek bir askeri görevli olduğu ifade edilmektedir.

²⁸ Briant 2002: 65.

²⁹ Tuplin 2005: 55.

birinci derecede refakat etmesi gereken işlerin icrası, bu işlere ilişkin karşılaşılan problemlerin çözümü ve son olarak aynî vergilerin usulüne uygun toplanmasıydı.³⁰

Buna göre Pers satraplık sistemini ilk kez kral I. Darius'un kullanmadığı oldukça açıktır.³¹ Behistun rölyefinde kral I. Darius'un arkasındaki Dādarşi ve Vivāna olduğu sanılan kişilerin kral tarafından atandığına dair hiçbir kanıt yoktur. Onlar daha ziyade önceki hükümdarlardan birinin zamanına tarihlenmektedir. Yine eski Pers yazıtlarından bilinen I. Darius'un babası Hystaspes'in, satrap olarak tanımlanmadığı ancak Parthia ve Hyrcaria memleketleriyle ilişkili olarak bahsedildiği görülmektedir.³²

C. Persler ve Satraplık

Tarihsel metinlerden anlaşıldığına göre, Pers imparatorluğunun kurucusu olarak bilinen II. Kyros'un atalarının birkaç nesil boyunca Pers kabilelerine hükmettiği anlaşılmaktadır. Kyros silindiri üzerinde bulunan, “*Ben Kyros, dünyanın kralı, büyük kral, kudretli kral, Babil kralı, Sümer ve Akkad memleketlerinin kralı, Kambyses'in oğlu, Anşan'ın kralı, Teispes'in torunu, büyük kral, Anşan kralı*” ifadeleri bu durumun gerçekliğini ortaya koymaktadır.³³ Bu kayıtlardan dolayı pek çok otorite, II. Kyros'un atalarını İranlılara ya da Akamenid hanedanlığının eski yöneticilerine bağlamakta, bunun yanında Anşan'ın bir Pers kralı olduğu dahi iddia edilmektedir.³⁴

Med egemenliğine son verdikten sonra³⁵ II. Kyros, Lydia kralı Kroisus ile M.Ö. 547/6 yılında önce Kızılırmak sonra da Sardes önlerinde savaşmış ve sonunda Lydia'yı mağlup ederek Yunan dünyasının şaşkınlığı altında tüm Anadolu'yu egemenliği altına almıştır.³⁶ II. Kyros ele geçirdiği yerleri merkezi otoriteye

³⁰ Garthwaite 2005: 59; Kuhrt 2009: 412.

³¹ Mieroop 2006: 331.

³² Gray-Cary-Litt 1974: 194.

³³ Dandamayev 1993: 516; Arnold-Michalowski 2006: 429; Merrilless 2005: 18.

³⁴ Potts 2005: 14.

³⁵ Perslerin, Med egemenliğine son vermesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hdt. *Hist.* I; Nabonidus kroniğinde, Astyages'in, Anşan kralı Kyros'a mağlup olduğu, Kyros'un Media başkenti Ekbatana'dan altın ve gümüş gibi ürünleri Anşan'a getirdiği kayıt edilmiştir. Arnold-Michalowski 2006: 420.

³⁶ Sevin 1982: 268.

bağlayabilmek için bu toprakları, Yunanlıların satrapes olarak adlandırdığı valiler vasıtası ile idare etmeye karar vermiştir. Bu amaç doğrultusunda II. Kyros, Lydia bölgesine satrap olarak Tabalus adında birini, mali işlerle ilgilenmesi için de Lydialı Pactyes'i atamıştır.³⁷ II. Kyros'un satrap Tabalus'a yardım etmek için bıraktığı Pactyes adındaki yerli, bir süre sonra isyan ederek merkezi otoriteye karşı gelmiş, ancak daha sonra yakalanarak Perslere teslim edilmiştir. Bu isyan üzerine büyük kral, komutanlarından Harpagos'u daha bölünmemiş olan İyonya-Lydia satraplığının başına getirmişti. I. Darius'un satraplıkları yeni bir düzene soktuğu M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına kadar Anadolu satraplıklarının dağılımı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz ancak söz konusu satraplığın Phrygia'yı da içine alan büyük bir eyalet olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında kuzeyde, Marmara denizi kıyılarında Daskyleion (Ergili) adında ikinci bir satraplık daha kurulmuştur.³⁸ Persliler, fetih hareketlerini tamamlamak için Harpagos ve Mazares adındaki komutanların yönetiminde Miletos, Fokaia, Teos gibi İyonya şehirlerini de birer birer ele geçirmişlerdir. Bu şehirlerin bazılarının başına ise bölge halkının yeni yönetimden hoşnut kalmalarını sağlamak için yerel aristokratları atamışlardır. Söz konusu mahalli yöneticiler de satrapların gözetimi altında kendi şehirlerini yönetmişlerdir.³⁹ Neticede Anadolu'da idare merkezleri Sardes ve Daskyleion olmak üzere iki satraplık kuran Persler, İyonya ve Aiolya şehirlerini bu satraplıklara bağlamışlar, belirli bölgelere askeri üsler ve koloniler kurmak suretiyle bölgelerin idaresini satraplara bırakmışlardır. Anadolu'da egemen olan asıl güçler de bu satraplar olmuştur.⁴⁰

Sardes'in Persler tarafından fethedilmesi, Anadolu'daki merkezi otoritenin kalıcı bir şekilde sağlanması için oldukça önemli olmuştur. Zira bölgeden alınan vergilerin toplandığı Sardes kalesinin savunması oldukça sağlamdı ve bu sebeple Sardes, Perslerin Anadolu'daki merkezi konumunda bulunmaktaydı. Bunun yanında kalede bulunan garnizon komutanı doğrudan kral tarafından atanmış, garnizonda

³⁷ Brosius 2006: 11.

³⁸ Harpagos'un ölümünden sonra İyonya-Lydia satraplığına bir Persli olan Oroites, Daskyleion'daki satraplık görevine ise Mitrobates getirilmiştir. Sevin 1982: 269.

³⁹ Hdt. *Hist.* I.162,164,165,166,168; Herodotos I.171'de, Harpagos'un daha sonra Karina, Kaunos ve Lykia üzerine yürüdüğü ve buraları da ele geçirdiğini belirtmektedir; Blois-Spek 2008: 89.

⁴⁰ Mansel 1970: 253, 254.

bulunan askeri kuvvetlere ise mevcut paralı askerlerden oldukça farklı görevler yüklenmiştir.⁴¹

Pers imparatorluğunun ilk satrapları, büyük kralın ailesi ve arkadaşları gibi kralın mahiyetine dahil olan kişilerden seçilmiştir. Söz konusu kişilerin, tıpkı kraliyet aile üyelerinin yükümlü olduğu konular gibi birçok sorumluluğu olmuştur. Genel olarak merkezden uzak bölgelere atanan bu kişiler, merkezi otoriteye yakın olmamalarından dolayı daima kral tarafından denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.⁴²

Satraplık sistemi I. Darius'un krallığı döneminde bir yönetim sistemi olarak daha net bir şekilde uygulansa da söz konusu idari mekanizmanın II. Kyros ile ortaya çıktığı tarihi kaynaklar tarafından kanıtlanmıştır. Zira, II. Kyros dönemindeki satrapların hem askeri hem sivil komutan olarak görev yaptığı bilinmektedir.⁴³ Bu kayıtlar erken dönem satraplarının fonksiyonlarını tam olarak belirlememize yardımcı olmasa da bu dönemdeki satrapların kral tarafından atandığı ve merkezden gelen emir ve baskılara itaat etmek zorunda olduğu kesin olarak bilinmektedir.⁴⁴

Perslerin II. Kyros döneminde topraklarına kattığı ve eyaletlere ayırdığı diğer yerler konusunda Ksenophon'un Kyrupaideia adlı eseri ayrıntılı bilgiler vermektedir. Burada geçen, *“Kyros tahta çıktıktan sonra, Asya sınırları içinde çok sayıda bağımsız halkın yaşadığını görerek yanına Medlerden, Perslerden ve Hyrkaniyalılardan oluşan bir ordu aldı bu halkların üzerine saldırdı. Suriyeliler, Asurlular, Araplar, Kapadokyalılar, iki Frigya krallığı, Lidyalılar, Fenikeliler ve Babilliler egemenliği altına girdiler. Daha sonra sıra Sakianlar, Paphlagonialılar, Magadidalar ve isimlerini saymamın gereksiz olacağı çok sayıda kavim Pers imparatorluğunun şemsiyesi altında birleşti. Küçük Asya'da yaşayan Yunanlar bile Kyros'un denetimi altındaydılar. En son olarak da Kıbrıs ele geçirildi ve Pers imparatorluğunun sınırları Mısır'a dek uzandı. Kyros bu kavimlerin dillerini bilmiyordu. Kyros'un topraklarında yaşayan hiçbir halk durup dururken Kyros'a*

⁴¹ Bosworth 2005: 281.

⁴² Her vilayete satrap atanmadığını ifade eden Ksenophon Kyrupaedia adlı eserinde, Kilikya, Kıbrıs ve Paphlagonia gibi bazı bölgelere satrap verilmediğini söylemektedir. Ksen. Kyr. VIII.6.

⁴³ Young 1997: 298.

⁴⁴ Briant 2006: 76.

karşı ayaklanmayı göze alamazdı. Öte yandan Kyros emri altında olan kavimlere çok iyi muamelede bulunuyordu. Bu insanlar Kyros'tan başka bir efendinin buyruğu altına girmeyi istemezlerdi.” ifadeleri imparatorluğa katılan toprakları açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.⁴⁵

Yapmış olduğu fetihler ile İranlılar ve İranlı olmayan halkları bir pota altında birleştiren bu büyük devletin sınırları, doğuda Oxus (Ceyhun=Amuderya) ve Jaxartes'in (Seyhun) sınırlarına kadar uzanmıştır. Fethettiği ülkelerin yönetimi ve yönetim yapısı için dâhice bir yol izleyen II. Kyros, bu doğrultuda daha önce egemen güç olan Medler işbirliği yoluna gitmiştir. II. Kyros ayrıca, Medlerin aynı görevlerini yapmaya devam ettiği siyasi bir ortam yaratmıştır. Bunun yanında Anadolu topraklarındaki Pers egemenliğinin, batıda yaşayan halklar için de ihtiyatlı bir şekilde değiştiği görülmektedir. Bundan sonra II. Kyros, batı ve doğu medeniyetleri arasında hem coğrafi açıdan hem de refah açısından bütünlük sağlamak için birçok girişimde bulunmuştur. Bu amacını gerçekleştirebilmek için kral, iki politik amaç takip etmiştir: Batıdaki hedefi, stratejik olarak oldukça önemli olan büyük yolların İran'a ulaşmasında adeta bir güvenlik şeridi olan Akdeniz kıyılarının egemenliğini sağlamaktır. Lydialıların zenginlik içinde yaşadığı, Yunanlıların ise kıyı bölgelerinde denizcilikle uğraştığı Anadolu'da güvenliği sağlamaya çalışan II. Kyros doğuda da aynı amacı hedeflemiştir.⁴⁶ Fetihlerle kazandığı geniş toprakları kontrol edebilmek için çok yönlü ve etkili bir yönetim organizasyonu olan satraplık sistemiyle Persler, böylece en uç bölgelerde bile hâkimiyetlerini elde tutmaya çalışmışlardır.⁴⁷

Uygulamaya koymuş olduğu sistem ile geniş sınırlara sahip olan toprakların yönetimini kolaylaştıran II. Kyros, yönetim sistemini tamamlamak için askeri bir düzenin de kurulması gerektiğine karar vermiştir. Bu düşünce ile onbaşılar on askere, takım komutanları onbaşılara, yüzbaşılar takım komutanlarına, binbaşılar yüzbaşılara, on bin kişi komutanlarının da binbaşılara emredeceği bir askeri hiyerarşi kuran Kyros, böylece farklı kişilere aynı şeyleri anlatmak zorunda kalmamıştır. Bu

⁴⁵ Ksen. *Kyr.* I.1.

⁴⁶ Ghirshman 1954: 129.

⁴⁷ Brosius 2006: 47.

düzen kurulduktan sonra bütün komutanlar bir görev almış, aynı şekilde komutanların da altına yardımcıları yerleştirilmiştir.⁴⁸

Kral II. Kyros, fethettiği ülkelere gönderdiği valilerinden ve başka görevlere atadığı önemli memurlardan neler bekledeğini önceden bilmekteydi Güçlenerek bağımsızlıklarını elde etme olasılığı bulunan valilere koşulların önceden belirtilmesi halinde, ileride bu insanların bağımsızlık fikrinden etkilenmeyeceklerini düşünen kral, valilerin gittikleri yerlere yerleşmesini istemiştir. Bunun nedeni ise satrapların gittikleri toprakları kendi memleketleri gibi görmelerini sağlamak ve bölge halkının vergilerini ödeyebileceği sabit bir merkez oluşturmaktır. Söz konusu valilerin yanına yardımcı komutanlar da atayan II. Kyros, ayrıca valilerden gittikleri yerlerdeki en güzel ürünleri kraliyet merkezine göndermelerini de emretmiştir. Böylece kral, merkezden ayrılmadan ülkenin en güzel ürünlerine sahip olabilmiş, valiliklere herhangi bir saldırı olursa da söz konusu satrapların güvenliği Pers kralı tarafından sağlanmıştır.⁴⁹

Pers asıllı soylu aileler tarafından idare edilen satraplıkların başındaki yöneticiler, yeni fethedilen topraklardaki alışılmış başkentleri kendi karargahları haline dönüştürerek daha kolay bir yönetim organizasyonu oluşturmuşlardır. Bu ifadenin gerçekliği Lydia'da, Hellespontos Phrygia'sında, Mısır'da, Media'da ve Babil'de açık bir şekilde görülmektedir.⁵⁰

Perslerin uygulamış olduğu bu politikada satraplıklar, coğrafi bölgelere veya ülkelere göre değil etnik esasına dayalı olarak düzenlenmiştir.⁵¹ Fakat II. Kyros bunu yaparken, Babil'in ya da Lydia'nın yerel yönetim şekillerinden etkilenmemiş; Med eyalet organizasyon modelini kullanarak satraplık denilen bir yenilik yapmış, her bir satraplığın başına da valiler atamıştır.⁵²

⁴⁸ Ksen. *Kyr.* VIII.1.

⁴⁹ Ksen. *Kyr.* VIII.6. II. Kyros, Megabysos'u Arabistan'a, Artabatas'ı Kappadokia'ya, Khrysantas'ı Lykia'ya ve İyonya'ya, Adusius'u Karia'ya, Pharnukhus'u ise Aiolia'ya ve Hellespontos'a yakın olan Phrygia'ya atamıştır. Kilikya, Kıbrıs ve Paphlagonialılar kendi istekleri ile Kyros'un yanına katıldıklarından kendilerine herhangi bir satrap gönderilmemiş, buralardan sadece haraç alınmıştır.

⁵⁰ Kuhrt 2009: 414. Lydia'da Sardes, Hellespontos Phrygia'sında Daskyleion, Mısır'da Memfis, Media'da Ekbatana, Babil'de Babil kentleri eyalet başkentleri olarak kullanılmıştır.

⁵¹ Tekin 2008: 97.

⁵² Farrokh 2007: 44.

D. Anadolu'da Bulunan Temel Satraplıklar ve Merkezi Yönetimle İlişkileri

Pers egemenliğine giren Anadolu topraklarında oluşturulan satraplıklar, Herodotos'un vermiş olduğu listenin ilk dört sırasında bulunan bölgeleri kapsamaktadır. Buna göre ilk satraplık Behistun ve Nakşi Rüstem yazıtlarında anılmayan ancak Perse ve Susa yazıtlarında "denizde ve karada yaşayan Yōnā" olarak ifade edilen İyonya bölgesidir. Buradaki Yona terimi, Yunanlılar için genel bir ifade olarak kullanılmıştır.⁵³ Bu satraplık Hellospontos'un güneyi ve batısında yer alan Magnesia, Aeolis, Karia, Lykia, Milyan ve Pamphylia'yı kapsamaktadır. Bu yerlerden Karia güneybatıda, Lykia, Milyan ve Pamphilya ise güney kıyılarındadır. Coğrafi olarak yüksek bir konumda bulunan Milyan ise Lykia ile daima ticari ilişkilerde bulunmuştur. Birinci satraplığı oluşturan bu bölgelerin çoğu Yunanlıların denizaşırı memleketleri olarak bilinmektedir.⁵⁴ Söz konusu satraplık alanının geniş olması bölge sınırlarının çizilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Buna rağmen bazı kaynaklar Anadolu'da bulunan satraplıkların tam olmasa da coğrafi olarak bir tanımlamasını yapmaktadır. Bu bağlamda Hekateos, İyonya ve Kilikya satraplıklarının sınırını Pamfilya ve Pisidya arasında göstermektedir.⁵⁵

İyonya satraplığı sınırları içerisinde bir alt bölge olarak bulunan Karia bölgesi ayrı bir öneme sahiptir. Zira Anadolu'da bir hanedanlık olan Hekatomnid sülalesi tarafından yönetilen bölge, M.Ö. 386 yılında gerçekleşen Kral Barışı'ndan sonra, tek başına bir satraplık haline gelmiştir. Karia satraplığı, zamanla diğer Yunan şehirleri üzerinde de egemenlik sağlayarak topraklarını genişletmeye çalışmıştır.⁵⁶ Bu bölge mahalli özellikler göstermesine rağmen bölgenin, gerek politik gerekse kültürel olarak İran etkisi altında kaldığı durumlar da görülmüştür. Karia'da Pers kökenli Megabates isminin yerel bir Karia ailesi tarafından kullanılması İran etkisine

⁵³ Herzfeld 1968: 309, 310.

⁵⁴ Hdt. *Hist.* III. 90; Mellink 1988: 213.

⁵⁵ Herzfeld 1968: 309, 310.

⁵⁶ Shervin-White 1984: 224; Kariyalı yöneticilerin Lykia bölgesini ele geçirerek sınırlarını genişlettiğini ve bu bölgenin satraplığına da Karia hanedanından kişilerin atandığını antik kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bugünkü Antalya sınırlarında bulunan Ksanthos'daki üç dilli bir yazıtın Yunan versiyonunda (diğer versiyonlar Aramice ve Likçe'dir), Hekatomnos'un oğlu Piksodaros'un Lykia satrapı olduğundan ve vergiden muaf tutulduğundan bahsedilmektedir. Üç dilli yazıt hakkında detaylı bilgi için bkz. Briant 2002: 708.

verilebilecek bir örnektir. Bu durum milletlerarası bir evlilik ile bağdaştırılabileceği gibi politik bir hareket neticesinde de gerçekleşmiş olabilir.⁵⁷

İkinci satraplık Mysia, Lydia, Lasonian, Cabalian ve Hytennes'den oluşmaktadır. Lydia'nın yerlileri olduğu düşünülen bu milletler, Lydia'nın kuzeyindeki (Mysia) ve güneydoğusundaki Kibyrtis ve Pisidya'nın bir kısmı) kara komşularını oluşturmaktadır. Elamca "sparta", Akkadca "Saparda", Yunanca "Καβαλλιοι", "Μυσοι", "Λυδοι" olarak bilinen satraplığın başkenti Sardes'tir ve burası Lydia yazıtlarında *sfard* ya da *svard* olarak geçmektedir. Lidyalılar ise eski isimlerine Μηιονες demektedir. Lydia, Asya satraplıklarının başında yer alması açısından oldukça önemlidir.⁵⁸

Hellospontos'un güney kıyılarını içeren üçüncü satraplık, Phrygia, Asya Trakları, Paphlagonia, Mariandynian ve Syria (Kappadokia) memleketlerini barındırmaktadır. M.Ö. 7. yüzyıl boyunca Gönen Çayı ile Uludağ arasında hüküm süren ve Lydia ile Pers savaşlarından önce Lydia kralı Kroisus'un egemenliğinde bulunan Phrygia bölgesi, Pers işgaliyle birlikte Daskyleion satraplığına dönüştürülmüş; II. Kyros'un oğlu ve aynı zamanda halefi olacak olan II. Kambyses ise bu bölgeye satrap olarak atanmıştır.⁵⁹ Bölgedeki insanlar Hellespontos ve Propontis'in (Marmara) güney kıyılarında, Bithynia ve Paphlagonia'nın Pontus bölgelerinde, Euphrates (Fırat) ve Armeniaya'ya sınırı olan eski Phrygia ve Kappadokia bölgelerinde yaşamıştır. Satraplığın sınırları, batı-doğu doğrultusunda Troas'tan Bithynia'ya kadar uzanmaktadır. Mysia, Aiolis ve Paphlagonia bölgelerinin sınırları bunun dışında kalmış fakat satraplığın sınırları zamanla değişmiştir. Kıyı Phrygia'sının sınırlarını da M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda Gönen çayı, Olympos Dağı ve güneydeki Mysia Dağları oluşturmuştur.⁶⁰ Eski Pers yazıtlarında

⁵⁷ Sekunda 1991: 96.

⁵⁸ Herzfeld 1968: 310, 311; Gediz ve Küçük Menderes bölgelerinde yaşayan Lydia halkının ne zaman ve nereden geldikleri tam olarak bilinmese de antik çağ yazarları bu milleti güneydeki Kariyalılar ile kuzeyde oturan Mysialılar ve Phrygler ile akraba olarak göstermektedir. Sevin 1997: 164.

⁵⁹ Maffre 2007: 86, 87. I. Darius zamanında Daskyleion bölgesine satrap olarak Mitrobates görevlendirilmiştir. Söz konusu satrap oğluyla beraber, Sardis satrabı Oroites tarafından M.Ö. 522'de öldürülmüştür. Anadolu'nun Batısında yer alan bölge, Pers hakimiyeti yok oluncaya kadar Paphlagonia, Troas, Hellospontos Phrygia'sı ve Bithynia'nın bir bölümünü denetim altına almıştır. Maffre 2007: 89.

⁶⁰ Herzfeld 1968: 311, 312; Maffre 2007: 86.

Katpatuka olarak bilinen Kappadokia ise İç Anadolu'nun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. M.Ö. 6. yüzyıl sonunda, politik olarak Anadolu'nun merkezinde bulunan Kappadokia, bu yüzyılın sonunda Toroslar, Amanoslar ve Fırat boyunca Pers imparatorluğunun ana yolu haline gelmiştir.⁶¹ M.Ö. 478'den itibaren Katpatuka satraplığı, Pharnakes'in oğlu Artabazos'un ailesinde kalıtsal bir memurluk olmuştur. Genç Kyros Lydia, Phrygia ve Kappadokia satraplığına atandığı zaman ise Hellespontos ve Bithynia bölgeleri söz konusu satraplıktan ayrılmıştır.⁶² Diodoros'a göre, Kappadokia'nın son krallarının soyu II. Kyros'un amcasının soyuna kadar dayanmaktadır. Bunun yanında Kappadokia satrapı Datames her zaman saygın ve yüce atalar arasında sayılmaktadır. Buna rağmen Datames'in icraatları hakkında verilen kronoloji araştırmacılar arasında tartışma konusu olmaktadır.⁶³

Dördüncü satraplık ise büyük Kilikya olarak bilinen bölgedir. Bölgenin coğrafi olarak sınırları tam olarak belirlenememiştir.⁶⁴ Med devletinin Kappadokia'yı fethetmesinden önce Kilikya bölgesinin, Syennesis krallığı tarafından yönetildiği düşünülmektedir.⁶⁵ Ksenophon da bu bilgiyi doğrularcasına bölgenin yerel bir hanedan tarafından yönetildiğini ifade etmektedir.⁶⁶ Eski Pers yazıtlarında bulunmayan fakat Yunan kaynaklarında açıkça görülen Kilikya bölgesini Yunan menşeli kaynaklar tek bir satraplık altında göstermekte, bunun yanında Kıbrıs adasının bu bölge ile aynı yönetim altında olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷ Daha eski olan Asur kayıtları ise Kilikya'da iki politik birlikten söz etmektedir. Bu kaynaklarda

⁶¹ Herzfeld 1968: 311, 312; Swoboda 1901: 2204.

⁶² Herzfeld 1968: 312.

⁶³ Diod. XXXI.19; Kuhrt 2007: 657; Daskyleion, Lydia, İyonya ve Karia gibi özellikle Batı Anadolu'da bulunan eyaletlerin valileri ve bunların kronolojik sıralaması bir tablo halinde Bakır 1997:169-180'de verilmiştir.

⁶⁴ Mellink 1988: 213; Hdt. *Hist.* III. 90

⁶⁵ Herzfeld 1968: 309; Kaynaklarda, Kilikya ile güneybatı Anadolu'daki Karia arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Kilikya'da, Syennesis adı ile bilinen yerel bir aile, M.Ö. 6. yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıl'ın başına kadar bir hanedanlık olarak varlığını sürdürmüştür. Erken bir Kilikya kralı olan Syennesis'in kız kardeşi, Hekatomnidlerin atası olan Mausolus'un oğlu Pixodaros ile evlenmiştir. Ancak Hekatomnidlerin aksine, Kilikyalı yöneticiler birer satrap olarak anılmamıştır. Hornblower 2011: 76.

⁶⁶ Ksen. *Kyr.* VII.4; Ksen. *an.* I.2.23'te Kilikya'daki Tarsos şehrinde Syennesis krallığının zengin ve büyük bir sarayı olduğundan bahsetmektedir.

⁶⁷ Herzfeld 1968: 309.

Ovalık Kilikya krallığı Que / Quaue / Quwe olarak, dağlık Kilikya krallığı Khilakku olarak anılmaktadır.⁶⁸

Anadolu'nun bu karmaşık yapısına rağmen Herodotos, satraplıkların coğrafi konumu hakkında bilgiler vermektedir. Bu pasajlar, Anadolu'da bulunan satraplıkların sınırları ve komşuları hakkında bilgi vermesi açısından oldukça görülmektedir. Yazar burada, Miletos tiranı Aristagoras'ın Sparta'ya geldiğinde Kleomenes ile görüştüğünü, ona bir de bronz tablet getirdiğini ve bunun üzerine de bir dünya haritasının işlenmiş olduğunu söylemektedir. Bu haritada İyonya bölgesinden hemen sonra Lydialıların oturduğu topraklar gösterilmektedir. Daha sonra Lydialıların komşusu olarak Phrygialılar betimlenmekte, ardından sırasıyla Kappadokialılar, Kilikyalılar ve Kıbrıs birbirlerine sınırdaş olarak ifade edilmektedir.⁶⁹ Bu çerçeveden bakıldığında Yunan kaynakları, eyalet sınırlarının nehirler, dağ zirveleri ya da diğer doğal engeller ile sınırlandırıldığını iddia etmektedir ve böylece bu kaynaklar satraplığın bölge ve sınırları hakkında bilgi sağlamaktadır.

Anadolu'da yaşayan yerli halkların ve Yunanların yaşam biçimleri, Pers istilasından sonra fazla değişikliğe uğramamış gibi görünmektedir. Özellikle Yunanlıların eski yaşam biçimlerini ve faaliyetlerini devam ettirdiği düşünülmektedir. Bunun yanında Perslere karşı yegâne sorumlulukları düzenli vergi ödemek ve gerektiği zamanlarda askeri lojistik sağlamak olan kentlerin yönetimi, doğrudan tiranlara bırakılmıştır. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Perslere boyun eğmeye başlayan Yunanlılar, Perslerden gelen emirlere de uymuşlardır. Öyle ki M.Ö. 511'deki I. Darius'un İskit seferi sırasında Perslere askeri yardımda bulunmuşlardır. Tiranların bu tutumu, Yunanlı halkların siyasal özgürlük anlayışlarına ters olduğundan sürekli tepki görmüştür. Nitekim İyonya İsyanı olarak bilinen bağımsızlık savaşının bir nedeni de bu duruma duyulan tepki olmuştur.⁷⁰

⁶⁸ Casabonne 2007(a): 56.

⁶⁹ Hdt. *Hist.* V.49.

⁷⁰ Lloyd 2000: 124, 125; Anadolu'da yaşayan bazı Yunanlıların, bölgedeki Pers egemenliğinden hoşnut olmadığı ve bu durumu kabullenemediği için İyon İsyanı'nın patlak verdiği söylenmektedir. İplikçioğlu 2007: 35.

E. Satraplıkların Yeniden Organize Edilmesi

İmparatorluğa bağlı satraplıklar, II. Kyros'un ölümünü takiben hanedanlıkta ortaya çıkan boşluktan faydalanarak ayaklanmışlardır. Bunların arasında en iyi bildiklerimiz I. Darius'un bastırması olduğu isyanlardır. Media, Elam, Babil, Asur ve Mısır'da devletlerinin son bağımsız hükümdarlarının soyundan geldiklerini iddia eden kişilerin çıkardığı ayaklanmaları I. Darius, ayrıntılı olarak Behistun kitabesinde anlatmıştır. Burada kral Darius, bu kişilere yalancı damgası vurarak onların kraliyet kanı taşımadıklarını ve bu yüzden tahtın meşru vârisinin kendisi olması gerektiğini ileri sürmektedir. İsyanlıların çıkarmış olduğu kargaşa ortamı M.Ö. 522-518 yılları arasında devam etmiş ve kral birbirini izleyen ayaklanmaları bastırmak için aynı bölgeye pek çok kez dönmek zorunda kalmıştır. Bu isyanlardan Persia da dâhil olmak üzere tüm imparatorluk etkilenmiştir.⁷¹

İsyanları başarılı bir şekilde bastırdıktan sonra I. Darius, satraplık sisteminin kullanım alanını genişletmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu amaç doğrultusunda kral, zaman zaman siyasi sınırları yeniden ele alarak bir düzenleme yapmıştır.⁷² Pers kralları II. Kyros ve II. Kambyses'in geliştirmiş olduğu yerel özerklik geleneğini de terk eden I. Darius, yapmış olduğu düzenlemeler ile Pers imparatorluğunun feodal yapısını, yönetim sisteminin içine entegre etmiş ve böylece mahalli koşullara uyum sağlamaya çalışmıştır.⁷³

Herodotos'a göre I. Darius, devleti, etkin sınıf olan Perslerin haraç vermediği, satraplık adı verilen yirmi vergi bölgesine ayırmıştır. I. Darius'un bırakmış olduğu Behistun yazıtında ise yirmi üç satraplık adı geçmektedir.⁷⁴ Darius'un bırakmış olduğu diğer kitabelerde Sagartia, Hinduş, Trakya, Libya ve Karia gibi memleket isimlerinin görülmesi, I. Darius'un hükümdarlığı boyunca bazı satraplık alanlarında

⁷¹ Babil'de Nabonidus' un oğlu Nabukadnezar ve Media'da Kyakseres'in soyundan geldiğini iddia eden Haşatritu adlı kişiler merkezi otoriteye karşı ayaklanmalara örnek verilebilir. Mieroop 2006: 331.

⁷² Mieroop 2006: 331.

⁷³ Schmitt 1986: 418, 421.

⁷⁴ Tolman 1908: 8; Persia, Elam Babil, Asur, Arabistan, Mısır, denizdeki halklar, Lydia, İyonya, Media, Armenia, Kappadokia, Parthia, Drangiana, Aria, Chorasmia, Baktria, Sogdiana, Gandara, İskitya, Sattagydia, Arachosia ve Maka. Kral Darius, kitabesinde tanrı Ahuramazda'nın isteğiyle bu ulusların kendisine bağlandığından ve her bir ulusun Darius'a haraç ödediğinden bahsetmektedir. DB. I.6-7.

birtakım değişiklikler yaptığını kanıtlamaktadır.⁷⁵ Yeni fetih hareketleri sonucunda imparatorlukta bulunan bazı satraplıkların tek bir çatı altında birleştirilmesi ya da daha küçük satraplıkların yönetim sisteminden çıkarılması, I. Darius'un ve haleflerinin yapmış olduğu düzenlemelerin temelini oluşturmaktadır. M.Ö. 6. yüzyılda Phrygia'ya dâhil olan Kappadokia bölgesinin M.Ö. 5. yüzyılda bağımsız hale gelmesi ve M.Ö. 360'larda Pontus ve Tauros Kappadokia'sı olarak ikiye ayrılması; aynı şekilde iki bölge halinde varlığını sürdüren Kilikya bölgesinin, Babil'in fethinden sonra tek bir satraplık haline getirilmesi ve İskender'in Kilikya'yı ele geçirmesinden hemen önce Fırat'ın Ötesi satraplığına (Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs) bağlanması bu durumun en iyi örnekleridir.⁷⁶

İmparatorlukta asayiş sağladıktan sonra I. Darius, imparatorluğun genişletilmesi faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir. Bu suretle kral, Kappadokia satrapı Ariaramnes'e, bir İskit seferi için Karadeniz'e geçmesini ve savaş esirleri almasını emretmiş, satrap Ariaramnes de 30-50 kürekli gemi ile saldırıya geçmiş ve İskit kralının erkek kardeşi olan Marsagetes de dâhil olmak üzere birçok esir ele geçirmiştir.⁷⁷ Bizzat kral tarafından yönetilen bu keşif seferi ile İskitler uyarılmış, Traklar ve Makedonya, Perslere boyun eğmiş, Avrupa (Trakya) ise Skudra adı verilen satraplığa dönüştürülmüştür. Daha sonra kralın erkek kardeşi olan Artaphernes Sardis satrapı olarak atanmış, Otanes ise Byzantium'u ele geçirmiştir. Bunun yanında denizde de faaliyetlerini devam ettiren Persler, Lemnos ve İmbros'un güvenliğini donanma kuvvetleri vasıtasıyla sağlamıştır.⁷⁸ Burada Skudra satraplığından kısaca bahsetmek gerekmektedir. Trakya bölgesini içine alan bir satraplık olan bölgenin başkentinin Philippolis (modern Plovdiv) olduğu düşünülmektedir. Önceden otonom bir bölge olan Skudra, sonradan imparatorluğa sıkı bir şekilde bağlanmıştır. Tıpkı diğer satraplıklar gibi askeri hizmet sağlamakla sorumlu oldukları düşünülen satraplık bölgesinin toprakları maden bakımından da oldukça zengindir. Satraplığın güney kesimlerinden ve Thasos'dan altın ve gümüş

⁷⁵ Schmitt 1986: 420.

⁷⁶ Casabonne 2007: 26.

⁷⁷ Ktes. *Persica.*, XII-XIII.20.

⁷⁸ Olmstead 1939: 308.

elde edilmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Bunun yanında satraplık, haracını değerli metallere, tahıllar, çiftlik hayvanları, kereste ve hayvan ürünlerinden ödemiştir.⁷⁹

İmparatorluğun I. Darius tarafından yeniden yapılandırılması ve emniyetin tekrar sağlanması, kralın daha önceden bastırmış olduğu isyanların çıkış nedenlerini ortadan kaldırmakta yeterli olmamıştır. I. Darius'tan sonra tahta çıkan Kserkses zamanında Babil'de iki ayrı ayaklanmanın çıkması ve II. Darius'un ölümünü takiben Mısır'ın bağımsızlığını kazanarak altmış yıl boyunca istiklalini muhafaza etmesi bu iddiayı destekler niteliktedir. Bu minvalde bazı araştırmacılar arasında, Kserkses döneminden sonraki Pers gücünün niteliği ve istikrarı konusunda birtakım fikir ayrılıkları mevcuttur. Buna göre bazı araştırmacılar, imparatorluğun iç savaşlar ve harcamalardaki müsriflik nedeniyle zayıfladığını ifade ederken bazı araştırmacılar da bunun tam tersine devletin örgütlenmiş güçlü bir imparatorluk haline geldiğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁰

İmparatorluk yönetiminde büyük kralların yapmış olduğu düzenlemelere rağmen, Pers yönetiminin karmaşık yapısı devam etmiştir. Hatta eyalet sınırlarının gerektiğinde yeniden oluşturulması bile bu sorunu kalıcı bir şekilde çözememiştir. Zira büyük kralların bırakmış olduğu kraliyet yazıtları, yönetim birliklerinin küçük bir topluluk olmadığını fakat memleket ya da halk olduğunu açıkça göstermektedir. Bunun yanında eyalet yönetiminin satraplık içerisinde bulunan diğer resmi otoriteler ile arasının açık olduğu durumlar da mevcuttur. Satraplık bölgelerindeki kraliyet aile üyeleri, Persli aristokratlar, yerel hanedanlar, şehir kralları veya satraplık mevkisinin alt kademeleri olan memurlar eyalet içerisinde farklı şekilde hareket etmişlerdir. Söz konusu kişiler sadece büyük krala ya da satrapa olan ortak sorumluluklarında birlik olmuş, bu durum ise bazı milletlerin egemenlik altına alınmasını oldukça zorlaştırmıştır. Zağros dağlarında yaşayan halkların büyük zorluklarla kontrol altına alınması bu durumu açıklamaktadır.⁸¹

Bu suretle Önasya tarihinde ilk kez belirli bir ulusa bağlı olmayan bir devlet fikri ortaya çıkmıştır. Fakat bazı araştırmacılar Perslerin bu fikri hiçbir zaman tam

⁷⁹ Brosius 2006: 448; Brosius 2010: 31.

⁸⁰ Mieroop 2006: 332, 333.

⁸¹ Morria-Scheidel 2009: 85.

olarak gerçekleştiremediğini düşünmektedir. Bunun nedenini ise Pers devletinin esas itibariyle irili ufaklı devletler, şehir devletleri, aşiretler ve kabileler karışımından meydana gelen yapay bir teşekkül olmasında aramışlardır. Bu durum imparatorluğun dağılmasına neden olabilecek sorunlar doğursa da Pers kralları söz konusu parçalanmayı önlemek için birtakım tedbirler almayı ihmal etmemiştir.⁸² Buna rağmen çok parçalı imparatorluk yapısı, Perslerin tek elinde bulunan monarşik yapıyla birlikte eyalet yöneticilerinin yarı bağımsızlığına müsaade etmiştir.⁸³

⁸² Mansel 1970: 257.

⁸³ Briant 2002: 82.

II. BÖLÜM

Pers Yönetim Organizasyonu İçerisinde Satrap ve Satraplıklar

A. Satraplıklardaki Hiyerarşik İlişki

Pers imparatorluk yönetimi için satraplık sistemi, bürokratikleşmenin önemli bir parçasıdır.⁸⁴ Bu yüzden satraplar ve onların altında çalışan diğer memurlar arasındaki ilişki, imparatorluğun devamı için oldukça önemli olmuştur. Pers satraplık hiyerarşisini net bir şekilde karar vermek oldukça zor bir mesele olmasına rağmen bu yapı, imparatorluğun yayılma süreci göz önüne alınarak açıklanabilir. Zira imparatorlukta tahta çıkan büyük krallar, savaştıkları bütün bölgeleri ele geçirmeyi amaçlamışlar, bu amaç doğrultusunda da II. Kyros, Lydialı Kroisus'a karşı yaptığı seferde Kappadokia'yı ve onu takiben Anadolu'nun kıyı kesimlerini ele geçirmiştir. Mısır seferini takiben Libya ve Nubya'yı da ele geçiren Persler tarihi süreç içerisinde muazzam sınırlara ulaşmıştır.⁸⁵

Erken Akamenid döneminde, imparatorluğun temel yönetim merkezleri Lydia, Persia, Babil ve Mısır ile İran platosunda bulunan Media, Baktria ve Arachosia gibi memleketlerdir. Standart olan bu yönetim birimleri Behistun yazıtında da ifade edilen ve eski savunma merkezleri olan büyük satraplıklardır. Bunun yanında, her yerde olmamalarına rağmen imparatorlukta rahatlıkla ayırt edilebilen ve küçük satraplıklar olarak adlandırılan eyaletler de mevcuttur. Yönetimin eyaletleri arasındaki bu hiyerarşik çerçevede birkaç küçük satraplık tek bir ana satraplığı oluştururken, iki ya da daha çok ana satraplık bir büyük satraplığı meydana getirmiştir. Yönetim sisteminde görülen bu coğrafi karışıklık, satraplıkların genel yönetim içerisindeki yerine net bir şekilde karar verilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. İmparatorluğun batısındaki Mysia'nın Hellespontos Phrygia'sına, Lykia'ya ve Karia'ya bağlı olarak konumlandırılması bu duruma örnek olarak verilebilir.⁸⁶

⁸⁴ Badian 1965: 169.

⁸⁵ Jacobs, <http://www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-satrapies>.

⁸⁶ Jacobs, <http://www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-satrapies>.

Büyük satraplıkların yöneticiliğine kraliyet mahiyetinden kişiler atanırken, küçük satraplıklara atanan memurların kalıtsal olarak birtakım ailelerin içinden veya yerel yöneticiler arasından seçilmesi, satraplıklar arasındaki hiyerarşinin önemini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Büyük satraplıkların memurluklarına, ayrıcalıklı aile üyeleri veya tahta erişemeyen Akamenid hanedanlığına mensup prenslerin atanması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Zira Akamenid hanedanlığı dönemi boyunca Sardes, Babil, Memphis, Ekbatana, Pasargaday, Baktria ve Arachosia gibi eski başkentlerin istisnasız bu pozisyonlarını korumuşlardır.⁸⁷

Persli olan ya da Pers ülkesinden gelen memurların bu durumu, imparatorluk yönetiminde ayrıcalıklı bir konuma gelmelerini sağlamıştır. Bu cümleden aile üyesi bir satrapın, kralın gözünde Persli olmayan satraplara nazaran daha önemli ve üstün olduğu sonucu çıkarılabilir. Buna rağmen durum her zaman böyle olmamış, bazen Persli olmayan memurların önemli mevkilere gelebildiği de görülmüştür. Persli olmayan memurlardan olan ve daha önce firavunların hizmetinde çalışmış Mısırlı Udjahorresnet adında bir görevli, başka bir millettten olmasına rağmen II. Kambyses ve I. Darius'un hizmeti altında yüksek bir memur olarak çalışmıştır. Bunun yanında bölgenin yerel hanedanlarının ya da aşiret liderlerinin de yönetim görevine tayin edildiği görülmektedir. Zira Persli olmadığı kanıtlanabilen tek satraplık olan Karia bölgesini Hekatomnid hanedanlığından kişilerin ve M.Ö. 6. ve 5. yüzyıl Kilikya'sını Syennesislerin yönettiği bilinmektedir. Yunanlı Memnon ve Mentor kardeşler gibi yüksek politik ve askeri mevkide olanlar da göz ardı edilmemelidir.⁸⁸ Ayrıca, bir Yunanlı olan Themistokles'e İyonya'daki Menderes Magnesia'sının verildiği, kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak bu gibi durumların Pers tarihinde oldukça az olduğu görülmektedir.⁸⁹ Zira Pers aile dayanışması, satrapların aristokrat kesimden

⁸⁷ Jacobs, <http://www.iranicaonline.org/articles/achaemenid-satrapies>.

⁸⁸ Wiesehöfer 2003: 97, 98; Brosius 2006: 48; Casabonne 2007: 26; III. Artakserkses zamanında, general Mentor adında biri, diğer komutanlar arasında sıvırmeye başlamıştı. Mentor, kral için Mısır'da ve Sidon kuşatmasında büyük hizmetlerde bulunmuş, başarıları ile göze çarpan biri olmuştu. Bunun yanında krala yüz talent gümüş hazırlamıştı. İlk başta Perslere karşı savaşan Mentor ve Memnon daha sonra Asya kıyılarında satrap ve general gibi önemli görevlere getirilmişlerdir. Öyle ki Mentor ile Memnon, Helleşponos Phrygia'sı topraklarını kendi egemenliklerine almayı başarmışlardır. Diod. XVI. 52.3-4.

⁸⁹ Cassabone 2007: 26; Atina'nın M.Ö. 480'de Salamis savaşında, Kserkses komutasındaki Persleri yenmesini sağlayan Atinalı politikacı olan Themistokles, birkaç yıl sonra Yunanistan'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Themistokles, Kserkses'in oğlu Artakserkses'in yanına sığınmış ve kral ona

seçilmesine öncelik tanımaktadır. Pers soylu ailelerinin önemini, onların bazen hükümetle yakın ilişki içerisine girmesi, bazen de büyük krallara karşı ayaklanmaları açıkça göstermektedir. Bu durumun en önemli nedeni, her aile reisinin imparatorluktaki en yüksek pozisyona kendi çocuklarının yükselmesini istemesidir. Fakat böyle küçük prensliklerin mevcudiyeti imparatorluk için daima bir tehlike oluşturmuştur.⁹⁰

Satraplıkların dâhili yapısı hakkında bilgi veren kaynakların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu konu hakkında bilgi veren Ksenophon, her yerde bir satrap bulunduğunu ve bunların bölgedeki en yüksek sivil ve askeri otorite olduğunu ifade etmektedir.⁹¹ Ancak bazı kaynaklara göre satraplar, en yüksek mevkiye sahip, geleneksel yönetim görevlileri değildir. Bazı belgelerde Babil satrapı anılmadan önce ülke valisi anlamına gelen “*sakin mati*” teriminin geçtiği görülmekte fakat bu konu hakkında fazlaca bilgi bulunmamaktadır.⁹²

Satrapların yanı sıra onların rütbece altında bulunan satrap yardımcılarının bölge yönetiminde söz sahibi olan önemli bir yönetici olduğu ve bunların genelde büyük satraplıklarda bulunduğu antik kaynaklar tarafından teyid edilmektedir.⁹³ Nitekim Arrianos, Granikos savaşında Pers ordusunda bulunan satrapları sayarken, Arsites isminde birinden satrap yardımcısı olarak bahsetmektedir.⁹⁴ Yine Arrianos, Granikos savaşında ölenlerden bahsederken, Mithrabazunes adında birini Kappadokia'nın satrap yardımcısı olarak nitelemektedir.⁹⁵ Yunanlılar tarafından hyparchos olarak adlandırılan bu görevliler genelde yerli kişilerden seçilmişlerdir. Zira Nehrin Ötesi satraplığı olarak bilinen Suriye satraplığının alt birimi olan Judah

Magnesia kenti ve topraklarının yönetimini vermiştir. Burada kendi adına sikke basma hakkı da olan Themistokles, ölümüne kadar bu kentte yaşamıştır. Cassabone 2007: 26, 27.

⁹⁰ Briant 2002: 338; M.Ö. 479'da Kserkses, Pharnes'in oğlu Artabazus'u Hellespontos satrapı olarak atamıştır. Bütün ortak görüşlerde Darius'un babası Hystaspes'in erkek kardeşi olan Artabazus'un, kraliyet ailesiyle yakından bir ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Briant 2002: 340.

⁹¹ Briant 2002: 341.

⁹² Wiesehöfer 2003: 101.

⁹³ Briant 2006: 75.

⁹⁴ Arr. an. I.12.8. Arsites'in satrap mı yoksa satrap yardımcısı mı olduğu konusunda tartışmalar vardır. Fakat bu kişinin bölgeden sorumlu kişi olduğu kesindir.

⁹⁵ Arr. an. I.16.3.

eyaletinin, kendi yöneticileri tarafından idare edildiği bilinmektedir.⁹⁶ Satraplık bölgelerinde önemli bir nüfuza sahip olan ve satrapın yönetimi altında görev yapan bu yüksek memurların, yerel seviyede asker toplayabildiği durumlar da olmuştur.⁹⁷ Satrap yardımcılarının yanında, imparatorluk topraklarındaki bazı satraplıklarda daha alt düzeyde bulunan görevliler de mevcuttur. Mısır’da, satrapların emrinde çalışan “*frataraka*” ünvanlı muhtarlar, onun altında (Elephantine bölgesi için) “*rab hayla*” ünvanlı ordu şefi, hukuksal görevler için de *segan* olarak adlandırılan memurlar görev yapmaktadır.⁹⁸ Bunların yanında yerel aristokratlar, rahipler ve büyük iş adamları memur olmamalarına rağmen satraplıklarda bulunan ve yönetime etkileri olduğu düşünülen diğer önemli kişiler olarak belirtilmektedir.⁹⁹

Satraplara tabi olan mevki sahiplerinin yanında, görevleri yakından belirlenemeyen birçok ünvana daha rastlanmaktadır. Genç Kyros’un yanında, filoi (dostlar), homotrapezoi (masa yoldaşları) ve skeptouhi (asa taşıyıcılar) gibi ünvanlara sahip kişilerin bulunması ve databara olarak bilinen yargıçların varlığı bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁰⁰ Bunların yanında kral tarafından emredilmedikçe satraplardan bağımsız olarak hareket edemeyen ve eyaletlerde bulunan hazineden sorumlu görevlilerin olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁰¹ Zira II. Kyros zamanında Babil’de, kraliyet ailesinden biri olan Mithradāta’nın hazinedar olarak görev yaptığı bilinmektedir.¹⁰² Pers satraplıklarında kralın emrinde bir hazinedarın olduğu Tevrat’ta da açık bir şekilde bildirilmektedir. Burada geçen “Ve Fars kralı Koreş, bunları haznedar Mitredat’ın eli ile çıkardı ve onları Yahuda beyi Şeşbatsar’a sayı ile verdi.¹⁰³ “Ve ben, kral Artahşaş Irmağın öte tarafında olan bütün haznedarlara emrediyorum ki...” pasajları bu gerçekliği kanıtlamaktadır.¹⁰⁴

⁹⁶ Head 1992: 12, 13.

⁹⁷ Brosius 2006: 48; Head 1992: 13.

⁹⁸ Wiesehöfer 2003: 102.

⁹⁹ Cassabone 2007: 27.

¹⁰⁰ Wiesehöfer 2003: 102.

¹⁰¹ Briant 2002: 343.

¹⁰² Briant 2002: 67.

¹⁰³ Tevrat, Ezra 1: 8.

¹⁰⁴ Tevrat, Ezra 7: 21.

Bunların yanında satraplıklarda, yazı işlerinden sorumlu sekretelerin görev yaptığı bilinmektedir. Babil satrapı Gubāru yönetiminde bir sekreterin, satrap ve alt rütbeli görevliler arasındaki yazışmalardan sorumlu tutulduğu gibi ayrıca merkezi otorite ile satraplık arasındaki yazışmalardan da mesul olduğu görülmektedir. Böylece Gubāru'nun geniş bir sekreter ve kâtiplerden (sipīru) oluşan idari bir yönetimi üzerine aldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu örneklerle dayanarak, imparatorluk yönergesine ve her bir fethedilen memleketin yerel geleneklerine göre, her satraplık merkezinde bir arşivin bulunduğu düşünülebilir.¹⁰⁵

Pers satraplık hiyerarşisinde çözülmesi gereken en zor problemlerden biri satrap ve garnizon komutanı arasındaki ast-üst meselesidir. Vesika eksiliğinden dolayı karmaşık olan problem için Ksenophon bazı değerlendirmeler yapmıştır. Pers devletinde satrap yönetimi ile kale komutanları arasında kesin bir ayırım bulunduğunu söyleyen Ksenophon, bu düşüncesinin kaynağı büyük bir olasılıkla Lydia yönetimidir.¹⁰⁶ Sardes'in fethinden sonra II. Kyros, bölgenin güvenliğini Tabalus adında bir Persliye emanet etmişti. Söz konusu yazar, Tabalus'un doğrudan kral tarafından atandığını ifade etmiştir. Bu olaydan sonra satraplıklardaki kale komutanları satrapların asları olmuştur.¹⁰⁷ Zira II. Darius, Orontas'ı genel komutan yaptığında, Genç Kyros (Lydia satrapı) ondan daha yüksek bir mevkide bulunmaktaydı. Yeni kral II. Artakserkses, Orontas isyanına maruz kalır kalmaz Orontas'ın sorumluluklarını da Genç Kyros'a vermişti. Buradan garnizon komutanlarının satrapların emri altında çalıştığı ve komutanların satraptan daha alt kidede bir görevli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁸ Ksenophon, Pers krallarının çıkabilecek herhangi bir satrap isyanını engellemek için böyle bir önlem aldığını düşünmektedir.¹⁰⁹

Satraplar öldükten sonra yeni valinin kim olacağı meselesi, bölge hiyerarşisinde birtakım sorunlara yol açmıştır. Söz konusu miras sorunu, sadece ölümden değil ayrıcalıklı satrapların veya generallerin atanması ya da gözden düşmesi

¹⁰⁵ Briant 2002: 67.

¹⁰⁶ Bosworth 2005: 281.

¹⁰⁷ Ksen. *Kyr.* VIII.14; Briant 2002: 67.

¹⁰⁸ Briant 2002: 342.

¹⁰⁹ Ksen. *Kyr.* VIII.6; Briant 2002: 67.

durumunda da ortaya çıkmıştır. Bu durum, satraplıkta bir miras meselesine ve satrapların mirasçıları arasında çıkar çatışmalarına sebep olmuştur. Zira satraplar, kral tarafından yakından izlenmelerine rağmen, atama durumlarında aile mirasının gücü avantajlı bir durum oluşturmuş; böylece bir baba ya da amca tarafından herhangi bir akrabanın emir komuta zincirine sokulması oldukça önemli hale gelmiştir. Satrapların gücünün kral tarafından periyodik olarak onaylanmasıyla devam eden bu durum, aile üyesi olan söz konusu satrapın daha fazla yetki istemesine neden olmuş, bunun yanında söz konusu durum, satrapın egemenliği altında bulunan memurluklara ya da diğer satraplıklara sözünü geçirebilmesine de imkân sağlamıştır. Bu cümlelerden Pers satrapının sadece sivil bir memur değil, kişisel olarak krala bağlı biri ve aynı zamanda sadık bir bandaka olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu ayrıcalıklar, satrapların başına buyruk hareket etmelerini engellemektedir. Satrapların merkezi otorite tarafından daima yakından takip edilmeleri bu gerçekliği açıklamaktadır.¹¹⁰

Satraplıklarda bulunan üst düzey yöneticilerin yanında Kıbrıs, Fenike ve Anadolu'nun kıyı bölgelerinde şehir kralları ve tiranlar gibi yöneticilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yöneticiler, Pers kralı ile ittifak etmeye söz verdikleri sürece kendi şehirleri içinde belli bir güce sahip olmuş yöneticiler olarak bilinmektedir. Bunun yanında bu kişiler, vergi ve asker toplama da dâhil diğerleri gibi aynı hizmetleri sunmakla yükümlü tutulmuştur.¹¹¹

B. Satraplıkların Yükümlülükleri

Yavaş ve ihtiyatlı bir şekilde gelişen Pers imparatorluk kurumlarının temel yükümlülük ve fonksiyonları, ordu ve hükümet sarayı için merkeze gönderilen vergilerin düzenli bir şekilde transferini sağlamak olmuştur.¹¹² Ancak satraplıkların görevleri bununla sınırlı değildir. Doğrudan kral tarafından atanan satrapların ve bunların egemenliği altındaki bölgelerin krala karşı bir hayli yükümlülüğü bulunmaktadır. Satrapların sorumlu olduğu meseleler esas itibarıyla sivil ve askeri olarak birbirinden ayrılmaktadır. Sivil görevleri, satraplık bölgesinde yaşayan

¹¹⁰ Briant 2002: 340; Hdt. *Hist.* VI.43'de bazı Pers generallerinin azlediğinden bahsedilmektedir.

¹¹¹ Brosius 2006: 48.

¹¹² Beaulieu 2005: 59.

halkları, işçileri ve onlardan alınan haraçları toplayanları korumak gibi idari meselelerken, askeri görevi ordu ve garnizon komutanlarına nezaret etmek olmuştur. Araştırmacılara göre, satraplıklara bu tarz bir sorumluluk verilmesinin nedeni, iki idari görev arasında sağlam bir denge kurmaktır.¹¹³

Satraplıkların bazılarını yönetici olarak Perslilerin bazılarını ise yerel kişilerin atanması onlara yüklenen sorumlulukları ve buna bağlı olarak imtiyazları dikkat çekici bir şekilde etkilemiştir. Karia satraplığı bu açıdan ayrı bir önem arz etmektedir. Söz konusu satraplığın sivil ve askeri açıdan yönetim görevleri diğer Akamenid satraplarından farklı değildir ancak önemli ölçüde özellikle diplomasi ve askeri durumlarda, bir satraplık olarak hareket etmediği durumlar da olmuştur. Zira Kariyalı Mausolus'un dış politikada önemli derecede bağımsız olduğu bilinmektedir.¹¹⁴ Ksenophon da Kilikya ve Kıbrıs'a yönetim için asla bir Persli satrap gönderilmediğini, bunun yanında söz konusu bölgelerin vergiden muaf tutulmadığını ve diğerleri gibi krala her yıl armağanlar sunduğunu ifade etmektedir. II. Kyros'un, bu bölgelerdeki yerli prenslerden memnun olmasına rağmen onlardan da haraç almayı ihmal etmemesi ve her ne zaman askeri birliklere ihtiyacı olsa, süvari temin edebilmek için asker talep etmesi bu durumu kanıtlamaktadır.¹¹⁵

B.1. Ekonomik Yükümlülükler ve Etkileri

Pers vergi sisteminin ve imparatorluk kaynaklarının yönetimini ele almak dikkat isteyen bir konudur. Kanıtların belirli zaman dilimlerini kapsaması ve farklı yorumlara açık olması bu durumu oldukça zorlaştırmaktadır. Bunun yanında birtakım vergi, görev ve sorumlulukları belirlemek için kullanılan birçok farklı terim ayrı bir problem teşkil etmektedir.

Genelde, devletlerin ekonomik olarak büyüklüğünün, üretime, yönetime ve kontrol gücüne paralel olarak artmakta ya da azalmakta olduğu görülmektedir.¹¹⁶ Bu doğrultuda Pers vergi sistemi, Perslere bağlı halkların sorumluluklarını merkezi gücün içine doğru çekmeye çalışmıştır. Bu durum, söz konusu halklara görevlerini

¹¹³ Meadows 2005: 185.

¹¹⁴ Shervin-White 1984: 257.

¹¹⁵ Ksen. *Kyr.* VIII.6.

¹¹⁶ Kuhrt 2007: 669.

hatırlatmakla beraber, üretim ve girişime odaklanmayı sağlayarak imparatorluğa kar sağlamakta ve böylece hükümetin, yerel sistemin çekirdeğine erişmesine izin vermektedir.¹¹⁷ Bu durumu sürekli kılmak için satraplar, toprağın verimliliğini sağlama almak zorunda kalmışlardır. Bu nedenlerden dolayı, kralın istediği haraç miktarını göndermek ve egemenlikleri altındaki halkların ileride verecekleri haraçları üretmelerini sağlamak, satrapların en önemli işlerinden biri olarak görülmüştür.¹¹⁸

Perslerin, satraplıklardan iki çeşit vergi aldığı bilinmektedir. Bunlardan ilki, Yunanlı yazarların “phoros” olarak adlandırdığı ve gümüş üzerinden yıllık olarak hesaplanan haraç; diğeri ise doğal ürünlerden ödemeleri içeren aynî vergilerdir.¹¹⁹

Eyaletlerin yıllık haraçlarını gümüş olarak ödediği antik kaynaklar tarafından kayıt edilmiştir. Ancak Hindistan bölgesi haracını altın olarak ödediği için bu durumun dışında tutulmalıdır. Aynî ödemeler ise daha çok at, sığır, deve gibi hayvanlardan ya da tarım ürünlerinden sağlanmıştır. Mesela Kilikya'nın vergi olarak yıllık gümüşünü ödediği gibi buna ek olarak Pers ordusuna at sağlamakla da sorumlu tutulduğu bilinmektedir. Bazı eyaletlerin aynî haracı yerel süvari sınıfının bakımını yapmak olmuştur. Bunların yanında gıda ihtiyacının karşılanması için çeşitli ürünlerden vergi alındığı durumlar da görülmektedir. Mısır'da, balıktan ek gelir alınması, Memphis'teki askerler ve Persli yöneticileri beslemek için söz konusu bölgeden kaliteli hububatların toplatılması bu durumu kanıtlamaktadır. Bunlardan farklı olarak, kraliyet merkezlerindeki sarayların hizmet ihtiyacını karşılamak için küçük yaşta insanların saraya alınması, satraplık bölgelerinin yükümlülüklerine dâhil edilmiştir. Babil haracının muhtemelen sarayda kullanılmak üzere çocuklarını hizmet için Perslere göndermesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir.¹²⁰ Yine boya, ilaç ya da yün gibi ürünler de vergi statüsüne eklenmiştir.¹²¹ Söz konusu aynî vergiler, bazen bine yakın insanı içeren hükümdar sarayının gereksinimlerini karşılamış, aynı zamanda eyaletlerde ya da kamplarda bulunan ordunun elde tutulmasına da büyük katkıda bulunmuştur. Babil satraplığının, yılın üçte birini sadece orduyu beslemekle

¹¹⁷ Kuhrt 2007: 672.

¹¹⁸ Dusinberre 2003: 4.

¹¹⁹ Casabonne 2007: 25.

¹²⁰ Kuhrt 2007: 669.

¹²¹ Goodspeed 1899: 252.

sorumlu tutulması bu duruma verilebilecek en güzel örnektir.¹²² Burada unutulmaması gereken bir nokta vardır ki herhangi bir satraplığın sadece başkentleri değil, bütün şehirleri vergi ödemekle yükümlü tutulmuştur. Mesela Skudra satraplığındaki Yunanlılar ve onların egemenliğinde bulunan Taşöz ve Semadirek adalarının, krala karşı yükümlülükleri olduğu bilinmektedir.¹²³

Her bir eyalete haraç vergisi değeri biçen Pers büyük kralları bu değeri rastgele değil, satraplık topraklarının üretim verimliliğini dikkate alarak bir dağılım yapmışlardır.¹²⁴ Resmi haraç miktarlarının ayarlanması hususunda krallar, hem satrapların hem de mahalli liderlerin görüşünü dikkate almıştır. Haraç miktarlarının belirlenip toplanması meselesinde bu genel durumun ötesine geçmek oldukça zordur. Yine de bazı kaynaklar, kralların halkın ödeyebileceği yeterlilikte oran ayarlaması yaptığını ifade etmektedir. Buradan hareketle, satraplıklara yüklenen haraç miktarlarının milletlerin tarımsal kaynaklarına göre tespit edildiği sonucuna varılabilir.¹²⁵ Bu konuda Plutarkhos, I. Darius'a bağlı milletlerin ödediği vergi miktarlarının sabitleştirilmesinden sonra, kralın egemenlik altında olan milletlere vergilerin ağır olup olmadığını sorduğunu ve satrapların da krala vergilerin ılımlı olduğunu söylediğinde Darius'un, her biri yarısı kadar ödemeli diye emrettiğinden bahsetmektedir. Polyaeus ise "Darius, halklarından ilk önce zorla haraç topladı. Bu vergiyi makul kılmak için, miktarı kendisi belirlememiş gibi gösteren Darius, bu sorumluluğu valilerine yükledi. Bendelerine iyilik bahanesiyle Darius, gümrük vergilerini yarıya indirdi. Milletler, kral tarafından verilen dikkate değer bir ödül olarak gördükleri bu indirimi saygıyla önemsediler ve memnuniyetle geri kalanını ödediler" ifadelerini kullanarak benzer bir açıklama yapmıştır. Söz konusu metinlerden herkesi kapsayıcı bir sonuç çıkarılmamalıdır. Zira bu durum, uzun süren monarşi yönetiminin tanınması için kolay bir yol olarak düşünülmektedir. Böylece halkın gözünde, "kötü kral yoktur, sadece kötü satrap vardır" imajı yaratmaya çalışan

¹²² Ghirshman 1954: 144.

¹²³ Fol-Hammond 1988: 246.

¹²⁴ Goodspeed 1899: 252.

¹²⁵ Briant 2002: 394.

krallar, bu düşünce ile haraç miktarlarını halka onaylatma konusunda yöneticileri ikna etme yoluna gitmiştir.¹²⁶

Pers mali idaresi hakkında bilgi veren en önemli kaynağımız Herodotos'tur. Bundan dolayı, Herodotos'un vermiş olduğu bilgiler oldukça önemlidir. Fakat Briant, Herodotos'un mali konularda uzman biri olduğunu düşünmemektedir. Ona göre Herodotos, sadece I. Darius'un politik gücünü vurgulamaktadır. Zira I. Darius, tahta çıktıktan sonra gücünü imparatorluğun her köşesine kadar hissettirmiş, bundan sonra toprakları üzerinde yaşayan milletlerin vereceği haracı ve vergiyi bizzat kendisi belirlemiştir.¹²⁷

Herodotos, haracı ilk empoze edenin I. Darius olduğunu doğrudan iddia etmemektedir. Ancak Herodotos'un gözünde I. Darius, haracın yaratıcısı konumundadır. Bu durum, M.Ö. 5. yüzyılın Atinalıları için doğal bir olaydır. Zira Atina'da her bir kuruluş belirli bir miktar da olsa yönetici güç tarafından vergiye bağlanmıştı. II. Kyros'tan I. Darius'a kadar geçen sürede, bir haraç kurumunun olmadığı göze çarpmaktadır. Söz konusu dönemde, himaye altına alınan bölge insanların asker olarak Pers egemenliğine alınması haracın yerine geçmekteydi.¹²⁸ II. Kyros döneminde, Perslerin Lydia'yı ele geçirdikten sonra memleketin mal varlıklarına el koyması bu dönemde haracın varlığına işaret ediyor gibi görünmektedir. Buna rağmen durum böyle değildir. Burada bütün Lydia ürünleri değil, Lydialı maden sahibi zenginlerin üretilen altın ya da gümüşten belli bir yüzdeyi satraplık hazinesine teslim etmeleri söz konusudur.¹²⁹

Haraç sistemi, imparatorluğun ilk on yılında kesin olarak var olmasına rağmen, kaynaklarda I. Darius ile başlamış ya da I. Darius tarafından denetim altına alınmış gibi gösterilmektedir. Söz konusu kralın eyalet sistemini organize etmesi ve bu eyaletlerin her birinin vergilendirilmesi, Herodotos'un eserinde net bir şekilde gösterilmiştir.¹³⁰ Ödenen vergilerin (aynî vergiler dâhil) yıllık olarak bir tablosunu

¹²⁶ Briant 2002: 393, 394.

¹²⁷ Briant 2002: 68.

¹²⁸ Briant 2002: 69.

¹²⁹ Casabonne 2007: 25.

¹³⁰ Kuhrt 2007: 669.

çizen yazara göre kral I. Darius, tahta çıktıktan sonra ülkeyi yirmi¹³¹ bölgeye ayırmış ve her birine vergiler tahsis etmiştir. Herodotos bu konuda oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Herodotos, İyonyalılar, Asya Manisalıları, Aiolyalılar, Kariyalılar, Lykialılar, Miliyalılar, Pamphyliyalıların merkeze dört yüz talant; Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia memleketlerinin beş yüz talant; Hellespontos bölgesinden doğuya doğru Phrygia, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandyn ve Suriye'nin üç yüz altmış talant; Kilikyalıların yıllık üç yüz altmış beyaz at ve beş yüz talant gümüş (bunun yüz kırk talantı Kilikya'daki atlı birlikler garnizonuna ayrılmıştı); Amphiaros oğlu Amphilokhos'un Kilikya ve Suriye sınırları üzerinde kurmuş olduğu Poseidon kenti ile bu kentten Mısır'a kadar uzanan yerlerin (Arapların oturdukları yerler hariç) üç yüz talant; Mısır, buraya bağlı olan Kyrene, Barka ve Mısır'ın sınırlarındaki Libya topraklarının yedi yüz talant; Sattagydlar, Gandarlar, Dadikler, Aparytlerin yüz yetmiş talant; Susalılar ve Kissialıların geri kalanlarının üç yüz talant gümüş vergi ödediğinden bahsetmektedir. Ayrıca Moiris Gölü'nden elde edilen balıkların geliri; Memphis'teki beyaz tabya garnizonunda bulunan İranlılara dağıtılmak üzere yüz yirmi bin medimmos buğday vergi olarak alınmıştır.

Bunun yanında Herdotos, Babil ve Asur memleketlerinin geri kalanından beş yüz iğdiş edilmiş erkek çocuk ve bin talant gümüş; Ekbatana, Media'nın geri kalan yerleri, Parikanlar ve Orthokorybantların dört yüz elli talant gümüş; Kaspianlar, Pausikaililer Pantimathililerin ve Daritaililerin iki yüz talant gümüş; Baktrian'dan Aigles ülkesine kadar olan yerlerin üç yüz altmış talant gümüş; Paktyika ülkesinden, Ermenistan ve komşuları olan ülkelerden Karadeniz'e kadar olan memleketlerin dört yüz talant gümüş; Sagartianlar, Sarangianlar, Thamanaolular, Utialar, Mykoslar, Erytreia adalarında oturanların altı yüz talant gümüş; Sakaeliler ve Kaspianların iki yüz elli talant gümüş; Parthlar, Khorasanlılar, Safad ve Aryalıların üç yüz talant; Parikanlar ve Asya Etiyopyalılarının dört yüz talant gümüş; Matienler, Saspeirler, Alarodialıların iki yüz talant gümüş; Moskhililer, Tiberianlar, Makronai, Mossyoikia ve Marsalıların üç yüz talant gümüş; Hintlilerin ise üç yüz altmış talant altın tozu ödediğini ifade etmektedir.

¹³¹ Satraplık sayıları hakkında bilgi veren antik kaynaklar ve kaynaklarda geçen satraplıklar hakkında detaylı bilgi için bkz. Herzfeld 1968: 357-360.

Bahsedilen haracın Babil gümüş talantı olduğunu ifade eden Herodotos, bunun Euboia talantı ile dokuz bin sekiz yüz seksen talant tuttuğunu söylemektedir. Altın paranın gümüşe oranını on üç kat olarak belirten yazar, vergi olarak gelen altın tozunun dört bin altı yüz seksen Euboia talantı değerinde olduğunu ifade etmektedir. Bütün eyaletlerden gelen vergiyi de hesaplayan Herodotos, I. Darius'un yıllık gelirini on dört bin beş yüz altmış Euboia talantı olarak belirlemiştir. Ancak bu gelirin sadece Asya'dan ve Libya'nın küçük bir bölümünden geldiğini söyleyen yazar, daha sonra adalara ve Teselya'ya kadar olan Avrupa bölgelerine de vergi salındığını açıklamaktadır.¹³²

Yukarıda geçen haraç miktarları Babil gümüş talantının karşılığı olarak verilmiştir. Söz konusu vergiler Euboia talantı ile 9880 talant tutmaktadır. Hindistan'ın haracını altın olarak ödemesi ve altın paranın gümüş paraya oranının on üç katı olduğu düşünülürse $13 \times 360 = 4680$ Euboia talantı etmektedir. Hepsini birden hesap edilirse, I. Darius'un yıllık gelirinin 14.560 Euboia talantı tuttuğu görülmektedir.¹³³ Herodotos, söz konusu gelirin Asya ve Libya'dan geldiğini fakat sonradan adalara ve Avrupa'ya kadar olan bölgelerin de vergi altına alındığını söylemektedir. Hazineye gelen paraların nasıl sakladığı konusunda da bilgiler veren Herodotos, getirilen madenlerin toprak kaplara doldurulup eritildiğini, kaplar dolduktan sonra kırılıp gerektiği zaman gerektiği kadar para basıldığını ifade etmektedir.¹³⁴

Dikkat çeken bir başka vergilendirme de nehirler üzerinden satraplıklara yüklenmiş olan haraçlar olmuştur. Bir Babil metninde, nehir kıyısı trafiğinin düzenli bir şekilde vergilendirildiği ve nehir etrafında bulunan yerlerin kiralama yöntemiyle bölge halkına tahsis edildiği anlaşılmaktadır.¹³⁵

¹³² Hdt. *Hist.* III.90-96.

¹³³ Hdt. *Hist.* III.95; 1 Babil talantı=60 mina=30 kg. Kuhrt 2007: 884.

¹³⁴ Hdt. *Hist.* III.96. ; Balcer 1993: 24, 25.

¹³⁵ Kuhrt 2007: 670.

Herodotos'a göre satraplıkların ödediği haraç, haracın gümüş karşılığı ve aynı vergiler.

Satraplık No	Halk	Haraç Talant/Gümüş -kg.	Ek Ödeme (Aynî)
I	İyonyalılar, Asya Manisalıları, Aiolyalılar, Karialılar, Lykialılar, Miliyalılar, Pamphyialılar	400 13.600	
II	Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia	500 17.000	
III	Hellespontos Phrygialıları, Asya Trakyalıları, Paphlagonialılar, Mariandynianlar, Suriyeliler.	360 12.240	
IV	Kilikyalılar	360* 17.000	360 Beyaz At
V	Posideium'dan Mısır'a (Arap varlığı)	300 10.200	
VI	Mısır, Libyalılar, Cyrene, Barca	700 23.800	Moeris Gölü'nden balık geliri + Memphis'teki Pers garnizonu için 120.000 medimme buğday.
VII	Sattagydiolar, Gandharalar, Dadicae, Aparytae	170 5.780	
VIII	Susa ve Cissialıların memleketi	300 10.200	
IX	Babil ve Asur'un geri kalanı	1000 34.000	500 iğdiş edilmiş oğlan çocuk
X	Ekbatana, Media'nın geri kalanı, Paricanialılar, Orthokorybantes	450 15.300	
XI	Kaspialılar, Pausicae, Pantimathi, Daritae	200 6.800	

* Kilikya, 140 talant Kilikya'daki atlı birlikler garnizonuna göndermektedir. Böylece toplamda 500 talant etmektedir.

XII	Baktrialılar ve buradan Aigles ülkesine kadar	360	12.240	
XIII	Pactyalılar, Ermeniler,	400	13.600	
XIV	Sagartialılar, Sangialılar, Thamanaealılar, Utialılar, Myci, Erythrean Denizi yerleşimcileri	600	20.400	
XV	Sakalar ve Kaspialılar	250	8.500	
XVI	Parthlar, Chorasmialılar (Horasan), Sogdialılar, Ariahlar.	300	10.200	
XVII	Paricanialılar, Asya Etiyopyalıları.	400	13.600	
XVIII	Matieni, Saspireler, Alarodialılar.	200	6.800	
XIX	Moschialılar, Tibarenialılar, Macroneleler, Mossynoeci, Mares.	300	10.200	
XX	Hindistanlılar	360 (Altın Tozu)	122.399	

Tablo 1¹³⁶

Belirtilen vergiler arasında Persia satraplığının adının anılmadığı dikkat çekmektedir. Bu durumun nedeni söz konusu bölgenin vergiden muaf tutulmasına bağlanmaktadır. Zira kralın egemenliğini tanıyan bazı milletlerin bu tarz sorumluluklardan muaf olduğu bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi de Filistin Araplarıdır. Buna rağmen haraca bağlanmayan yerlerin gönüllü olarak krala, altın, değerli ağaçlar, fildişi ve kap kakak gibi hediyeler gönderdiği görülmektedir. Herodotos'un eserinde bu konu hakkında geçen pasajlar şu şekildedir: “*Kambyses'in Makrobios Etiyopyalılarına karşı yürüyüşü sırasında boyunduruk altına almış olduğu Mısır sınırındaki Etiyopyalıları, kutsal Nysa kentinde ve çevresinde otururlar ve ünlü Dionysos bayramlarını kutlarlar. Bu iki ulus, iki yılda bir armağanlar sunarlardı ve bugün de sunarlar. İki khoenix som altın, iki yüz abanoz kütük, beş*

¹³⁶ Hdt. *Hist.* III.90-96; Meadow 2005: 183

Etiyopyalı çocuk ve beş tane de fildişi armağanlarıdır. Kolkhisliler ve bunların Kafkaslar'a kadar komşuları da kendi istekleri ile vergiye katılıyorlardı. Beş yılda bir getirip sunuyorlardı. Sunuları yüz oğlan, ve yüz kızdır. Araplar her yıl bin talant tütüsü gönderirler. Bu ulusların krala vergi dışında, sunuları bunlardır.”¹³⁷

İmparatorlukta bulunan hemen hemen her eyalet, verdiği haracın yanında politik önemin bir göstergesi olarak büyük krallara çeşitli armağanlar sunmuştur. I. Darius'un Lydia başkenti Sardes'te kaldığı sıralarda, Kleinaili Pythius'un, Darius'a ünlü altın çınar ağacını teklif ettiği; daha sonra Pythius M.Ö. 480'de, Celaenae'de Pers kralı Kserkses'i ağırladığında, kendisini düzenli olarak karşılamak istediğini bildirmiştir. Satraplar kendilerini, eyaletlerinde iyi ve arzulanan ne varsa onları krala göndermek zorunda hissetmişler; büyük krallar da hediyeleri gönderenleri unutmuyarak bu şehirleri ve halkları koruma altına alarak ödüllendirmiştir. Ayrıca bu yolla büyük kralların, satraplıklar üzerindeki egemenliğini sürekli olarak kontrol ettiği düşünülmektedir. Böylece krallar, satraplara sorumluluklarını çağrıştırarak hediyeler vasıtasıyla onlar üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdiği gibi, bunun yanında, tabi ülkeler ve topraklar üzerindeki gücünü de sürekli arttırmışlardır.¹³⁸

Eski Pers yazıtları dışında kraliyet merkezlerindeki duvar resimlerinde, imparatorlukta bulunan halkların getirdiği hediyelere rastlamak mümkündür. Bu kabartmalarda tabi halklar, büyük krala ülkelerinin en meşhur ürünlerini getirirken resmedilmişlerdir. Bu konuda Ksenophon, “eğer bütün halklar II. Kyros'a topraklarının en güzel ürünlerini, en güzel hayvanlarını veya sanat eserlerini göndermezlerse gözden düşeceklerine inanırlardı”, yorumunda bulunmuştur.¹³⁹

Persler, imparatorluğun bütün bölgelerinden gelen altın, gümüş ya da aynı vergilerin kullanım şekli konusunda çok fonksiyonlu bir yöntem kullanmışlardır. Bu hususta kraliyet emirleri gereğince vergilerin bir kısmı, eyaletin ihtiyaçları doğrultusunda satrap tarafından kullanılırken, geri kalanı imparatorluk merkezine gönderilmiştir. Aynı ödemeler ise garnizonlar ve çalışanların tedariki için depo ve tahıl ambarlarında toplanmış, vergilerin toplandığı merkezi hazineler, kralın emriyle

¹³⁷ Hdt. *Hist.* III.97; Morria-Scheidel 2009: 85.

¹³⁸ Briant 2002: 193.

¹³⁹ Casabonne 2007: 25; Bu konu hakkında betimlemeler bulunan duvar resimleri için “Ekler” kısmına bakınız.

ihtiyaç duyuldukça kullanıma açılmıştır. Vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasına ve depolanmasına rağmen büyük kralların gelir miktarlarına ve imparatorluk hazinesinde toplanan meblağa net bir şekilde karar vermek imkânsızdır.¹⁴⁰

Hediye Veren Halklar ve Krala Sunmuş Olduğu Armağanlar.

Halk	Hediyeler	Hayvanlar
Medler	Elbiseler, Kaplar	At
Elamlılar	Yay, 1 kama	Dişi Aslan, Aslan Yavrusu
Armenia	Elbiseler	
Aryanlar	Elbiseler, Kaplar	Deve
Babililer	Elbiseler, Kaplar	Bufalo
Lidyalılar	Kap, Bilezikler, 2 At Arabası	
Arachosialılar	Kap, Deri	Deve
Asurlular	Kap, Su Kabı	Koç
Kappadoiyalılar	Kaftanlar	At
Mısırlılar	Elbiseler	Boğa
Sakalar	Elbiseler, Bilezikler	At
İyonyalılar	Elbiseler, Balyalar, Kaplar	
Baktrialılar	Kap, Deri	Deve
Gandharalılar	Kalkan, Mızrak	Bufalo
Pathialılar	Kap	Deve
Sagartialılar	Elbiseler	At
Sakalar	Bilezikler, Baltalar, Kamalar	At
Hindistanlılar	Baltalar, Baharatlar (?)	Zebra (Eşek?)
İskitler	Mızraklar, Kalkanlar	At
Araplar	Kaftanlar	Hörgüçlü Deve
Drangialılar	Mızraklar, Kalkan	Boğa

¹⁴⁰ Morria-Scheidel 2009: 83.

Lydialılar	2 At Arabası	Dağ Keçisi
Nubyalılar	Fil Dişleri	Zürafa (?)

Tablo 2¹⁴¹

Ekonomik yükümlülükleri yerine getirebilmek için satraplıklar birçok girişimde bulunmuş ve bu girişimlerin Pers ekonomik hayatına oldukça önemli etkileri olmuştur.

Perslerin Lydia krallığını ele geçirerek bölgeyi kontrol altına alması, onların madeni para ile ilk kez temasa geçmesini sağlamıştır. Lydia’da darp edilen sikkeler, II. Kyros’tan I. Darius dönemine kadar devam etmiş,¹⁴² I. Darius kral olduktan sonra, vergi ve haraçların düzgün bir şekilde denetlenmesi ve belirlenmesi için Babil sonrası dönemden örnek alınan ve standart ağırlıklardan oluşmuş yeni bir mali sistem oluşturmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Persler, üç çeşit kraliyet sikkesi kullanmıştır.¹⁴³ Birincisi altın parça (dareikos, darik), ikincisi gümüş parça (sigloi: İbranice şekel ile aynı sözcükten gelmektedir. Eski Yunan şehirlerinde bir çeşit madeni para olan stater ile aynı anlamdadır.) ve üçüncüsü drahma’dır.¹⁴⁴ Tüm satraplıklar içinde geçen sikke ise “dareikos” adını taşımaktadır. 8.42 gr. ağırlığında olan bu sikke Fokaia staterinin yarısı ve Babil mininin 1/60’ı değerinde olup, 20 gümüş şekel ile eşit sayılmıştır.¹⁴⁵ Pers topraklarında altın sikke darik ve gümüş sikke sigloinin (şekel) basımı, Büyük İskender’in istilasına kadar bu şekilde devam etmiştir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Briant 2002: 175.

¹⁴² Meadows 2005: 187.

¹⁴³ Goodspeed 1899: 252.

¹⁴⁴ Goodspeed 1899: 253; İsmi, Pers kralı I. Darius’tan alan dareikos sikkesi çoğunlukla Akamenid hanedanlığından gelen Pers krallarına ait sikkelerdir. 8.35 veya 8.42 gram ağırlığında olan ve saf altından oluşan söz konusu sikkelerin ön yüzlerinde I. Darius’un beline kadar bir portresi bulunmakta ya da I. Darius, bir dizi yerde ve ok atar vaziyette betimlenmiştir. Tekçam 2007: 54; drahma ya da drahma ise gümüş Yunan sikkelerine verilen isimdir. Bu sikkeler ağırlık ve değer bakımından farklı olan Attika ve Aigina sistemleri ile basılmıştır. Tekçam 2007: 63.

¹⁴⁵ Mansel 1970: 258-259; Yakındoğu’da kullanılan sikke ve ağırlık birimi olan şekel, 8.34 gram ağırlığında bir gümüş parçasıdır. 60 şekel, 1 mina’dır. Tekçam 2007: 199; Bilinen en eski ağırlık birimi olan mina Babil kökenli olmakla beraber, Hititler, Asurlular, Fenikeliler, Mısırlılar ve Yunanlılar tarafından kullanılmıştır. Değeri ise kullanıldığı yere ve zamana göre değişmektedir. 1 Attika minası 431 grama eşit tutulmaktadır. Tekçam 2007: 143; Amelie Kuhrt ise 1 minayı yaklaşık olarak 500 grama eşitlemektedir. Kuhrt 2007: 884.

¹⁴⁶ Meadows 2005: 187.

Pers büyük kralları olan II. Kyros ve II. Kambyes döneminde, Perslerin çoğunlukla fethettiği ülkelerde yürürlükte olan mali uygulamalardan yararlanmaya devam ettiği görülmektedir. Sardis'te, Lydialı Pactyes'in Ekbatana, Babil ya da Mısır'da olduğu gibi vergi toplamayla görevlendirilmesi bu duruma verilecek örneklerden biridir. Vergi toplama konusunda II. Kyros ve II. Kambyes'in uygulamaları, Pers imparatorluğunda madeni bir para sisteminin var olduğunu kanıtlamamaktadır. Zira bu dönemdeki halklar, vergilerini değerli metallere tedarik etmiş, uygulamada bir karışıklık olmaması için ise standart bir ağırlık esas alınmıştır. Mesela Kyrenianlar, II. Kambyes'e hediye olarak 500 mina gümüş vermişti. Bu gümüşün Babil minası olduğu düşünüldüğünde, gelen hediye miktarını 252 kg. gümüşe denk geldiği anlaşılmaktadır. Buradan özellikle I. Darius'tan önce, Pers menşeli metal para sistemi olmadığı sonucu çıkarılabilir. Söz konusu dönemde Batı Anadolu bölgesinde "kroesid" olarak adlandırılan altın ve gümüş Lydia paralarının, Sardis'teki Pers yönetimi tarafından kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Hatta bazı araştırmacılar kroesid gümüşünün, II. Kyros'un Sardes'i ele geçirmesinden sonra piyasaya sürdüğünü iddia etmektedir.¹⁴⁷

Yapmış oldukları seferlerde başarılı olmak ve orduya daimi bir kaynak temin edebilmek için Pers kralları, imparatorluğun mali organizasyonunu oldukça sıkı tutmuş, her bir zaferden sonra fethettikleri yerlerin hazinelerini kendi başkentlerine göndermişlerdir. Bu doğrultuda II. Kyros, Med kralı Astyages'in ve Lydia kralı Kroisus'un hazinelerini Pasargaday'a göndermiştir. II. Kambyes de muhtemelen Babil'de olduğu gibi Mısır'da da aynı emirleri vermiştir. Yine kral II. Kyros, İsraililere Jerusalem'e (Kudüs) geri dönmeleri için izin verdiğinde hazinedar Mitradāta'ya, Nabukadnezar'ın Jerusalem'i aldıktan sonra ele geçirdiği kutsal kapları geri getirmesi için emirler vermiştir.¹⁴⁸ Satraplardan gelen haraçlar ve hediyelerin toplandığı ve böylece imparatorluğun mali yapısına çok önemli bir kaynak teşkil eden söz konusu hazineler, bir kraliyet haznedarı (ganzabara) tarafından

¹⁴⁷ Briant 2002: 70; Lydia kralı Kroisus tarafından bastırılan altın sikkelerin birimi 8.1 gram ağırlığındaki staterdir. 1 stater ise 20 gümüş sigloiye eşit sayılır. Bu sikkelerin, ön yüzünde karşılıklı aslan ve boğa betimlemeleri yer almaktadır. Tekçam 2007: 123.

¹⁴⁸ Tevrat, Ezra 1:7-11, 5:14-15.

yönetilmiştir. Buna karşın başkentini mali kontrolü bizzat kral tarafından yönetilmeye devam etmiştir.¹⁴⁹

Bir başka gelişme, satraplıklarda ortaya çıkan yeni madeni para sistemlerinin Pers ekonomisine yapmış olduğu etkidir. Satraplık tipi olarak nitelendirilen bu para sistemleri¹⁵⁰, M.Ö. 4. yüzyılın ilk yıllarında darp edilmeye başlanmıştır. Satrapların ve askeri ya da daha küçük bölge yöneticilerinin adları ile basılan söz konusu sikke basımı, Kuzeybatı Anadolu satrapı Pharnabazus'un para darp etmesi ile başlamış gibi görünmektedir. Buna rağmen Kilikya satraplığında basılan madeni paraların daha dikkat çekici olduğu görülmektedir. Öyle ki Kilikya'da birçok Persli komutan ya da yönetici tarafından basılan sikkeler, M.Ö. 4. yüzyılın ortalarına doğru Fenike, Samarya ve sonunda Mısır'a kadar uzanmıştır. Bunun yanında, M.Ö. 4. yüzyıl ortalarında, satraplık paraları ile kraliyet paraları dış görünüş bakımından birbirine benzemeye başlamıştır. Nitekim Mısır'da III. Artakserkses adına Atina standartlarına ve tasarımına uygun bir şekilde sikke darp ediyorken, Batı Anadolu'daki bir kraliyet darphanesi Pers standartlarına uygun yeni bir kraliyet sikkesinin darp edilmesine başlamıştı.¹⁵¹

Pers topraklarında tek bir para sisteminin olmaması durumu, imparatorluk için olumsuz bir yapılanma meydana getirmiştir. Kralın egemenliğinde bulunan satraplıkların çoğunun farklı para sistemleri kullanmaması, imparatorluğun bir bütün olması için engel teşkil etmiştir. Ancak bu durum özellikle doğuda bulunan satraplıklar için geçerli olmuştur. İmparatorluğun batısında bulunan topraklar da oldukça karışıktır ancak söz konusu bölgelerde genel bir para sisteminin var olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni, burada bulunan Pers yetkililerinin, merkeze olan ödemelerini yapabilmek amacıyla sikkeler basmış olmasıdır. Kralların egemenliğinde bulunan Yunan şehirleri, Fenike, Kıbrıs ve Anadolu hanedanlarının basmış oldukları sikkeleri kendi topraklarında ve yönetim işlerinde kullanıldığı ve

¹⁴⁹ Briant 2002: 67.

¹⁵⁰ Satraplık paralarında, bir satır boyunca kralın adı yazmaktadır. Bunun yanında söz konusu sikkelerde satrapın ya da diğer kıdemli yöneticilerin adı da geçmektedir. Ancak bu durum, fevkalade zamanlarda ortaya çıkmıştır. Satraplığın sivil darphanelerinde basılan sikkeler, basıldığı şehrin nişanını üzerinde taşımıştır. Söz konusu nişanlar, üretim yerinin tanımlanması için yapılan bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Fakat kraliyet paralarında bu tarz nişanlar bulunmadığı göze çarpmaktadır. Meadows 2005: 187; Satraplık sikkeleri için bkz. Ek 8-16.

¹⁵¹ Meadows 2005: 187.

söz konusu durumun Pers yönetimine has, devletin doğasında olan bir durum olduğu unutulmamalıdır.¹⁵²

Satraplıkların, imparatorluk ekonomisine katkıda bulunduğu bir başka nokta, satraplık topraklarında bulunan doğal kaynaklar olmuştur. Özellikle su ve madeni kaynaklar, Pers maliyesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Zira Anadolu'nun maden cevherinin çok iyi olduğu en eski zamanlardan beri bilinmekteydi. Armenia bölgesindeki Caballa yakınlarında bulunan Syspiritis'de bir altın madeni olduğu hatta Büyük İskender'in Anadolu'ya girdikten sonra söz konusu bölgeyi ele geçirmek için Menon ile birlikte askerlerini gönderdiği kaynaklarda bildirilmektedir. Bu bölgede bulunan arsenik madeni de diğer önemli madenler arasındadır. Ayrıca Pers kralları tarafından kullanılan meşhur Nesaeen atları bu bölgede bulunan önemli bir unsurdur.¹⁵³ Bunların yanında Kharga'daki (Mısır) Fransız kazılarında bulunan bir çöl yerleşiminde, Akamenid zamanından kalma bir su kanalının altyapısı gün yüzüne çıkarılmıştır. Yine Elam bölgesinde bulunan katran, tuz ve petrol madenleri Pers ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Mısır'da taş ocağı, Carmania'da gümüş, bakır ve toprak boyası madenleri bulunmakta, burada bulunan nehir ise altın tozu taşımaktadır. Bunun yanında söz konusu bölgede biri arsenik diğeri tuz içeren iki dağ mevcuttur.¹⁵⁴

B.2. Askeri Yükümlülükler ve Satraplık Orduları

İmparatorluğun her köşesine valilerini gönderen II. Kyros, onlardan halka iyi davranmalarını, süvariler ve arabacılar yetiştirmelerini ve devlete ait olan yerlerde toprağı bulunanların mallarına zarar gelmesini istememiştir. Ayrıca gençleri daima ava götürmelerini ve bunları birer asker gibi yetiştirmelerini de emreden II. Kyros, bu şekilde askeri eğitime verdiği önemi net bir şekilde ifade etmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Meadows 2005: 187, 178.

¹⁵³ Str. *Geographike*, XI.14.5, 9; Ksen. *an.* IV.5.34'de Armenia köylerinin Pers büyük kralları için Nesaeen atları yetiştirdiklerini ifade etmektedir; A. Kuhrt ise, Medlerin at yetiştiriciliğinde oldukça ünlü olduklarını ve söz konusu atların kaynağının Media olduğunu ileri sürmektedir. Kuhrt 2007: 714.

¹⁵⁴ Hdt. Hist. VI.119; Kuhrt 2007: 706, 707, 708.

¹⁵⁵ Ksen. *Kyr.* VIII.6.

Satrapların temel askeri yükümlülükleri, büyük kralın ihtiyaçları ile kendi bölgelesinin ihtiyaçları arasında bulunmaktadır. Bu yüzden satraplar, ülke topraklarının korunması ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanması için nitelikli bir orduyu muhafaza etmek zorunda olmuşlardır. Herhangi bir askeri kuvvetin satrapın hizmetinde bulunması, vergisini vermek istemeyen milletler için ikna edici bir güç olmuştur. Bu yüzden satraplar, herhangi bir savaş ya da isyan gibi olağanüstü durumlarda anında müdahalede bulunmak için orduların teçhizatlarını daima hazır bulundurmuş ve askerlerin eğitimlerini aksatmamışlardır.¹⁵⁶

Pers satrapları, herhangi bir toprağa zorunlu olarak bağlanan memurlar olarak görülmemelidir. Zira bir satrapın ilk ve en önemli işlevi büyük kralı temsil etmektir. Bundan dolayıdır ki kral tarafından atanan satraplar, ondan gelen emirlere bağlı olmuşlardır. Bunun yanında Pers etkinliğini genişletmek için atılımlarda bulunan satraplar, bu geniş topraklar üzerinde düzeni de sağlamak zorunda olmuşlardır.¹⁵⁷ Söz konusu durum hakkında Herodotos'un, Sardes satrapı Oroites ve Daskyleion satrapı Mitrobates arasında geçen konuşmaları naklettiği pasajı bu durumu kanıtlar niteliktedir.¹⁵⁸

Kendi bölgelerindeki garnizonlardan sorumlu tutulan satraplar, egemenliği altındaki toprakları muhafaza etmek için söz konusu garnizonlarda birçok asker barındırmışlar, önemli bölgelerde de garnizonlar oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda II. Kyros'un hükümdarlığı zamanında, Kandehar bölgesindeki eski kaleler muhtemelen bu amaç için inşa edilmiştir. Ayrıca bir Pers garnizonu, Babil satraplığında konuşlandırılmış, Mısır'daki Elephantine garnizonu ise ülkenin güney sınırlarını korumaya devam etmiştir. Bir başka birlik ise Memphis'te, Migdol'de (Delta'daki Pelusium yakınları) ve delta bölgesindeki diğer şehirlerde konuşlanmıştır. Batı Anadolu'da, Lydia kralı Kroisus'un Sardes'teki kalesi de stratejik bir öneme sahipti. Zira Kyros'un burayı ele geçirmesinin önemli nedenlerinden biri de kalesinin

¹⁵⁶ Dusinberre 2003: 4; Briant 2002: 67.

¹⁵⁷ Briant 2002: 65.

¹⁵⁸ Hdt. *Hist.* III.120. Herodotos bu pasajında şunları söylemiştir. Oroites (Sardes satrapı) bir gün kral sarayında oturuyordu. Yanında Mitrobates (Daskyleion satrapı) adında bir başka İranlı vardı. Aralarındaki geçen konuşmada Mitrobates, Oroites'e şöyle seslenmişti. Büyük kralın imparatorluğuna şu burnunun dibindeki Samos adasını bile katamadın, oysa ne kadarcık iş, başına on beş hoplit toplayan bir yerli bile almış, hala saltanat sürüyor. Bu hakaret Oroites'in çok ağırına gitmiş ve Samos'lu Polykrates'i ne pahasına olursa olsun devirmeyi aklına koymuş.

oldukça sağlam olmasıydı. Ayrıca II. Kyros, Anadolu'nun Karia ve Phrygia gibi çeşitli bölgelerindeki kalelere, kendi generallerini yerleştirmiştir. Bunların yanında imparatorluğun pek çok yerinde yeni kaleler inşa edilmiş ve böylece imparatorluğun güvenliği birçok koldan sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁵⁹

Eyaletlerde bulunan ordular Pers kuvvetlerini pek çok yönden desteklemiştir. Sınırlardaki savaşçı halklarla sürekli mücadele eden satraplık ordularının Pers süvarisinin gövdesini oluşturması onların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.¹⁶⁰ Ayrıca satraplık kuvvetleri krallara doğrudan askeri güç sağladığı gibi, savaş zamanlarında imparatorluk ordusuna bölgesel lojistik olarak, gıda ve askeri malzeme sağlama bakımından da önemli olmuşlardır. Bunun yanında satraplık içerisinde bulunan insanlar, imparatorluk topraklarında düzenin sağlanmasında oldukça yardımcı olmuştur.¹⁶¹

Beş büyük kolorduya ayrılan satraplık orduları savaş zamanlarında kralın ordusu ile birleşmiş ve böylece eyalet orduları kralların ordularına dahil olmasıyla imparatorluk kuvvetlerinin gücü fazlasıyla artmıştır. Muazzam büyüklükteki orduları düzenleme meselesi birçok milletten oluşan askerlerin birliklere bölünmesiyle çözülmüştür. Her bir *dgal* (*dgalîn*=her biri muhtemelen 1000 kişi) 100'lük ve 10'luk bölümlere ayrılmış ve bunların her birinin etnik olarak standart askerlerden oluşması sağlanmıştır. Garnizonların başında ise Yunanlarca *phourarch* olarak adlandırılan, *rab haylâ* adlı görevliler bulunmuştur.¹⁶² Kraliyet ordusunun toplu hareketi durumunda satraplar, kralın emriyle kendi bölgelerinden asker toplamış,¹⁶³ savaş durumunda da her bir satraplık, kendi komutanı altında kendi birliğini oluşturarak savaşa katılmıştır. Ksenophon, bu durumu destekler nitelikte bilgiler vermektedir. Ona göre, Kunaksa savaşında II. Artakserkses'in ordusunda bulunan askerler kendi uluslarına göre dizilmiş ve her millet içi asker dolu dikdörtgenler halinde

¹⁵⁹ Briant 2002: 67; Briant 2006: 77 Pers ülkesinde bulunan diğer kaleler Media'da Sikayauvatiş (DB-13), Armenia'da Tigra Uyama (DB 27-28), Arachosia'da Kapişäkaniş ve Arşada'dır.

¹⁶⁰ Head 1992: 13.

¹⁶¹ Casabonne 2007: 30.

¹⁶² Rab hayla olarak bilinen ilk görevli MÖ. 495'de Persli Ravaka'dır. Briant 2002: 342.

¹⁶³ Briant 2002: 343.

ilerlemiştir.¹⁶⁴ Bu durum imparatorluk ordusunda öyle bir hal almıştır ki tarihi süreç içerisinde imparatorluk ordusunda ulusal elemanlar azalmış, bunların yerini eyalet askerleri ya da daha çok Yunanlılardan seçilen ücretli askerler almaya başlamıştır.¹⁶⁵ Nitekim Arrianos, Akamenid hâkimiyetinin son yıllarında gerçekleşen Granikos savaşını anlatırken, Perslerin ücretli askerler kullandıklarını ifade etmektedir.¹⁶⁶

Satraplıkların büyük krala sağlamış olduğu askeri desteği Herodotos, Kserkses'in Yunanistan seferine katılan Pers ordusunu ifade ederken açık bir şekilde anlatmaktadır. Burada satraplıkların piyade ve atlı birliklerle savaşa katıldığı, denizci halkların ise gemileri ile iştirak ettiği belirtilmiştir. Herodotos'a göre, bu savaşa Sardes satraplığı, kuzeye komşuları Mysialılar ile, güneye Kabalialılar, Lasinialılar ve Milyanlılar ile birlikte piyade askerler sevk etmiştir. Bunun yanında üçüncü satraplık olarak bilinen Daskyleion'dan birçok asker gönderilmiştir. Zira Daskyleion'da, Phrygialılar ve Kappadokialıların yanı sıra Asya Trakları, Bithinyalılar, Paphlagonyalılar, Mariandynyalılar yaşamakta ve bunlar geniş bir alanı kapsamaktaydı. On üçüncü satraplık olan Armenialılar ve Karadeniz'in uzak kıyılarına yerleşmiş on dokuzuncu satraplık olan Moschoi, Tibarenoi, Makrones ve Mossynokoi bölgeleri de bu savaşa piyade göndererek Pers ordusunu desteklemiştir. Bütün bu askerler rastgele savaşa katılmamış, belirlenen ortak noktalarda toplanarak düzenli bir şekilde savaşa iştirak etmiştir. Kserkses'in, Yunanlıların deniz gücünden çekinmesi, egemenlik altına alınan denizci kavimlerden yararlanma durumunu ortaya çıkarmıştır. Herodotos'a göre, Fenikeliler ve Filistin Suriyelileri 300, Kıbrıs 150, Kilikyalılar 100, Lykialılar 50, Asya Dorislileri 30, İyonyalılar 100 ve Pelasg ırkından olan adalarda oturanlar 60 gemi ile bu savaşa katılmışlardır.¹⁶⁷

Donanma gücü için ayrıca satraplıklara bir takım görevler yüklenmiştir. Satraplıklardaki mevcut işgücünden yararlanarak, bu destek ile gemiler inşa ettirilmiş; Hellen, Karia, Lykia, Kilikya, Kıbrıs, Fenike, Hellespontos Phrygialıları gibi denizci halklardan kürekçi olarak yararlanılmıştır. Donanma gücü oluşturmak için deniz piyadesi ihtiyacı ise bunların askerlik kapsamına alınmasıyla çözülmüştür.

¹⁶⁴ Ksen. *an.* I.8.9.

¹⁶⁵ Sevin 1982: 275.

¹⁶⁶ Arr. *an.* I.14.4.

¹⁶⁷ Hdt. *hist.* VII.89-95; Mellink 1988: 215.

Böylece her bir denizci millet, kendi komutanı altında birliklerini oluşturarak savaştaki yerini almışlardır.¹⁶⁸

İmparatorluk sınırlarının geniş olması ve birçok satraplıktan asker alınması, savaş sırasında bir iletişim sorunu doğurmuştur. Bu sorunu Pers kralları, emirlerini taşıyan ulakları vasıtasıyla çözmeye çalışmıştır. Bu ulaklar gelişmiş yol ağı sayesinde çok hızlı bir şekilde satraplıklara ulaşmış ve emirleri satraplara teslim etmiş,¹⁶⁹ satraplar ya da generaller ise kraliyet talimatlarını aldıklarında mektupta yazanlara aynen uymak zorunda olmuşlardır. Herodotos bu konuda, Aristogoras'ın, Sardes'e gittiğinde Artaphernes'e Naxos'dan söz açtığından, burasının zengin bir yer olduğundan, buranın alınması halinde Paros ve Andros adalarının da alınabileceğinden bahsetmekte ve böylece kralın imparatorluğunu genişletmiş olacağını söylemektedir. Persli Artapnes'in ise ona, bu düşünceyi öncelikle kralın onaylaması gerektiğini söylediğinden bahsetmektedir.¹⁷⁰ Bir bakıma eyaletlerin başında olan satraplar, en küçük askeri ya da diplomatik girişim hakkına sahip görünmemektedir. Zira satraplar, Pers egemenliğinde bulunan halklarla ya da yabancı memleketlerle yapılan diplomasi görüşmelerinde, kralın temsilcileri durumunda olmuşlardır. Bunun için Persli satraplar, kendi başlarına askeri ya da diplomatik kararlar alabilmek için kraliyetten mütemadiyen imtiyaz istemekten geri durmamışlardır.¹⁷¹ Genç Kyros'un, Tissaphernes (Lydia, İyonya ve Karia'yı yöneten Sardes valisi) ile yapacağı savaş için etrafındakilerden aldığı fikirleri kendisinin de yapmayı düşündüğünü, ancak kraldan aldığı talimatın dışına çıkmayacağını söylemesi söz konusu durumların gerçekliğini kanıtlar niteliktedir.¹⁷²

¹⁶⁸ Thukydides, *Peloponnesos Savaşları* I.VI'de kral I. Darius'un Fenike donanması yardımıyla Ege adalarını ele geçirdiğini ifade etmektedir. Arr. an. I.18.7'de Kıbrıs ve Fenikeli gemicilerin, usta denizciler olduğundan bahsedilmektedir. Casabonne 2007: 31; Young 1997: 298.

¹⁶⁹ Briant 2002: 344.

¹⁷⁰ Hdt. *hist* V.31; Briant 2002: 345.

¹⁷¹ Hornblower 2011: 75; Briant 2002: 345.

¹⁷² Ksen. *hell.* V.4-5.

B.3. Diğer Yükümlülükler

Satrapların görevleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Zira satrapların, mahalli seviyede politik kararlar alabildiği tarihi kayıtlarda ifade edilmektedir. Sardes valisi Artephernes'in, İyonya kentlerinin delegeleriyle anlaşmalar yaptığını Herodotos kaydetmiştir. Buradan anlaşıldığına göre yapılan bir anlaşmayla kentler, kendi aralarında çıkacak anlaşmazlıkları bir hakeme başvurarak çözecekler ve birbirlerine yağma hareketlerinde bulunmayacaklardır. Ayrıca topraklarının genişliğini de ölçtüren Artephernes, bu ölçülere göre halkını vergiye bağlamıştır.¹⁷³ Bundan başka Daskyleion satrapı Pharnabazos'un, Kalkhedon bölgesinin menfaati için Atinalılar ile bir anlaşma yaptığını bilmekteyiz.¹⁷⁴ Buradan satrapların kendi başlarına anlaşmalar yapabildiği ve halkının ne kadar vergi ödeyeceğini de kendilerinin belirleyebildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu tarz olaylar satrapların, kraldan tamamen bağımsız hareket ettikleri anlamına gelmemelidir. Satrapların önemli durumlarda krala danışmayı ihmal etmemeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Nitekim Sardis satrapı Artaphernes'in, Naxos'a karşı bir mücadeleden önce, kral I. Darius'a danıştığı bilinmektedir. Bunların yanında bazı satraplar, kral gibi diğer satraplardan ya da yabancı elçilerden gelen heyetleri dinleyebilmiş ve onlardan politik veya askeri destek alabilmişlerdir.¹⁷⁵ Ksenophon, Genç Kyros'un Lydia, Büyük Phrygia ve Kappadokia'da tüm birliklerin satraplığına atandıktan sonra, kendi başına mütarekeler yaptığını ve uzlaşmalarda bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁶ Bunun yanında Daskyleion satrapı Pharnabazos'un, Peloponessoslulara Atina ile olan mücadelelerinde yardımcı olduğunu kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır.¹⁷⁷

İmparatorluk eyaletlerinde üretilen ürünlerin korunup saklanması da satrapların görevleri arasındaydı. Bu doğrultuda satraplar tarım ve gıda meselelerinden sorumlu tutulmuş, bundan dolayı üretim kaynaklarında imparatorluk kontrolü oldukça sıkı olmuştur. Satraplık başkentlerinde depolanan tarımsal ürünler, herhangi bir ihtiyaç halinde depolardan çıkarılarak kullanılmıştır. İmparatorluk

¹⁷³ Hdt. *hist.* VI.42.

¹⁷⁴ Ksen. *hell.* I.3.8.

¹⁷⁵ Brosius 2006: 48.

¹⁷⁶ Ksen. *an.* I.9.7.

¹⁷⁷ Ksen. *hell.* I.1.6.

merkezlerinde olduğu gibi satraplık merkezlerindeki işçilerin ücretleri ve garnizon yakınında bulunan askerlerin ihtiyaçları da bu hazineden karşılanmıştır. Diğer talep ve ihtiyaçlar ise depolarda stoklanan malzemelerden giderilmiştir. Ayrıca getirilen tarım ürünlerini kayıt altına almak¹⁷⁸, eyaletteki toprakların ekimini teşvik etmek, tohum ektirmek, ağaçları büyütüp, onlara zarar gelmemesini sağlamak satrapların zirai yükümlülükleri arasında olmuştur.¹⁷⁹

Büyük kral imparatorluk topraklarında seyahate çıktığı zamanlarda, satraplıklara ekstra sorumluluklar yüklenmiştir. Satraplar kendinden önceki yöneticilerden kalan özenle hazırlanmış konutlarda oturmuştur. Büyük kral imparatorlukta seyahatte çıktığında ise söz konusu satraplık sarayları kralın hizmetine tahsis edilmiştir.¹⁸⁰ Bu gezilerde kralın gittiği yerdeki herkes, kendi servetlerine uygun olarak krala çeşitli armağanlar sunmuştur. Halktan kişiler, tarımla uğraştığı için pahaca yüksek değerli armağanlardan ziyade, koyun, sığır, tahıl ya da şarap gibi ürünler sunarken, yoksul kimseler süt, incir, peynir gibi kendi bölgelerinde yetişen ürünleri krallara hediye etmişlerdir.¹⁸¹ Fakat krallar, merkezlerdeki saraylarından uzakta sürekli olarak seyahatte bulunmamışlardır. Eyaletlere yapılan geziler, kralın merkezden uzakta bulunan satraplıkları ve askeri kuvvetleri gözetlemesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.¹⁸² Satrapların yanında bölgede yaşayan köylülerin de özel görevleri olduğu düşünülmektedir. Satraplık bölgesindeki köylüler vergilerine ek olarak garnizonları ve kral seyahatlerini gözetmek gibi durumlardan mesul olmuşlardır.¹⁸³

Satraplara yazılan dilekçeler, satraplık anlaşmaları, çalışan halkın gıda harcamaları gibi yerel bürokrasi kayıtlarını ve resmi mektuplaşmaların arşivini

¹⁷⁸ Deniz Kaptan 2002: 22, 23.

¹⁷⁹ Holland 2007: 212.

¹⁸⁰ Dusinberre 2003: 2.

¹⁸¹ Wiesehöfer 2003: 68.

¹⁸² Meadows 2005: 185; İmparatorluk seyahatleri sırasında Kraliyet mahiyeti oldukça kalabalık olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Wiesehöfer 2003: 71.

¹⁸³ Morria-Scheidel 2009: 82.

tutmak da satrapın görevleri arasında olmuştur.¹⁸⁴ Mesela Babil satraplığı, bir kraliyet vergi ofisinde, köle satışlarını kayıt altına almakla yükümlü tutulmuştur.¹⁸⁵

Persler, Eski Yakındoğu'da bölgesel merkezler olan satraplık başkentlerini teşvik etmekle şehirleşmenin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.¹⁸⁶ II. Kyros'un, satraplarından gittikleri yerleri evleri olarak görmelerini istemesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Gadatas adında bir satrapın Anadolu'da, Suriye'den getirttiği tohumlarla egzotik bir botanik bahçesi kurduğu ve bölgeyi ağaçlandırdığı için kral I. Darius tarafından kutlandığı,¹⁸⁷ Daskyleion'daki Pharnabazus'un sarayının etrafında birçok güzel alan olduğu ve bu parklarda güzel hayvanlar ve bitkilerin bulunduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.¹⁸⁸ Bunun yanında Genç Kyros'un Phrygia bölgesinde bulunan Kelainai'de geniş, refah bir sarayı olduğu ve bu sarayın etrafında vahşi hayvanlarla dolu güzel park alanları bulunduğu antik kaynaklarca doğrulanmaktadır.¹⁸⁹

Satrapların düzenli ordulara sahip olmaları ve birçok önemli görevinin bulunması, merkezi otoriteyi birtakım önlemler almaya zorlamıştır. Zira satrapların sahip oldukları ordular ile merkezi hükümete bağımsızlık düşüncesiyle isyan etme durumları mevcut olmuştur. İşte bu düşünce ve faaliyetleri inkişaf etmeden engellemek için satraplıklar, büyük krallar tarafından çeşitli memurluklar vasıtasıyla denetim altına alınmaya çalışılmıştır.¹⁹⁰

C. Satraplıkların Denetimi

Pers kontrol sisteminin çevre merkezlerdeki genişliği üzerinde farklı düşünceler bulunmaktadır. Araştırmacılar söz konusu durumun altında pek çok neden yattığını düşünmektedir. Satrapların, kralın isteklerinden mütemadiyen bağımsız hareket ettiği düşüncesi ve kralların bu durumu görmezden gelmeleri bunun

¹⁸⁴ Dusinberre 2003: 2.

¹⁸⁵ Kuhrt 2007: 670.

¹⁸⁶ Morria-Scheidel 2009: 78.

¹⁸⁷ Mellink 1988: 214.

¹⁸⁸ Ksen. *hell.* IV.1.15.

¹⁸⁹ Ksen. *an.* I.2.7-8. Kelainai bölgesinin Akamenid hanedanlığı boyunca Büyük Phrygia satraplığının başkenti olduğu düşünülmektedir. Sekunda 1991: 119.

¹⁹⁰ Sevin 1982: 274.

en önemli nedeni olarak görülmektedir.¹⁹¹ Buna rağmen satrapların, kraliyet emirleri gereğince hareket ettiği düşüncesi akla daha uygun gelmektedir. Zira kendi eyalet sınırları içerisinde günden güne önemli bir özerklik derecesine sahip olan satraplar, kraliyet politika sınırları içinde krala sadık kalmışlardır.¹⁹²

Pers kraliyet ailesinden ya da aristokrasisinden olan kişiler önemli satraplıklara getirildiğinden ve sahip oldukları ordular ile merkezi tehdit etme durumu mevcut olduğundan söz konusu kişiler taht için daima bir tehlike oluşturmuştur.¹⁹³ Bunun yanında bazı satrapların, egemenlik alanlarını genişletmek veya daha fazla imtiyaz elde edebilmek için çevresindeki bölgelere nüfuz etmek istemesi durumu da bulunmaktaydı. Daskyleion satrapı Ariobarzones'in, satraplık payını güney Troya ve Hellospontos Phrygia'sının Avrupa kısmına kadar genişlettiği ve çevresinde yaşayan Yunanlılar üzerindeki etkisini arttırdığı bilinmektedir.¹⁹⁴ Pers kralları, bu gibi durumları ortaya çıkmadan engellemek için bir takım önlemler almayı ihmal etmemişler, bu amaç doğrultusunda doğrudan kendilerine bağlı memurluklar oluşturarak satrapları denetlemişlerdir.¹⁹⁵

Satrap ve satraplıkların denetlenme işi II. Kyros ile başlamıştır. Vergileri toplamak, hazineyi korumak, masrafları gidermek, sarayın işlerini yapmak, kralın mallarını korumak, atların ve köpeklerin eğitimiyle ilgilenmek için bir takım memurlar seçen kral, bütün bu memurların kontrolünü kendisi yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda imparatorluk içerisindeki askerler ve komutanlar doğrudan doğruya

¹⁹¹ Waters-Claire 2010: 817.

¹⁹² Waters-Claire 2010: 818.

¹⁹³ Peloponnesos Savaşı sona erdiğinde, Pers kralı II. Darius ölmüş, yerine büyük oğlu II. Artakserkses geçmişti. Darius'un karısı Parysatis ise küçük oğlu Kyros'un kral olmasını istemişti. Kyros'un bir gün ağabeyi tarafından öldürüleceğinden endişe duyan Parysatis, Artakserkses'i kardeşini (Genç Kyros) Batı Anadolu'ya satrap olarak göndermesi için ikna etti. Bu durum Artakserkses'in de işine gelmişti. Zira Kyros ne kadar uzakta olursa imparatorluk merkezinin o kadar rahat olacağını düşünüyordu. Zamanla Batı Anadolu'da gücünü artıran Kyros, ağabeyinden Pers tahtını almak için harekete geçmeye karar verdi ve bu amaç için Sardes'te 10.000'den fazla ücretli asker topladı. Yunan subaylarının da desteğini alan Genç Kyros, ağabeyi Artakserkses'i kuşkulandırmamak ve kendi ordusunu tedirgin etmemek için Pisidia üzerine sefere çıktığını söylemişti. M. Ö. 401'de yola çıkan Genç Kyros, Pers merkezine doğru ilerlemeye başladı. Durumun farkına varan satrap Tissaphernes hemen Susa'ya giderek krala haber verdi ve iki ordu Kunaksa'da (Babil'in kuzeyi) karşılaştı. Genç Kyros'un hayatını kaybettiği bu çarpışma sonrasında amacı kalmayan askerler ise memleketlerine geri dönmeye başladı. Tekin 2010: 114; Detaylı bilgi için bkz. Ksen. *an*.

¹⁹⁴ Weiskopf 1989: 33.

¹⁹⁵ Ksen. *Kyr.* VIII.1; Briant 2002: 344.

krala bağlanmışır.¹⁹⁶ Ksenophon'a göre, II. Kyros tarafından oluşturulan denetleme görevlileri, her yıl ordusuyla eyaletleri dolaşarak, satrapların ihtiyaçları doğrultusunda onlara yardım etmiştir. Bunun yanında vergi, yerli halkın korunması ya da zirai faaliyetler gibi konularda usulsüzlük yapan satraplara durumu düzeltmelerini söyleyen denetmenler, dedikleri yapılmadığı takdirde mevcut durumu krala rapor etmişlerdir.¹⁹⁷

Bir satrap kendi özgürlüğünü kazanmak için pek çok şeye sahiptir. Bu avantajlardan biri, satrapların mevcut silahlı kuvvetlerinin bulunmasıdır. Başka bir ifade ile satrapın, satraplık ordusu üzerinde tamamen otorite sahibi olma durumu mümkün olmuştur. Pers kralları, bu gücün önüne geçebilmek için satrapın, satraplık ve askeri görevleri arasında ciddi bir ayrıma gitmişlerdir. Bu durum Kyrupaideia'da açık bir şekilde görülmektedir. Ksenophon'a göre II. Kyros, kalelerde garnizon komutanlarını görmek istememiştir. Kral Kyros yeni fethedilen yerlere yeni satraplar atadığı zaman, daha önce güvendiği kişileri tekrar görevlerinde bırakmıştır. Garnizon komutanları ve satraplar arasında bir fark yaratmayı başaran söz konusu kral, komutanları ülke savunmasında kullanırken satrapları da eyaletlerdeki çalışmaların başında bırakmıştır.¹⁹⁸

I. Darius dönemindeki düzenlemelerle satraplıklardaki mülki otoriteyle askeri komutanlığın tek kişide olmamasına özen gösterilmiştir. Böylece satrapların zamanla bağımsız olma istekleri önlenmeye çalışılmış ve böylece her bir satraplıkta birbirine bağımlı olmayan, her biri saraydan atanan ve genellikle Pers ya da Med soyluları arasından seçilen üç büyük memur bulunmuştur. Bunun yanında, satrapın yönetimini izleyip saraya rapor vermekle görevli bir genel yazman da (sekreter) görevlendirilmiştir. Bundan dolayı çoğu zaman, satrap ve genel yazmanın arası açık olmuştur. Askeri yönetim ve eyalet ordusunun yönetimi ise *karanos* adı verilen bir komutana bırakılmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Ksen. *Kyr.* VIII.1; Briant 2002: 344.

¹⁹⁷ Ksen. *Kyr.* VIII.6; Briant 2002: 343.

¹⁹⁸ Briant 2002: 341.

¹⁹⁹ Sevin 1982: 274. Ksen. *hell.* I.4.3'te *karanos*, efendi olarak tanımlanmaktadır.

Yunan kaynaklarında Pers büyük krallarının, garnizon alanları boyunca askeri birlikleri yıllık olarak denetlediği görülmektedir. Persepolis yakınlarında ya da diğer kraliyet ikametlerinde bulunan söz konusu garnizonlar, bizzat kralın kendisi tarafından teftiş edilmiştir. Ön Asya ve Anadolu gibi çok uzak bölgeler ise Akamenid hanedanlığının aile üyeleri tarafından denetlenmiştir. Merkezi otorite tarafından oluşturulan bu durumun temel amacı disiplini, askerlerin araç gereçlerini ve bunların savaşa hazır halde olmalarını sağlamaktır. Satrapların yanı sıra bölgede bulunan ordu komutanları da sürekli denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.²⁰⁰

İmparatorlukta birçok yönetim merkezinin bulunması, geniş sınırlara sahip olan imparatorluğun yönetimini kolaylaştırmasının yanında, ülke denetimi için de oldukça etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Zira Pers imparatorluğunda yönetim, sınırlar genişledikçe birkaç merkezden idare edilmiş, Persis ise merkezi otoritenin başı haline gelmiştir. Darius ve Kserkses döneminde ise yeni başkentler²⁰¹ oluşturularak bu durum devam ettirilmiştir. Bu yönetim tarzı ile oldukça geniş sınırlara sahip olan ülkenin yönetimi kolaylaştırılmış ve böylece satraplar merkezi otoriteye bir çok koldan sıkı bir şekilde bağlanmaya çalışılmıştır.²⁰²

Eyaletlerin denetlenmesi ve düzen içinde olması için kral tarafından görevlendirilen memurlardan en önemlisi “kralın gözü” ya da “kralın kulağı” adı verilen memurlardır. Bunun yanında, imparatorluğu baştanbaşa kat eden kral yolu sistemi de denetimde oldukça önemli bir görev üstlenmiştir.

C.1. Kralın Gözü

Kralın gözü ve kralın kulağı memurluğu hakkındaki bilgilerimiz Yunan kaynaklarına dayanmasına rağmen, ne kralın gözü ne de kralın kulağı gibi terimler

²⁰⁰ Farrokh 2007: 40.

²⁰¹ Pers kralları, mevsime göre çeşitli başkentlerde ikamet etmiştir. Ksenophon Kyropaideia adlı eserinde, Kyros'un yedi ayını Babil'de geçirdiğini, ilkbaharda üç ayı Susa'da, yazın iki ayı da Ekbatana'da geçirdiğini ifade etmektedir. Wiesehöfer 2003: 69; Babil, Ekbatana ve Susa ticaret ve yönetim merkezi olmaları açısından oldukça önemli iken, Persepolis hem dini merkez hem de imparatorluğun başkenti durumunda olmuştur. Persepolis'in yapımına kral I. Darius tarafından başlanmış ve III. Artakserkses tarafından tamamlanmıştır. Çoğu tarihçi, Büyük İskender Akamenid topraklarını fethettiğinde, Perslerin Atina Akropolis'i'ni yakmalarının öcünü almak için Persepolis'i yakıtığını söylemekte, bazı araştırmacılar ise buranın, M.Ö. 330'da III. Darius'un ölümünden sonra kazara yandığını iddia etmektedir. Lorentz: 2007: 5.

²⁰² Blois-Spek 2008: 45.

İran kaynaklarında geçmemektedir. Sadece Elephantine kökenli bir Aramice papirüsteki “*gwšky*” kelimesi (çoğulu hali “*gōšak*”, Ermenicede guşak), bir Pers yazıtına “*gaušaka*” (dinleyici) olarak yansımıştır.²⁰³ Yunanlılar, muhbir olarak nitelendirdiği bu memurların kraliyet adına çalışan istihbarat organı olduğunu düşünmektedir.²⁰⁴

Denetimlerde kullanılan memurların en önemlisi olarak bilinen bu görevli, göreve çıktığında kralın oğlu ya da erkek kardeşi ile aynı düzeyde sayılmıştır. İstihbaratçı olarak imparatorluk topraklarında dolaşarak, memlekette olan olaylardan kralı haberdar eden bu memurlar, ne bir satrap, ne askeri komutan ne de bir habercidir. Bunlar satrapları, kraliyet memurlarını ve toplanan vergileri gözlem yoluyla denetleyen müfettişler olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁵ Satraplık bölgelerinin politik ve yönetsel gözlemini yaparak krala detaylı bilgiler sağlayan bu görevliler²⁰⁶ doğrudan kral tarafından atanmışlar ve tamamen bağımsız olmuşlardır. Zorunlu hallerde silahlı kuvvetlere de sahip olabilen kralın temsilcisi durumundaki bu memurların, yanlarında bulunan bir orduyla beraber her yıl satraplıkları dolaştığını, herhangi bir isyan durumunda satrapa yardım ettiğini Ksenophon’dan öğrenmekteyiz. Bu memurların vergi usulsüzlüğü gibi durumlarda, emrindeki ordularla olaylara müdahale ettiğini belirten yazar, bunun yanında bu memurların bölgenin yerlilerini koruduğunu ve toprakların ekilmesini denetlediğini de ifade etmektedir.²⁰⁷

Kralın gözü memurluğu ile kralın kulağı olarak bilinen görevlinin birbirinden farklı görevliler olduğu iddia edilmektedir. Elephantine papirüsünde, kralın kulağı memurluğunun kralın gözünden ayrıldığı anlatılmaktadır. Zira burada, kulakların halk görevlisi olarak hizmet ettiği belirtilmektedir. Yasal durumlarda hükümeti temsil eden söz konusu bu memurlar, devletin bir çeşit temsilcisi ya da bir dava

²⁰³ Schmitt 1986: 421.

²⁰⁴ Morria-Scheidel 2009: 86.

²⁰⁵ Balcer 1977: 258.

²⁰⁶ Balcer, 1977: 260.

²⁰⁷ Ksen. *Kyr.* VIII.2; Ghirshman 1954: 144; Lloyd 2000: 122.

vekili olarak düşünölmektedir. Bunun yanında kralın kulağı denen memurların, satraplıkların denetiminde kral gözüne yardımcı olduğu da görölmektedir.²⁰⁸

Kendilerini koruyan ve gerektiğinde bu memurlara yardım eden askeri bir birliğin koruması altında, hiç beklenmedik bir zamanda eyalete gelen müfettişler, her işi inceleyerek genel durumu denetleyip rapor yazmışlar; hükümet merkezi de bu memurların raporlarına göre toprakları idare etmiştir. Herhangi bir olumsuz durumda kötü yöneticilerin hemen merkeze alınıp mahkeme edilerek öldürölmesi ya da kendilerini savunmalarına olanak tanınması bu durumun gerçekliğini ifade etmektedir.²⁰⁹ Denetim işinin yanında söz konusu sadık hizmetkârlar, halkın yaptıklarını da krala aktarmışlardır. Bundan dolayı ölkedeki insanlar yapmış olduğu faaliyetlerden kralın haberdar olabileceğı endişesi ile daima dikkatli davranmaya özen göstermişlerdir.²¹⁰ Öyle ki müfettişler denetim için yola çıktıklarında, bölge halkı “kralın gözleri kontrole geliyorlar” diyerek, kendilerine çeki düzen vermiştir. En uzak yerlerden bile kolayca haber alabilmek için her hayvanın günde ne kadar mesafe kat edeceğini de hesaplayan büyük krallar, gönderdiği memurlardan çabucak haber alabilmek için belli aralıklarla mola yerleri yaptırmıştır. Zeki memurların görev yaptığı bu mola yerlerinde ayrıca hayvanların bakımıyla da ilgilenilmiştir. Bu sistemde, geceleri postacılar sürekli yol almış, gündüz olunca da geceler ve gündüzcüler yer değiştirerek çok hızlı bir şekilde haberleşme sağlanmıştır. Buna rağmen denetimler kralın canı istediğı zaman gerçekleştiğı için, söz konusu müfettişler her zaman teftişe çıkmamıştır.²¹¹

Kralın gözü memurluğunun sosyal statüsü oldukça yüksek olmuştur. Aeschylus, kralın gözü olan Batonochus’un oğlu Alpistos’u kastederek, onu Kserkses’in ordusundaki on binlerce kişiden biri olarak göstererek “her şeyde güvenilir” olarak tanımlamıştır. Ktesias ise kral gözü Artosyras’un, Genç Kyros’un ölümünü II. Artakserkses’e rapor ettiğini söylemektedir. Yunan kaynaklarına göre, Artosyras bir Baktrialı olan Aroandos’un oğludur ve II. Artakserkses’in kızı ile evlenmiştir. Bu sebepten dolayı Armenia satrapı olarak atanmıştır. Fakat bir ara, II.

²⁰⁸ Balcer 1977: 256.

²⁰⁹ Sevin 1982: 274.

²¹⁰ Ksen. *an.* VIII.1.1.

²¹¹ Ksen. *Kyr.* 8.VI.

Artakserkses'e karşı ayaklanmış ve Pergamon'u ele geçirmiştir. Ayrıca onun oğlu Orontas da Armenia satrapıydı²¹² ve o da kral II. Artakserkses'in kızı Rhodogune ile evlenmiştir. Bu cümlelerden kralın gözünün, krala çok yakın bir kişi olduğu ve kraliyet ailesinden biriyle evli olmasından dolayı sosyal statüsünün oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.²¹³

C.2. Kervan Yolları

Perslilerin geliştirmiş olduğu kral yolu sistemi, geniş imparatorluk sınırlarını kontrol etmek ve yönetmek için oldukça etkili bir araç olmuştur. Herodotos Tarihi'nin beşinci kitabında, bu yolun detaylı bir betimlemesi verilmiştir. Herodotos'a göre imparatorluktaki bütün yollar boyunca kraliyet konutları ve çok güzel kervansaraylar vardır. Bu yollar daima insanların oturdukları yerlerden, güvenli bir şekilde geçer. Lydia ve Phrygia içerilerinde yirmi stathmetikos ya da konak boyunca uzanır ki, bu doksan dört buçuk parsang²¹⁴ tutar. Phrygia sınırlarında Halys (Kızılırmak) ırmağına rastlanır. Bu ırmağı geçebilmek için buraya hâkim durumda olan sıradağları ve ırmağı göz altında bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekmektedir. Bunu aştıktan sonra Kilikya sınırlarına kadar Kappadokia içinde yirmi sekiz konak, yani dört yüz parsang gidilir. Sınırdaki iki sıradağı aşarak ve iki kalenin önünden geçerek ilerlenir. Buranın ilerisindeki Kilikya'dan geçilecek yol, üç konak, on beş buçuk parsangtır. Kilikya ve Ermenistan arasında sınır, içinden gemilerin ilerleyebildiği Fırat ırmağıdır. Ermenistan sınırları içerisinde her biri garnizonlar tarafından korunan on beş konaklık yol vardır ve burası elli altı buçuk parsang tutmaktadır. Bu bölgeyi gemilerin hareket edebildiği dört ırmak sulamaktadır. Ermenistan'dan Mateinler ülkesine geçerken dört konak bulunmaktadır ve bu ülkeden Kissia'ya vardıldıktan sonra, Susa kentinin kurulduğu ve gemilerin işlemesine elverişli bulunan Khoaspes'e kadar on bir konak, kırk iki buçuk parsang yol vardır. Herodotos, Sardes ile Susa boyunca sıralanan konakların sayısını yüz on bir olarak belirlemektedir.²¹⁵

²¹² Ksen, *an.* III.5.17; Caucer 1894: 205.

²¹³ Plu. *Art.* XXVII.4; Balcer 1977: 258.

²¹⁴ 1 parsang =5.5 km. Kuhrt 2007: 884.

²¹⁵ Hdt. *Hist.* V.52.

Herdotos, Pers kral yolunun parasang olarak ölçülmesi halinde (1 parasang 30 stad)²¹⁶ bunun Sardes'ten Memnon Sarayı denilen kral konağına kadar on üç bin beş yüz stad tutacağını söylemektedir. Günde yüz elli stad yol alınabileceğini hesap eden Herodotos'a göre bu yol baştan sona doksan günde aşılmaktadır.²¹⁷ Bu yola Sardes ile Efes arasındaki bölümü de ekleyen Herodotos, yolculuk süresine böylece üç gün daha ilave etmekte ve yolculuğun üç ay üç gün tutacağını ifade etmektedir²¹⁸

Herodotos'un anlatmış olduğu bu yol, Perslerden önce de kullanılmıştır. Bunlardan biri de Asurlulardır. Asurlular, M.Ö. 9. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar, ele geçirilen eyalet bölgelerini kontrol etmek için bir iletişim sistemi oluşturmuştu. Nineve ve Nimrud'da bulunan Asur saraylarındaki resmi yazışmalar, bu sistem içerisinde bir posta istasyonları zinciri olduğuna da işaret etmektedir. Buradaki yol istasyonları (bīt mardīāte), eyalet merkezleriyle Asur başkentlerini birbirine bağlayan temel artelerde konumlanmıştır. Söz konusu yol daha çok kraliyet habercileri (mār shipri / apil shipri), askeri haberciler (kallāpu shipirti) ve ekspers habercilerini (kallû) içeren hükümet memurları tarafından kullanılmıştır.²¹⁹ Bunun yanında yol ağı üzerinde bulunan köy garnizonlarının ise (halsu-bīrtu) kraliyet habercileri için konaklama ve tedarik malzemeleri sağlamıştır. Asur imparatorluk yolları, Zağros Dağları'nın karşısındaki aşağı Zap bölgesinden doğuya yönelmekte, batıda ise Suriye-Filistin eyalet bölgesine ve Yukarı Mezopotamya boyunca uzanmıştır. Asur devletinin kullanmış olduğu bu yol sistemi, Pers iletişim sistemi için bir temel teşkil etmiştir.²²⁰

Söz konusu yolların yanında Anadolu'da bulunan yol ağları, Pers döneminden çok önceleri hem ticaret hem de yönetim amaçları için kullanılmıştır. Zira Anadolu'nun etrafını çevreleyen denizlerden iç kesimlere uzanan yollar, tarih boyunca aynı hatları izlemiştir. Ege ve doğu arasında bir bağlantı sağlayan geleneksel ulaşım yolları, Hermos (Gediz Nehri) ile Maiandros'a (Menderes) ve bu nehirlerin kaynaklarındaki dağlar üzerinden merkezi platoya, oradan da Fırat'a ve

²¹⁶ 1 stadion = 190.5 m. Kuhrt 2007: 884.

²¹⁷ Hdt. *Hist.* V.53.

²¹⁸ Hdt. *Hist.* V.54.

²¹⁹ Graff 1994: 171.

²²⁰ Graff 1994: 172.

ötesine uzanmıştır. Hermos vadisini izleyen yol, daha sonra Perslerin kullandığı Kral Yolu olmuştur. Bundan başka bölgede, bu yoldan daha büyük ticari öneme sahip olan ve doğu bölgeleri ile doğrudan ulaşım sağlayan Maiandros yolu da oldukça önemlidir. Burası ayrıca coğrafi engeller açısından da diğer yollara göre daha kolay ulaşım sağlamaktadır. Hieropolis ovasından Apameia'ya (Kelainai=Dinar) doğru yönelen yol, Lykonía, Kappadokia ve Kilikya'ya doğru güneydoğu istikametinde devam etmiştir. Persler, kral yolu haricinde söz konusu bu yoldan da yararlanmışlardır. Pers kralı Kserkses'in, ordusunu Kelainai'den Hierapolis ovasına doğru, Yunanlılara karşı harekete geçirdiğinde izlediği yol da işte burasıdır. Ayrıca Genç Kyros, kardeşi Artakserkses'ten, Pers tahtını almak için yaptığı seferde, askerlerini aynı yol üzerinden sevk etmiştir. Perslerden sonra da kullanılmaya devam eden ulaşım sistemi, özellikle Hellenistik devirde de etkili bir şekilde kullanılmıştır.²²¹

Persler kendilerinden önce kullanılan yolları önemli ölçüde geliştirerek kullanmış ve bu sisteme yeni yollar eklemiştir. Karkamış üzerinden, Mısır ile birlikte Babil'e bağlı olan yol geliştirilmiş ve Babil'den başlayıp Zağros dağlarından Ekbatana'ya, daha sonra Hazar kapısı ve Hindikuş dağlarına kadar uzanmıştır. Ayrıca Carmania ve Gedrosia (modern Belucistan) bölgesi boyunca uzanan bir başka yol daha yapılmıştır. Yeni yapılan fetihlerle söz konusu yol, imparatorluğun doğu sınırlarına doğru devam etmiş ve yukarı Kabul vadisine (Afganistan) kadar uzanmıştır. Böylece nehri takip ederek İndus vadisine ulaşmak mümkün olmuştur. Büyük yönetim yollarına ek olarak, kraliyet mahiyetinin seyahatlerini kolaylaştırmak için daha küçük yollar inşa edilmiştir.²²² Ayrıca her bir satraplık başkenti, diğer başkentlere bağlanmış, böylece hem hızlı seyahat etme olanağı sağlanmış hem haberleşme etkili bir şekilde kullanılmıştır. Daha da önemlisi, taarruz ve savunma gibi askeri hareketler ile ticaret için stratejik bir öneme sahip olmuştur.²²³

²²¹ Magie 2002: 13, 14, 15.

²²² Ghirshman 1954: 145. Söz konusu yollar arasında, Susa ve Persepolis'i birbirine bağlayan yol ayrıca anılmaya değer. Zira bu yolun taş kaldırımlı bir kısmı hala Behaban yakınlarında varlığını sürdürmektedir. Graf 1994: 186, 187.

²²³ Dusinberre 2003: 3.

Persler seyahat güzergâhlarını parçalara bölerek belli mesafeler arasında postaneler inşa etmiştir. Bu yeni kurumların her birinde de kraliyet ulakları için zinde atlar bulundurulmuştur.²²⁴ Yolcular için her 15 milde (yaklaşık 24 km) bir kurulan istasyonlar, kraliyet yol ağı boyunca imparatorluğu her yönden kuşatmıştır. Öncelikle bir yönetim önlemi olarak amaçlanan yol sistemi, dikkatli bir şekilde kontrol edilerek sürekli denetlenmiştir.²²⁵ Pers büyük krallarının, memleketin herhangi bir noktasında vuku bulan olaylardan hızlı bir şekilde haberdar olabilmesini sağlayan ünlü posta sisteminin ana merkezlerini, kral I. Darius yeniden organize etmiştir. Daha sonra kral yolunun devamı niteliğinde olan, Susa'dan Persepolis ve Pasargaday'a giden yollar da bu sisteme dâhil edilmiştir.²²⁶ Perspolis tabletlerinde geçen "*Datiya pay olarak 7 marriş şarap aldı. O, kral tarafından mühürlendi. Ekspres servisle (Pirradaziş) Sardis'ten geldi ve Persepolis'te krala gitti.*" ifadeleri söz konu yolun ne denli geniş bir mesafeyi kapsadığını göstermektedir.²²⁷

Ege Denizi'nden Pers başkentlerine kadar 2400 km. olan kral yolunu bir kervanın tamamlaması o zamanın normal şartlarında 90 gün sürmüştür. Ancak nöbetleşe çalışma yöntemiyle bu zaman bir iki hafta daha azaltılabilmiş, yine bu sistem sayesinde ne kötü hava şartları ne de karanlık habercileri engelleyebilmiş ve böylece krallar söz konusu haberleşme sistemi ile çeşitli eyaletlere mesajlarını yollayarak Pers yönetiminin etkisini ve büyüklüğünü en uzak noktalara bile hissettirmiştir.²²⁸

Pers kralları, Kral yolunun imparatorluk toprakları boyunca etkili bir şekilde kullanılabilmesi için bu yolların güvenlik altına alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda herhangi bir eyaletten geçen yolların güvenliği o bölgenin satrapları tarafından sağlanmıştır. Bunun yanında kraliyet yolları, kralın adamları tarafından da sürekli izlenmiş ve bu kişiler, halkın içinde yaşayan isyancılardan kraldan gelen emirleri ve seyahat edenleri korumakla görevlendirilmiştir.²²⁹ Ksenophon'un

²²⁴ Ghirshman 1954: 145; Hdt. *Hist.* VIII.98'de Pers haberleşme sisteminden bahsedilmektedir.

²²⁵ Goodspeed 1899: 254.

²²⁶ Frye 1983: 109.

²²⁷ Hallock 1969: 38; 1 marriş=10 litre Kuhrt 2007: 884.

²²⁸ Graff 1994: 167.

²²⁹ Briant 2002: 368; Sevin 1982: 276.

Anabasis adlı eserinde, yollarda sık sık, ayakları, elleri kesilmiş, gözleri çıkarılmış insanlar görüldüğü, bu yüzden Kyros'un eyaletinde, Yunanlıların ve Barbarların kimseye zararları dokunmadıkça, çekinmeden diledikleri yere gidebildiği ve yanlarında gerekli her şeyi taşıyabildiklerinden bahsedilmektedir.²³⁰ Buradan, ülke içerisinde emirlere uymayan huzur bozan kişilerin cezalandırıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Bunun yanında yol güvenliğinin sağlanması için önemli noktalara süvariler tarafından korunan kaleler inşa edilmiş ve böylece yollar ve çevresinde bulunan yerleşim alanları koruma altına alınmıştır.²³¹

Gelişmiş yol ağı sayesinde kraliyet ulakları tarafından taşınan emirler, çok hızlı bir şekilde gideceği yere ulaşmış ve böylece kralın vermiş olduğu herhangi bir buyruk çok çabuk bir şekilde yerine getirilmiştir.²³² İmparatorluk içerisinde dokunulmazlıkları olan kraliyet ulaklarının getirmiş olduğu emirlerin satraplar tarafından okunması, Pers krallarının satraplar üzerindeki denetimini hissettirmeleri için oldukça etkili olmuştur. Polyenus'un kayıtlarında, satrap Datames'in Kral Artakseses'den mektup aldıktan sonra gelen iyi haberler için kurban kestiği ve geleneksel bir ritüeli yerine getirdiği ifade edilmektedir.²³³ Bazı satrapların ise büyük kraldan bir haber aldıklarında, secde ettiği ve alçakgönüllü bir şekilde yeri öptüğü bilinmektedir.²³⁴

Pers imparatorluğunun kullanmış olduğu yol güzergâhları tarihi süreç içerisinde birçok değişikliğe uğrasa da esas olarak bugün hala kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle Fenikeli ve Kilikyalı ticaret gemilerinin demirlediği Doğu Akdeniz kıyıları, günümüzde de kullanılması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanında Kızıl Deniz'den Umman Körfezine kadar ulaşan ve Hint Okyanusu vasıtasıyla Indus Nehri'ne uzanan yollar da bunlara dahil edilebilir.²³⁵

²³⁰ Ksen. *an.* I.9.13.

²³¹ Goodspeed 1899: 254.

²³² Holland 2007: 144.

²³³ Briant 2002: 344.

²³⁴ Holland 2007: 144.

²³⁵ Brosius 2006: 57.

C.3. Satrap İsyancıları

Bütün bu önlemler kuşkusuz satrapların merkezi otoriteye bağlanması ve herhangi bir isyan hareketinde bulunmamaları için alınmıştır. Buna rağmen her ne kadar önlem alınırsa alınsın, imparatorluğun zayıf olduğu zamanlarda birçok satrap isyanıyla karşılaşmıştır. Özellikle tarihi bağları kuvvetli olan milletlerin, bağımsız olma ümidiyle mütemadiyen isyan ettiği bilinmektedir. M.Ö. 522-520 yıllarında I. Darius'a karşı yapılan büyük isyan, bu durumun ilk sinyalleri olarak gösterilebilir. Kökeni ya da etkinlik alanı hakkında bilgiler olmasa da Pers kralı Kserkses'in hükümdarlığı süresince ortaya çıkan karışıklıklar ve I. Artakserkses döneminde başlayan Baktriya isyanı da bu duruma dâhil edilebilir. Bundan başka, küçük mahalli karışıklıklar, satrap ve onların alt rütbeli memurlarının çıkardığı sorunlar, hanedan çekişmeleri ve Pers soylu ailelerinin temsilcileri olan büyük satrapların isyanları da imparatorluğu uzun yıllar uğraştıran olaylardır.²³⁶

Söz konusu ayaklanmalardan en önemlileri, M.Ö. 4. yüzyılda (M.Ö. 366-359) ortaya çıkan ve "Büyük Satrap İsyancıları" adı verilen isyan hareketleridir. Hiçbir kaynak, söz konusu ayaklanmaların nedenini açıklamamaktadır. Sicilyalı Diodorus'a göre batı kıyılarından gelen birkaç satrap, kral II. Artakserkses'e karşı birleşmiş ve bir bölünme başlatmıştır. Bu bölünmenin güney Anadolu, Suriye ve Fenike'de çıkan isyanlarla aynı zamana denk gelmesi ve bölgede bulunan görevli bazı Pers memurlarının da bu ayaklanmaya katılması imparatorluğun durumunu daha da zorlaştırmıştır. Bu ayaklanmaların liderinin Orontas olduğu ve Mısır kralı Tachos'un da buna destek verdiği, ayrıca Yunan şehir devletlerin ve Spartalıların da bu karışık ortamda Perslilerin karşısında olduğu bilinmektedir.²³⁷

İmparatorluğun iç bölgelerini saran kargaşa ortamını bastırmak için Pers büyük kralları büyük çaba göstermiştir. Bunun için Kappadokia satrapı Datames ordu komutanlığına atanmış ve Paphlagonia kralı Otys'in ayaklanmasını bastırmak için görevlendirilmiştir. Bölgedeki isyanı bastırdıktan sonra Datames, bu kez büyük kral II. Artakserkses'e karşı isyan etmiştir. Aynı dönemde Daskyleion satrapı Ariobarzanes de Datames ile aynı safta yer almıştır. Karia krallığının ayaklanmaya

²³⁶ Briant 2005: 16; Söz konusu mücadelenin ayrıntıları için bkz. Ksen. *an.*

²³⁷ Diod. XV.90.1; 16; Briant 2005:16.

katılıp katılmadığı ise tartışma konusudur.²³⁸ Büyük isyanda krala sadık kalan Sardes satrapı Autophradates yardım etmek istese de Datames karşısında başarısız olmuştur. II. Artakserkses de Sardes satrapına destek vermek için Orontas'ı Mysia bölgesine göndermiştir. Orontas'ın amacı daha fazla toprak elde edip imtiyaz kazanmak olduğu için bu bölgede kendi adına sikke bastırması ve Sardes üzerine bir sefer düzenlemiştir. M.Ö. 360'larda Ariobarzanes, kendi oğlu tarafından ihanete uğrayarak öldürülmüş ve satrapların başlatmış olduğu hareket zayıflamaya başlamıştır.²³⁹ Satrap isyanları M.Ö. 360/59 yılında sona erdikten sonra, bu kez Phrygia satrapı Artabazos isyan etmiş ve bu ayaklanma Orontas tarafından desteklenmiştir. Orontas, ilk başta krala karşı kısmi başarılar kazanmasına rağmen daha sonraki çarpışmalarda mağlubiyete uğramış, M.Ö. 352 yılında ayaklanma hareketinin sona erdiğini gören Orontas daha sonra Perslere teslim olmuştur.²⁴⁰

Pers imparatorluğu bu açıdan bakıldığında yıkımın eşiğinden dönmüş gibi görünmektedir. Satrap isyanlarının merkezi otoriteye bir sıkıntı yaşattığı kesindir ancak satraplar hiçbir zaman Akamenid hanedanlığını devirmeyi planlamamıştır. Bu yüzden satraplar tarafından imparatorluğun merkezi ciddi bir tehlikeye maruz kalmamıştır.²⁴¹

İsyanlarının em önemli nedeni satrapların, eyaletlere gelen kralın gözü memurlarının gözdeleri arasına girebilmeyi, halk arasında büyük bir şöhret kazanmak için kendi kontrol bölgelerini geliştirmek ve genişletmeyi istemeleridir. Bu yüzden satraplar arasındaki çatışma eksik olmamıştır. M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Daskyleion satrapı Pharnabazus ve Lydia satrapı Tissaphernes arasındaki ilişkilerin oldukça kötü olması bu duruma verilebilecek örneklerden biridir. Zira her ikisi de kendi satraplık bölgelerini kıyı kesimlerdeki Atina etkisinden kurtarmak için uğraşmıştır. Bu durum kralın gözüne girmek için yapılan hareketler olmasına rağmen söz konusu rekabet her zaman imparatorluğun yararına olmamıştır. Bu durumun sonucunun imparatorlukta isyanlar çıkaracağı oldukça açıktır.²⁴²

²³⁸ Bulut 2007: 17.

²³⁹ Bulut 2007: 17, 19.

²⁴⁰ Diod. XV.91.1; Dandamayev 1989: 307.

²⁴¹ Briant 2005: 16.

²⁴² Weiskopf 1989: 17.

Persli olmayan memurların ayaklanmaları doğal kabul edilirken, Pers kökenli memurların neden merkezi otoriteye karşı isyan ettiği bir tartışma konusudur. Araştırmacılar, satrapların politik veya sosyal rütbelere kazanmak uğruna bu girişimlerde bulunduğunu iddia etmektedir. Zira yüksek bir rütbeye sahip olmanın bir gurur kaynağı olduğunu düşünen Persli memurların hizmet veya yönetim rütbelerinin düşürülmesi ya da ellerinden alınması, imparatorluk topraklarında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Bu yüzden Persli bir memur kendi otoritesinin azalmasını hiçbir zaman istememiştir. Söz konusu düşünceler hasebiyle imparatorluk satraplarının Pers büyük krallarına karşı savaşmayı bile göze alması yadsınamayacak bir düşüncedir.²⁴³

D. Satraplıklara Uygulanan Kültür Politikaları

Pers imparatorluğu, egemenliği altında bulunan milletlerin farklı kültürden geldiklerini, farklı dilleri konuştuklarını ve siyasi açıdan farklı şekilde örgütlenmiş olduklarını kabul eden ilk imparatorluktur. Uygulamış olduğu eyalet politikası ile son derece merkezileşmiş hale gelen Pers imparatorluğu, hükmettiği halklara daima saygılı olmuştur. Asur devleti gibi Perslerden önce Mezopotamya'da hüküm süren diğer medeniyetler farklılıkları ortadan kaldırıp, fethettikleri milletlerin tümünü kendilerine benzetirken, Persler böyle bir politika takip etmeyi uygun görmemişlerdir.²⁴⁴ Asur kralları için, Asurlular ve Asurlu olmayanlar olarak ikiye ayrılan dünya, Pers yöneticileri için bir bütün olarak düşünülmüştür.²⁴⁵ Pers imparatorluğu, ele geçirdiği bölgelerin eski gelenek ve göreneklerinin devam ettirilmesi bakımından doğulu monarşilerin ilki olmuştur.²⁴⁶

Pers barışı ideolojisi, imparatorluk organizasyonu içinde yaşayan bütün tabii halkları içeren büyük bir düşüncedir. Bu düşünceye bağlı olarak krallar imparatorlukta yaşayan milletlere barışı garanti etmiş; bunu başarmak için takip edilecek yolun da egemenlik altında bulundurulmuş milletlerin kültürlerine, dinlerine ve dilsel kimliklerine saygı duymaktan geçtiğini anlamışlardır. Bu durum sadece imparatorluk merkezlerinde yaşayanlar için değil, bütün kenar yerleşimlere kadar

²⁴³ Weiskopf 1989: 16.

²⁴⁴ Mieroop 2006: 333.

²⁴⁵ Beaulieu 2005: 59.

²⁴⁶ Goodspeed 1899: 254.

nüfuz eden bir olgu olmuştur. Zira kraliyet yazıtlarına, Persepolis Apadana rölyefine, Nakşi Rüstem'deki taht taşıyan halkları niteleyen kabartmalara ve yüz kolonlu salondaki tasvirlerle göre, yargıda, merkezi yerleşimler ile kenar yerleşimler arasında bir fark olmadığı görülmektedir.²⁴⁷

Ülke topraklarında yaratılan hoşgörü ortamına rağmen o zamanki dünyanın en geniş sınırlarına sahip olan imparatorluğu bir arada tutmak ve barış ortamını sürekli kılmak için krallar, bu girişimlerin tek başına yetersiz kalabileceğini çok erken zamanlarda anlamıştır. Zira imparatorluktaki uyum çalışmaları, sadece milletlerin kültürlerinin korunmasıyla başarıya ulaşabilecek bir uygulama olarak görülmemiştir. Bu yüzden kültürel anlayışın yanında yeni sosyal ve politik oluşumlar zorunlu hale gelmiştir. Bundan dolayı Pers barış ideolojisinde yönetici sınıf ile yönetilenler arasında katı bir ayırım yaratılmaması; imparatorluk yönetiminde geniş kapsamlı ve kesin bir barış için yerel aristokratların, memur veya yönetici olarak politikaya dâhil edilmesi gerekli olmuştur. Böylece yerel aristokrasi üyelerine yüksek memurluklar ve imtiyazlar bahşedilerek, bu kişiler Pers sisteminin merkezine bağlanmaya çalışılmış, bunun ötesinde Pers büyük kralları ele geçirdikleri yerlerin kültürel veya dinsel hayatında da yer almak için girişimlerde bulunmuşlardır.²⁴⁸

Söz konusu amaçlar doğrultusunda Pers büyük krallarının büyük yenilikler yaptığı görülmektedir. Pers kralı II. Kyros'un, egemenliği altında bulunan milletlerin dillerine, dinlerine ve insan haklarına karışmamış olması kendisine bağlı olan milletlerin takdirini kazanmasını sağlamıştır. Kyrupaedia'da Ksenophon, bu politikayı dile getiren birçok pasaj sunmaktadır. Bunun yanında Herodotos da, Kyros'u bir "baba" profilinde nitelendirmektedir. II. Kyros'un bu yönetim sistemi, "Kyros Silindiri" ile de ebedileştirilmiştir. Babil'in fethinden sonra Büyük Kyros tarafından kil bir silindire kazınan bu metni, araştırmacılar tarihteki ilk insan hakları bildirisi olarak yorumlamaktadır. Zira Kyros Silindirinde üç temel terim bulunmaktadır. Bunlar ırk, dil ve din eşitliğinin resmileştirilmesi, sınır dışı edilen insanlara evlerine dönebilme izni verilmesi ve son olarak yıkılmış tapınakların restore edilmesidir. II. Kyros'un bu düşüncüyü uygulamaya koyması Yahudiler

²⁴⁷ Brosius 2010: 33.

²⁴⁸ Brosius 2010: 33.

üzerinde de derin bir etki bırakmıştır. Bu çerçevede II. Kyros, Yahudi devrimini etkilemiştir denilebilir.²⁴⁹ Kyros Silindirine göre kral, Babil’de bulunan Yahudiler²⁵⁰ de dâhil olmak üzere, daha önce Babil’de zorla tutulan halkların kendi topraklarına dönmelerine izin vermişti.²⁵¹ Bu doğrultuda II. Kyros saltanatının ilk yıllarında, elli bin kişiyi memleketlerine geri göndermiş ve bunlara Kudüs mabedinin inşasını emretmiştir. Fakat bu durum, 46 yıl kadar yani I. Darius’un altıncı yılına kadar gecikmiştir.²⁵²

Pers İmparatorluğu birçok etnik grubun, çok dilli ve kültürlü toprakların yönetimi için yasal ve akılcı bir sistem geliştirmiştir. Merkeze yakın ya da uzak her bir toprak parçası, haraç ve askeri sorumluluklar altında krallara boyun eğmiş, bu sayede imparatorluk sosyal, politik ve ekonomik olarak pek çok yönden gücünü sağlamlaştırmıştır. Söz konusu gelişimi tamamlamak için pers kralları, birçok yeni imparatorluk ölçütü oluşturmuştur. Bunlar farklı dinlerin doğuracağı problemleri çözmek, eski geleneksel eyaletleri desteklemek, eski dillerin kullanılmasını devam ettirmek ve son olarak istikrarı ve ticareti geliştirmek olmuştur.²⁵³ Bu doğrultuda Persler, vergi almak dışında, Anadolu’daki kent devletlerinin iç işlerine pek karışmamış gibi görünmektedir. Bundan dolayı özellikle Anadolu’ya Pers etkisinin, politik ve mimari açıdan yansımaları oldukça zayıf olmuştur. İmparatorluktaki satraplık topraklarının bölge adlarından ziyade, o topraklarda yaşayan halklara göre gruplandırılması bu duruma verilebilecek örneklerden biridir. Bu doğrultuda İyonya ya da Karia gibi yer isimleri yerine, İyonyalılar, Karyalılar gibi doğrudan halkı ifade

²⁴⁹ Farrokh 2007: 44.

²⁵⁰ Tevrat’ta kral Kyros’un Yahudilere uyguladığı politika daha açık bir şekilde görülmektedir. Burada geçen pasajlar şöyledir. Babil kralı Kildanî Nabukadnetsar’ın eline verdi, bu evi o harap etti ve kavmi Babil’e sürdü. Fakat Babil kralı Koreş’in birinci yılında, Kral Koreş Allah’ın bu evi yapılsın diye emir verdi. Hem de Nabukadnetsar’ı Yerusâlim’de olan mabetten çıkarmış ve Babil mabedine götürmüş olduğu Allah evinin altın ve gümüş kaplarını kral Koreş Babil mabedinden çıkardı ve onları vali etmiş olduğu Şeşbatsar adlı bir adama verdi. Tevrat, Ezra 5: 12-15; Ve Fars kralı Koreş’in birinci yılında... Rab Fars kralı Koreş’in ruhunu uyandırdı. Fars kralı Koreş şöyle diyor: Göklerin Allah’ı Yehova dünyanın bütün krallıklarını bana verdi ve Yahuda’da olan Yerusâlim’de kendisi için ev yapayım diye bana emretti. Tevrat, Ezra 1:1-3.

²⁵¹ Dandamayev 1993: 519, 520.

²⁵² Abû'l-Farac 1999: 102.

²⁵³ Balcer 1993: 7.

eden kelimeler kullanılmış hatta söz konusu ifadeler eski Pers yazıtlarına dahi yansımıştır.²⁵⁴

Persler kendi kullanmış oldukları dillerini ve inanç sistemlerini, ele geçirdiği topraklarda yaşayan insanlara empoze etmeyi düşünmemişlerdir. Öyle ki hükümet merkezi ile eyaletler arasında yapılan yazışmalarda Pers dili veya Pers çivi yazısı yerine, o dönemde geçerli olan Aramice'nin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Bunun yanında bazı eyaletlerde geleneksel yerel diller ve yazı sistemleri bile mevcudiyetlerini koruma imkânı bulabilmiştir. Böylece Anadolu'da bulunan Karia, Lykia gibi yerel diller, Yunanlılar tarafından ele geçirilinceye kadar geçerliliğini korumuştur. Lydia'da, Lidce yazılmış yazıtların bulunması bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Bu durum sadece Anadolu toprakları için geçerli olmamış, Mısır ve Babil gibi köklü medeniyetlerde de aynı şekilde kendini göstermiştir.²⁵⁵ Zira Babil'de, halkın ve özel sınıfların kullanmış olduğu yazılar Pers egemenliği süresince geçerliliğini sürdürmeye devam etmiştir.²⁵⁶ Eski Ahit'te geçen pasajlar da söz konusu politikayı açıklar nitelikte mesajlar iletmektedir. Burada geçen "*Ve birinci ayda, on üçüncü gününde kralın katipleri çağırıldılar ve Hamanın emrettiği her şeye göre kıral naiplerine ve her vilayet üzerinde olan valilere, ve her kavmin reislerine, yazısına göre her vilayete, ve diline göre her kavme yazıldı, kral Ahaşveroş'un adı ile yazıldı ve kıralın yüzüğü ile mühürlendi.*" ifadeleri söz konusu durumu açıklamaktadır.²⁵⁷ İmparatorluğun çok dilli bir yapıya bürünmesi aynı zamanda karşılıklı bir etkilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Zira eski İran dilindeki bazı kelimeler diğer dillere karışmış; aynı zamanda diğer dillerden de İran diline kaymalar olmuştur.²⁵⁸

Persler ele geçirdikleri milletlerin dillerine karışmadığı gibi, bazı milletlerin yerel yönetim şekline de karışmamayı tercih etmiştir. Bu yüzden Pers idaresinde bulunan milletlerden birkaçı eski yönetim tarzlarını devam ettirme imkânı

²⁵⁴ Tekin 2007: 64.

²⁵⁵ Meadows 2005: 184; Mansel 1970: 258.

²⁵⁶ Brosius 2006: 50.

²⁵⁷ Tevrat, Ester: 3.12.

²⁵⁸ Wiesehöfer 2003: 26; Aramice, Pers resmi dilidir.

bulmuştur.²⁵⁹ Pers egemenliğinden önce krallıkla yönetilen Kıbrıs ve Fenike şehirleri bu duruma verilebilecek örneklerden biridir. Bunun yanında Filistin yarı siyasal yarı dini-teokratik yönetimine devam etmiş, Yunan şehirleri de eski pozisyonlarını korumuştur. Ancak bunların başına Perslere bağlı lakin Persler tarafından tayin olunmayan ve Yunan kentlerinde eksik olmayan parti kavgalarında Perslerden destek alarak iktidarı ele geçirmiş olan tiranlar geçmiştir.²⁶⁰ Bunun yanında Persler, Kyzikos gibi bazı Yunan şehirlerine sikke basma hakkı bile tanımıştır. Zira bu Yunan şehrinin altın sikke darp ettiği bilinmektedir.²⁶¹

Perslerin uygulamış olduğu kültür politikaları, imparatorlukta bulunan bütün yerli unsurların ve yerli kültürlerin gelişmesine ortam sağlamıştır. En çok da Yunan kentleri ve Fenike limanları bu durumdan yararlanmış ve ekonomik alanda büyük bir gelişme göstermiştir. Ayrıca Perslerin, egemenlik altına aldıkları halkların dinlerine ve tanrılarına saygı göstermesi bu kavimlerin Perslere daha çabuk ısınmalarını sağlamıştır.²⁶² Bunların yanında Pers yöneticilerinin yerel dinleri ve toplumsal gelenekleri daima desteklemesi, imparatorluk topraklarında bir tür çeşitlilik de sağlamıştır.²⁶³

Perslerin kendi kültürlerini egemenliği altındaki halklara empoze etmekte zorlayıcı olmaması, aslında politik amaçlarına yarar sağlayan bir çıkar olarak görülmektedir. Bu durum farklı etnikteki halkları herhangi bir güç uygulamadan birleştirmenin bir yolu olarak düşünülmüş, bunun yanında krala karşı herhangi bir isyan ya da bölgesel muhalefeti engellemek için önemli bir uygulama olarak görülmüştür.²⁶⁴ Persler, fethettikleri halkların farklı siyasi geleneklere sahip olduklarının farkında olmuş ve kendi egemenliklerini kolaylaştırmak amacıyla bu geleneklere saygı duymuşlardır. II. Kyros'un, Babil'i fethettiğinde geleneksel bir Babil kralı olarak anılmak istemesi, Babil'in dini törenlerine katılması ve ardından yapılar bırakmış olması bu politikaya hizmet eden faaliyetler olarak düşünülebilir.

²⁵⁹ Brosius 2006: 50.

²⁶⁰ Mansel 1970: 259; Sevin 1982: 275.

²⁶¹ Mansel 1970: 259.

²⁶² Mansel 1970: 259; Sevin 1982: 275.

²⁶³ Dusinberre 2003: 3.

²⁶⁴ Brosius 2006: 50.

Yine Pers büyük kralı II. Kambyses'in, Mısır'ı fethettiğinde yerel bir yetkiliyi kendisine Mısır kralı olmayı öğretmekle görevlendirmiş olması ve Mısır dilinde bir taht adı olan "Mesutire" (tanrı Ra'nın soyundan gelen) ismini benimsemesi söz konusu duruma verilebilecek en iyi örneklerdir.²⁶⁵

Pers yöneticilerinin benimsemiş olduğu ılımlı politikanın başka nedenleri de bulunmaktadır. İmparatorluk sınırlarının geniş olması ve buna bağlı olarak kültürel farklılığın oluşması bu politikanın önemli sebeplerinden biridir.²⁶⁶ Zira bu denli geniş topraklar üzerinde yaşayan farklı dil, din ve kültür gruplarına sahip insanların yönetilmesi, katı olduğu kadar esnek olmayı da başarabilen bir idari anlayışı gerektirmektedir. Bunun yanında birçok milleti tek bir çatı altında toplayarak bunları geleneklerinden vazgeçirmeye çalışmak, isyan gibi pek çok tehlikeli durumun ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Pers krallarının böyle bir politika takip etmemesi durumunda, imparatorlukta yaşanması muhtemel olan olumsuz olaylar ekonomik ve politik istikrarsızlık da yaratabilirdi. Bu durumda Akamenid hanedanlığının uygulamış olduğu kültürel ve dinsel hoşgörü sistemi için imparatorluğun başarılı bir kontrol stratejisidir denilebilir.²⁶⁷ Bunun yanında Perslerin izlediği hoşgörülü siyasetin kuvvetli yanları olduğu gibi riskli yanlarının da mevcut olduğu göz ardı edilmemelidir. Zira bağımsızlıklarına düşkün, boyunduruk altına girmek veya vergi ödemek istemeyen bazı milletlerin, bu toleranslı siyasi ortamdan yararlanarak özgürlük mücadelesine girdiği bilinen bir gerçektir.²⁶⁸

İmparatorluğun uygulamış olduğu kültür politikaları sayesinde, satraplık halkları ile İranlıların birbirlerine uyum sağlamaya başladığı görülmektedir. Bu durum ilk olarak bürokraside ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Haznedar (ganzabara), haznedar yardımcısı (upaganzabara), haraç toplayan (baji-kara), vergi toplayan (hamāra-kara), ustabaşı (g r dapati), günlük payları dağıtan (raucapāna) gibi Pers yönetiminde bulunan ünvanlar, imparatorluk eyaletlerinde de görülmeye başlamıştır.²⁶⁹

²⁶⁵ Mieroop 2006: 335, 336.

²⁶⁶ Young 1997: 295, 300.

²⁶⁷ Toteva 2007: 37.

²⁶⁸ Mansel 1970: 260.

²⁶⁹ Frye 1983: 110.

Bütün bu hoşgörü ortamına rağmen, Aiskhylos'un Persler oyunu adlı eserinde Persliler, toleransı olmayan bir devlet olarak betimlenmektedir. Söz konusu eserde gaddar ve zalimleşmiş, nüfusu kalabalık, varlıklı, materyalist, lüks düşkünü, kaba ve köylü olarak tanımlanan Persler, bunun yanında hiyerarşik kurallara düşkün ve özgürlüğe duyarsız insanlar olarak görülmektedir.²⁷⁰

Makedonyalı İskender'in M.Ö. 334 yılında başlayan doğu seferleri ile Anadolu ve Asya topraklarını ele geçirmesiyle bütün Pers toprakları İskender'in yönetimine girmiş ve Anadolu'daki Akamenid hanedanlığının egemenliği sona ermiştir. Pers satraplık bölgelerini ele geçiren Büyük İskender'in Asya'yı fethettiğinde bölgede oluşturacağı yönetim şeklinin ne olacağı konusunda herhangi bir düşüncesi bulunmamaktaydı. Bundan dolayı İskender, Pers yönetim biçimini koruyarak var olan satraplıkların başına kendi adamlarını getirmiş ve böylece bu duruma bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Bölgede, Pers yönetiminin uyguladığı kuralları devam ettiren İskender yönetiminin tek farkı, vali ve yöneticinin Pers değil Makedonlardan atanması olmuştur.²⁷¹

²⁷⁰ Pelling 2006: 123.

²⁷¹ Bosworth 2005: 280, 281.

SONUÇ

Kambyses önderliğinde, Med kralı Astyages'e bağlı bir durumda yaşayan Pers kabileleri, Kambyses'in oğlu II. Kyros'un Anşan prensi ilan edilmesiyle hareketlenmeye başlamıştır. II. Kyros'un, Pers kabilelerinin başına geçmesi, o zamanın Önasya, Doğu Akdeniz ve Ege bölgeleri için bir dönüm noktası olmuştur. Zira kral Kyros, düzenli bir ordu kurduktan sonra Astyages'e karşı isyan edip Medleri bozguna uğratmış ve İran havzasından Kızılırmak'ın doğusuna kadar uzanan topraklarda büyük Pers krallığını kurmuştur.

Medler karşısındaki başarılı hareketinden sonra, Lydia krallığı ile M.Ö. 547/6 yılında önce Kızılırmak çevresinde, daha sonra Sardes önlerinde savaştan II. Kyros, bu devleti mağlub ederek Anadolu'yu ele geçirmiş ve artık büyük bir imparatorluk olma yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. Daha sonra başa geçen Pers krallarından II. Kambyses ve I. Darius'un fetih faaliyetleri ile imparatorluk muazzam bir genişliğe ulaşmıştır.

İmparatorluğun bu denli hızlı büyümesi ve gelişmesi Persler için bir yönetim sorunu doğurmuştur. Hindistan'dan Avrupa'ya kadar uzanan topraklar içerisinde farklı etnikte ve kültürde milletlerin yaşaması bu sorunu daha da büyütüştür. Sınırların geniş olması söz konusu bölgelerin korunmasını, sürekli elde tutulmasını ve vergilerin düzenlenmesini oldukça zorlaştırmıştır. Bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla Pers kralı II. Kyros, daha önce Asur ve Med devletlerinin kullanmış olduğu sisteme benzer bir yönetimle imparatorluğunu idare etmeye karar vermiştir. Ancak söz konusu devletler ile Perslerin kullanmış olduğu sistem birbirinin aynı olmamıştır.

Perslerin, Lydia krallığını ele geçirmesi, Pers yönetimi için önemli sonuçlar doğurmuştur. Lydia krallığını ele geçirdikten sonra kazanılan toprakları idare etmek için II. Kyros, Yunanlıların "satraplık" dediği sistemi uygulamaya koymuş ve Tabalus adında bir Persliyi Sardes'e satrap olarak atamıştır. Daha sonra Anadolu'daki genişlemeye bağlı olarak İyonya, Daskyleion ve Kilikya gibi satraplıklar oluşturulmuştur. Persçede "khşatrapa" olarak bilinen ve memleketin koruyucusu anlamına gelen bu idari yönetimlerin başına genellikle İranlı kişiler atandığı gibi, yerel liderlerin atandığı durumlar da görülmüştür.

II. Kambyses zamanında Mısır'ın ele geçirilmesi ile imparatorluk sınırları oldukça genişlemiştir. II. Kambyses'ten sonra I. Darius'un tahta çıkmasıyla, imparatorlukta birtakım isyanlar patlak vermiştir. Bu isyanları bastırdıktan sonra Darius, imparatorlukta eyaletleri yeniden düzenlemiş ve döneminde olan olayları kitabelere yazdırmıştır. Herodotos'a göre I. Darius döneminde yirmi satraplığa ayrılan ülke topraklarına satrapların dışında birçok memur atanmıştır. Eyaletlere satrap yardımcısı, garnizon komutanı, genel yazman, haznedar gibi memurların atanması, satraplıklarda çözülmesi oldukça zor olan ast-üst ilişkisini doğurmuştur.

Doğrudan kral tarafından atanan satraplara merkezi otorite tarafından, temelde sivil ve askeri olmak üzere birçok görev ve sorumluluk yüklenmiştir. Söz konusu yükümlülükler esas olarak maliye, askeriye ve güvenlik ile ilgili olmuştur.

Büyük krala her yıl sabit bir miktar vergi göndermek zorunda olan satraplar, bunun karşılığında kraldan imtiyazlar almaya çalışmıştır. Satraplıklardan gümüş olarak alınan bu vergilerin yanında, gıda ve hayvan/hayvan ürünleri üzerinden birtakım aynî vergiler de alınmıştır. Bunların yanında satraplar, toprağın verimliliğini sağlamak için daima gözetimde olmuşlardır. Satraplıkların bu tarz sorumlulukları olduğu gibi, bu sorumlulukların Pers maliyesine yararlı etkilerinin olduğu da görülmüştür. Zira satraplık bölgelerinde darp edilen sikkeler Pers ekonomisine çeşitlilik kattığı gibi, bölgede çıkarılan doğal madenler imparatorluğun zenginleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Satrapların büyük krallara vermiş olduğu armağanları da bu duruma eklemek mümkündür.

Askeri yükümlülük olarak, satraplıklarda bulunan ordular savaş zamanlarında krala destek sağlamak ile görevlendirilmiştir. Kara ve deniz savaşlarında, satraplık ordularının katkıları ile sayı ve niteliklerini artıran Pers ordusu muazzam bir büyüklüğe ulaşmıştır. Bunun yanında, kendi bölgelerinde güvenliği sağlamak zorunda bulunan satraplar, bu amaç doğrultusunda daima hazır askerler bulundurmıştır. Bütün bunların yanında satraplıklara, seyahatte olan krallara eşlik etmeleri, gerektiği zaman politik hareketlerde bulunmaları, yapılan anlaşma metinleri ya da mahalli bürokrasi kayıtlarının tutulması, üretilen gıda malzemelerinin saklanıp depolanması, şehirlerde bulunan park alanlarının korunması gibi ek görevler de yüklenmiştir.

Anadolu topraklarının merkezi otoriteye oldukça uzak olması, satraplıkların askeri kuvvetlere sahip olması ve gerektiğinde politik kararlar alabilmesi, eyaletleri denetleme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu amaç doğrultusunda doğrudan kral tarafından atanan birçok memur, satraplıklara müfettiş olarak gönderilmiştir. Bu memurlardan en önemlisi ise kralın gözü olarak adlandırılan memurlar olmuştur. Persler, satraplıkların yönetim ve denetimini kolaylaştırmak için Kral Yolu ağını da muazzam bir şekilde geliştirerek bu sistemi denetim için etkili bir araç olarak kullanmıştır.

Pers büyük kralları, denetim organları sayesinde imparatorlukta çıkan herhangi bir olayı ya da isyanı zamanında haber alabilmişlerdir. Merkezi otoritenin sağlanması açısından son derece önemli olan bu sistem, imparatorluğu bir arada tutmaya oldukça yardımcı olmuştur. Söz konusu denetim yollarıyla Pers boyunduruğu altında olan memleketlerin birbirlerine bağlanması, ülkede bir birlik görüntüsü yaratmayı başarmıştır. Ayrıca imparatorluğun her köşesine ulaşan yolların güvenliğinin sağlanması ülkede bir huzur ortamı yaratmıştır. En önemlisi de Perslerin geliştirmiş olduğu yol sistemi, imparatorluğun Anadolu'da 200 yıl kalmasına yardımcı olmuştur. Bu kapsamlı yol ağları o kadar etkili olmuştur ki imparatorluğun yıkılışından sonra bile uzun yıllar varlığını korumayı başarabilmiştir.

Her ne kadar önlem alınırsa alınsın bağımsızlıklarına düşkün köklü milletler, devletin zayıf zamanlarında isyan etmekten geri durmamıştır. Bunun yanında idare alanları ve imtiyazlarını genişletmeye çalışan Persli satraplar da bu duruma dâhil olmuştur. Bu yüzden imparatorluk içinde birçok satrap isyanları ile karşılaşmış, fakat bu isyanlar büyük krallar tarafından daima bastırılmıştır.

Fetihlerle birlikte oldukça genişleyen imparatorluk topraklarında birçok millet yaşamaktaydı. Dilleri, dinleri ve sosyal yaşamları farklı olan ulusları bir pota altında birleştirmeye çalışan Persler, bunu başarmak için, onların kültürel hayatına karışmamayı tercih etmiştir. Vergi almak dışında söz konusu milletlerin iç işlerine de pek karışmayan Persler, bu sayede imparatorluğu bir bütün halinde tutmaya özen göstermiştir. Söz konusu sistem, bazı ulusların gelişmesini bile sağlamıştır. Zira bir barış ortamı, ılımlı bir siyaset, yol ağının gelişmişliği ile kolay ulaşım, dinlere, dillere dokunulmaması imparatorluk topraklarında rahat bir ortam oluşturmuştur. Böyle bir

ortamda milletlerin gelişip serpilmesi ise oldukça kolay olmuştur. Satrapların rahat hareket edebilmelerine olanak sağlayan bu politika, satraplıkların Pers egemenliğini benimseme sürecini de hızlandırmıştır. Fakat bu rahat ortam, bağımsızlıklarına düşkün olan milletler için zaman zaman suistimal edilmiş, tarihi süreç içerisinde birçok isyan patlak vermiştir.

Akamenid hanedanlığının son kralı III. Darius'un Büyük İskender'e mağlub olmasıyla, imparatorluk toprakları İskender'in eline geçmiş ve böylece Anadolu'daki Pers hegemonyası sona ermiştir.

KAYNAKÇA

Antik Yazarlar ve Eserleri

ABU'L-FARAC, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi* (Çev. Süryanice'den İngilizce'ye Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., C. I., Ankara 1999.

ARRIANOS, *Aleksandrou Anabasis* (Çev. Furkan Akderin), İstanbul 2005.

CTESİAS, *Persica* (Transl. By Lloyd Llewellyn-Jones and James R. Robson), London and New York 2010.

DIODOROS Sicilus, *Diodori Bibliotheca Historica* (Ed. F. Vogel and K.T. Fischer), Leipzig 1906.

HERODOTOS, *Histories* (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 2009.

Kitab-ı Mukaddes (Tevrat), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1997.

KSENOPHON, *Kyrupaideia* (Çev. Furkan Akderin), İstanbul 2007.

KSENOPHON, *Anabasis* (Çev. Tanju Gökçöl), İstanbul 1998.

KSENEPHON, *Hellenica* (Transl. By Rex Warner), Penguin Classics, Harmondsworth, 1966.

PLUTARCHOS, *Plutarch's Lives (Artaxerxes) XI* (Transl. Bernadotte Perrin), London 1943.

STRABON, *Geographike X-XII* (Transl. Horace Leonard Jones), London 1944.

THUKYDIDES, *Peloponnessos Savaşları* (Çev. Furkan Akderin), İstanbul 2010.

Modern Eserler

- Abbot 1994 ABBOT, J., *Cyrus the Great*, New York-London 1994.
- Armayer 1978 ARMAYOR, K., "Herodotus' Catalogues of the Persian Empire in the light of the Monuments and the Greek Literary Tradition", *Transaction of the American Philological Association*, Vol. 108, 1978: 1-9.
- Arnold-Piotr 2006 ARNOLD, B.T.-MICHALOWSKI, P., "Achaemenid Period Historical Texts Concerning Mesopotamia", *Ancient Near East Historical Sources in Translation* (Ed. by Mark W. Chavalas), Oxford 2006: 407-430.
- Askari-Daryaei 2004 ASKARI, E.-DARYAEI, M., "Coinage of the Preislamic and Islamic Period", *Persian Antiques Splendor Mining Crafts and Archaeology in Ancient Iran* (Ed. by T. Stolner, R. Slotta, A. Vatandoust), Bochum 2004: 440-449.
- Badian 1965 BADIAN, E., "The Administration of Empire", *Greece & Rome, Second Series*, Vol. 12, 2 / 1965: 166-182.
- Baelieu 2005 BAELIEU, A.P., "World Hegemony 900-300 B.C." *A Companion to the Ancient Near East* (Ed. by Daniel Snell), Oxford 2005: 48-61.
- Bakır 1997 BAKIR, T., "Die Satrapie in Daskyleion", *Achaemenid Anatolia. Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period*, (Ed. Tomris Bakır) Bandırma 15-18 August 1997, Leiden: 169-180.
- Balcer 1977 BALCER, J.M., "The Athenian Episkopos and the Achaemenid King's Eye", *AJPh.*, Vol. 98, 3/1977: 252-263.
- Balcer 1993 BALCER, J.M., *A Prosopographical Study of the Ancient Persians Royal and Noble 550-450 B.C.*, New York 1993.
- Benedict-Voigtlander 1956 BENEDICT, W.C.,-VOIGTLANDER, E., "Darius' Behistun Inscription; Babylonian Version, *JCS.*, Vol. 10, 1/ 1956: 1-10.
- Blois-Spek BLOIS, D.,-SPEK, V.D., *An Introduction to the Ancient World*, London-New York 2008.
- Bosworth 2005 BOSWORTH, A.B., *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk* (Çev. Hamit Çalışkan), Ankara 2005.

- Briant 2002 BRIANT, P., *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Winona Lake, Indiana Eisenburg 2002.
- Briant 2005 BRIANT, P., "History of the Persian Empire", *Forgotten Empire the World of Ancient Persia*, London 2005: 12-17.
- Briant 2006 BRIANT, P., "Historie de l'empire Perse de Cyrus à Alexandre", *AchHist X*, Leiden 2006.
- Brosius 2006 BROSIUS, M., *The Persians*, New York 2006.
- Brosius 2010 BROSIUS, M., "Pax Persica and the Peoples of the Black Sea Region", *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Power, Black Sea Studies 11*, Aarhus 2010: 29-40.
- Bulut 2007 BULUT, Hülya, Daskyleion'da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2007.
- Casabonne 2007 CASABONNE, O., "Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler", *Arkeoatlas*, S. 6, 2007: 20-35.
- Casabonne 2007(a) CASABONNE, O., "Kilikya", *Arkeoatlas*, S. 6, 2007: 55-61.
- Cauer 1894 Cauer, D., "Achaimenidai" *RE*, Band 1, Stuttgart 1894: 200-204.
- Cook 1985 COOK, J.M., "The Rise of the Achaemenids and Establishment of Their Empire", *Cambridge History of Iran: the Median and Achaemenian Periods*, Vol. 2, 1985: 200-292.
- Curtis 1997 CURTIS, Sarkhosh V., "Persia from Alexander to Rise the of Islam", *Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 4, 1997: 286-291.
- Dandamayev 1993 DANDAMAYEV, M.A., "Cyrus: Cyrus the Great", *EIr*. Vol. 6, Costa Mesa-California 1993: 516-521.
- Dandameyev 1989 DANDAMAYEV, M.A., *A Political History of the Achaemenid Empire*, Leiden-New York-Köln 1989.
- Dusinberre 2003 DUSINBERRE, E., *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, Cambridge 2003.
- Eagleton-Williams 2011 EAGLETON, C.-WILLIAMS, J., *Paranın Tarihi* (Çev. Fadime Kahya), İstanbul 2011.
- Eph'al 1988 EPH'AL, I., "Syria-Palestina Under Achaemenid Rule", *CAH.*, Vol. 4, 1988: 139-164.

- Farkas 1985 FARKAS, Ann, "Behistun Inscription", *Cambridge History of Iran: The Median and Achaemenian Periods*, Vol. 2, 1985: 829-831.
- Farrokh 2007 FARROKH, K., *Shadows in the Desert: Ancient Persia at War*, Oxford-New York 2007.
- Fol-Hammond 1988 FOL, A.-HAMMOND, G.L., "Persia in Europe Apart From Greece", *CAH.*, Vol. 4, 1988: 234-253.
- Frye 1983 FRYE, R., *the History of Ancient Iran*, München 1983.
- Gartwaite GARTWAITE, G., *The Persian*, Oxford 2005.
- Ghirshman 1954 GHIRSHMAN, R., *Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest*, Montreal-Victoria-Cape Town 1954.
- Goodspeed 1899 GOODSPEED, G.S., "The Persian Empire from Darius to Artaxerxes", *The Biblical World*, Vol. 14, 4 / 1899: 251-257.
- Graf 1994 GRAF, D., "Persian Royal Road System", *AchHist. VIII* (Ed. by Heleen Sancisi-Weerdenburg, Amelie Kuhrt, Margaret Cool Root), Leiden 1994: 167-189.
- Graf 1997 GRAF, D., "Palestine in the Persian through Roman Periods", *Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 4, 1997: 222-228.
- Gray-Cary-Litt GRAY, G.B.- CARY, M.- LITT, D., "The Reign of Darius", *CAH.*, Vol. 4, 1988: 173-228.
- Hallock 1969 HALLOCK, R.T., *Persepolis Fortification Tablets*, Chicago 1969.
- Head 1992 HEAD, D., *The Achaemenid Persian Army*, Yorkshire 1992.
- Herzfeld 1968 HERZFELD, E., *The Persian Empire*, Weisbaden 1968.
- Holland 2007 HOLLAND, T., *Persian Fire*, New York 2007.
- Hornblower 2011 HORNBLOWER, S., *The Greek World 479 – 323 B.C.*, New York 2011.
- İplikçioğlu 2007 İPLİKÇİOĞLU, B., *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 2007.
- Kaptan 1997 KAPTAN, D., "On the Satrapal Center in Northwestern Asia Minor", *Achaemenid Anatolia; Proceedings of the First Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period*, Bandırma 15-18 August 1997: 57-64.
- Kaptan 2002 KAPTAN, D., "The Daskyleion Bullae: Seal Images from the Western Achaemenid Empire", *AchHist. 12*, Vol. 1, Leiden 2002: 1-246

- Kent 1937 KENT, G.R., "The Daiva-Inscription of Xerxes", *Language*, Published by Linguistic Society of America, Vol. 13, 4 / 1937: 292-305.
- Kuhrt 2007 KUHRT, A., *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, Vol. 2, London, New York 2007.
- Kuhrt 2009 KUHRT, A., *Eskiçağda Yakın Doğu* (Çev. Dilek Şendil), C. 2, İstanbul 2009.
- Liddell-Scott 1996 LIDDEL, H. G.-SCOTT, R., *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford 1996.
- Lloyd 2000 LLOYD, S., *Türkiye'nin Tarihi* (Çev. Ender Varinlioğlu), Ankara 2000.
- Lorentz 2007 LORENTZ, H., "Achaemenid Dynasty", *Historical Dictionary of Iran I*, Lanham-Maryland-Toronto-Plymouth 2007: 4-6.
- Maffre 2007 MAFFRE, Frederic, "Kıyı Phrygiası ve Troas", *Arkeoatlas*, S. 6 / 2007: 84-89.
- Magie 2002 MAGIE, D., *Anadolu'da Romalılar 2: Batı Anadolu ve Zenginlikleri* (Çev. Nezih Başgelen-Ömer Çapar), İstanbul 2002.
- Mansel 1970 MANSEL, A.M., *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara 1970.
- Meadows 2005 MEADOWS, A., "The Administration of the Achaemenid Empire", *Forgotten Empire the World of Ancient Persia*, London 2005: 181-209.
- Mellink 1988 MELLINK, M., "Anatolia", *CAH.*, Vol. 4, 1988: 211-233.
- Memiş 2007 MEMİŞ, E., *Eski Mezopotamya Tarihi*, Bursa 2007.
- Merrilless 2005 MERRILLES, H.P., *Catalogue of the Western Asiatic Seals in the British Museum Cylinder Seals VI, Pre-Achaemenid and Achaemenid Periods*, British Museum Press 2005.
- Mieroop 2006 MIEROOP, M.V., *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323* (Çev. Sinem Gül), Ankara 2006.
- Morria-Scheidel 2009 MORRIA, I.-SCHEIDEL, W., *The Dynamics of Ancient Empire: State Power from Assyria to Byzantium*, New York 2009.
- Olmstead 1938 OLMSTEAD, A.T., "Darius and His Behistun Inscription", *Amerikan Journal of Semitic Languages and Literature*, Vol. 55, 4 / 1938: 392-416.

- Olmstead 1939 Olmstead, A.T., "Persia and the Greek Frontier Problem", *Classical Philology*, Vol. 34, 4 / 1939,: 305-322.
- Pelling 2006 PELLING, C., "Aiskhylos'un Persler Oyunu ve Tarihi" (Çev. Ayşen Sina), *AÜDTCF Dergisi*, S. 46, 1, Ankara 2006: 109-136.
- Potts 2005 POTTS, D.T., "Cyrus the Great and the Kingdom of Anshan", *Birth of the Persian Empire*, Vol. 1 (Ed. by Vesta Sarkhosh Curtis, Sarah Steward), London 2005: 7-28.
- Röllig 1996 RÖLLIG, W., "Satrapes", *DNP*, Band II, Stuttgart 1996: 111.
- Schmitt 1986 SCHMITT, R., "Achaemenid Dynasty; from the Persian Clan of the Same Name ca. 700 to 330. B.C.", *EI*, Vol.1, Londra-Costa Mesa 1986: 414-426.
- Sekunda 1991 SEKUNDA, N., "Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia", *AchHist. VI*, Leiden 1991: 83-143.
- Sevin 1982 SEVİN, V., "Anadolu'da Pers Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları 2*, İstanbul 1982: 268-277.
- Sevin 1997 SEVİN, V., *Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul 1997.
- Shervin-White 1984 SHERVIN, S.M.-WHITE, "Mausolus", *The Classical Association*, New Series, Vol. 34, 2 / 1984: 254-259.
- Stolper 2005 STOLPER, M.W., "Achaemenid Languages and Inscriptions", *Forgotten Empire the World of Ancient Persia*, London 2005: 18-24.
- Swoboda 1901 SWOBODA, H. "Dareios", *RE*, Band 8-4, Stuttgart 1901: 2184-2212.
- Tekçam 2007 TEKÇAM, T., *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul 2007.
- Tekin 2007 TEKİN, O., "Satraplar Anadolu'su", *Arkeoatlas*, S. 6 / 2007: 65-73.
- Tekin 2008 TEKİN, O., *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008.
- Tolman 1908 TOLMAN, H.C., *The Behistan Inscription of King Darius*, Nashville 1908.
- Toteva 2007 TOTEVA, D. G., "Pers Kentleri ve Sanatı On Binlerin Düşü", *Arkeoatlas*, S. 6 / 2007: 36-53.
- Tuplin 2005 TUPLIN, C., "All the King's Men", *The World of Achaemenid Persia* (Ed. by John Curtis, St John Simpson), London-New York 2005: 51-61.

- Waters-Claire 2010 WATERS, M.-CLAIRE, E., “Applied Royal Directive: Pissouthnes and Samos”, *Der Achämenidenhof*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2010: 817-828.
- Weiskopf 1989 WEISKOPF, M., *The So-Called Great Satrap’s Revolt 366-360 B.C.*, Wiesbaden, Stuttgart 1989.
- Wiesehöfer 1996 WIESEHÖFER, J., “Satrap”, *DNP*, Band II, Stuttgart 1996; 108-110.
- Wiesehöfer 2003 WIESEHÖFER, J., *Antik Pers Tarihi* (Çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul 2003.
- Young 1997 YOUNG, T.C., “Persians”, *Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 4, 1997: 295-300.
- Bulut 2007 BULUT, Hülya, Daskyleion’da Akhaemenid Satraplığı Sonu ve Hellenistik Dönem (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2007.

İnternet kaynakları

Bruno Jacobs, “The Administrative Units of the Achaemenid Empire: Achaemenid Satrapies”. <http://www.iranica.com/> Encyclopaedia Iranica Online.

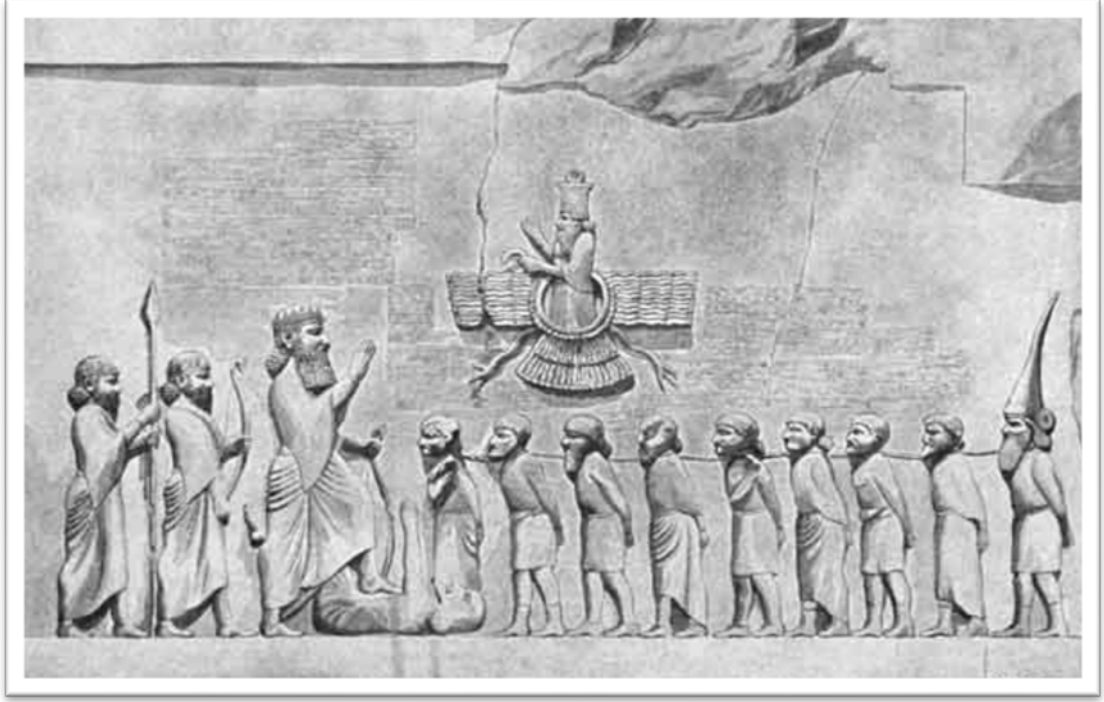
EKLER

Ek-1 Akamenid Hanedanlığı

Teispes (Anşanlı)	M.Ö.	yaklaşık 650-620
I. Kyros		yaklaşık 620-590
I. Kambyses		yaklaşık 590-559
II. Kyros		559-530
II. Kambyses		530-522
Bardiya/Gaumata		522
I. Darius		522-486
I. Kserkses		486-465
I. Artakserkses		465-424
II. Kserkses/Sogdianus		424-423
II. Darius		423-404
II. Artakserkses		404-359
III. Artakserkses		359-338
IV. Artakserkses (Arses)		338-336
III. Darius		336-330

Ek-2 I. Darius'un Kraliyet Yazıtları

Behistun	Dar. Perse. E	Dar. Suez	Dar. N i R. a
1. pārsa (Persia)	1. pārsa	1. [p r] s	1. pārsa
2. hūvaza (Elam)	2. hūvaza	2. m [d] j	2. māda (Media)
3. bābēruš (Babil)	3. māda	3. ' j [r m?]	3. hūvaza (Elam)
4. aṣūrā (Asur)	4. bābēruš	4. h r w	4. parṣava
5. arbāya (Arabistan)	5. arbāya	5. p r t w	5. harēva
6. mudrāya (Mısır)	6. aṣūrā	6. b h t r	6. bāχtriš
7. tyē daryahya (denizdeki halklar)	7. mudrāya	7. s g d j	7. sug ^u da (Sogdiana)
8. sparda (Lidya)	8. armina	8. h r h d j	8. hvārazmiš
9. yōnā (İyonya)	9. katpatuka	9. s r n g	9. zranka (Drangiana)
10. māda (Medya)	10. sparda	10. s d g w d	10. harahvatiš (Arachosia)
11. armina (Ermenistan)	11. yonā tyē huškahya	11. [h r] s m	11. ṣataguš (Sattagydia)
12. katpatuka (Kapadokya)	12. yonā tye daryahya	12. s k p t	12. gandāra (Gandara)
13. parṣava (Parthia)	13. utā dahyāva tyā para.darya	13. s k t	13. Hinduš (Hindistan)
14. zranka (Drangiana)	14. asagrta	14. b b r	14. sakā hōmavrgā (Hauma içen Sakalar)
15. harēva (Aria)	15. parṣava	15. r m j n	15. sakā tigraχōdā (Şapkalı Sakalar)
16. hvārazmiya (Chorasmia=Harezm)	16. zranka	[16.]	16. bābēruš (Babil)
17. bāχtriš (Baktria)	17. harēva	17. s w r	17. aṣūrā (Asur)
18. [sug]uda (Sogdiana)	18. bāχtriš	[18? k m t]	18. arbāya (Arabistan)
19. gandāra	19. suguda	[19?]	19. mudrāya (Mısır)
20. sakā (İskitya)	20. hvārazmiya	[20?]	20. armina
21. ṣataguš (Sattagydia)	21. ṣataguš	21. t t m h w	21. katpatuka
22. ha[ra]hvatiš (Arachosia)	22. harahvatiš	22. t n h s j	22. sparda (Sardes)
23. maka	23. hinduš	23. m g	23. yōnā (İyonya)
	24. gandāra	24. h n d w j	24. sakā paradarya (Denizin Karşısındaki İskitler)
	25. sakā		25. Skudra (Trakya)
	26. maka		26. yōnā takabarā (Şapka giyen İyonlar)
			27. pūtiyā (Libya)
			28. kūšiya (Etiyopya, Nubya)
			29. maciya (Maka)
			30. krkā (karia)

Ek-3 Behistun Rölyefi

I. Darius, ayakta ve sağ profilden resmedilmiştir. Üzerinde bir Pers kıyafeti ve bir taç taşımayan kralın sol elinde egemenlik simgesi olan yayı bulunmaktadır. Kralın sol ayağı ile bastığı kişi taht üzerinde hak iddia eden Gaumata'dır. Hiçbir halkın simgesini taşımayan kıyafetler içinde olan Gaumata, burada yenilginin simgesi olarak kollarını yana uzatmış bir şekilde betimlenmiştir.

I. Darius'un karşısında, elleri arkadan bağlanmış ve uzun bir iple boyunlarından birbirleriyle birleştirilmiş vaziyette sıralanmış isyancı milletlerin önderleri bulunmaktadır. Krala isyan edenleri temsil eden bu kişiler yenilgiye uğratıldıkları sıraya göre dizilmiştir. Figürleri kraldan oldukça küçük çizilen bu kişilerin her birinin kimliğini, yerel kıyafetleri ve traş tarzları ile tanımlamak mümkündür. Son sırada duran ve başında sivri bir başlık bulunan kişinin İskit olduğu anlaşılmaktadır. Bu figürün M.Ö. 519 yılında kral Darius'un İskit seferinden sonra rölyefe ilave edildiği düşünülmektedir. Darius'un arkasında ise iki silah taşıyıcı, yukarıda ise tanrı Ahuramazda resmedilmiştir (Wiesehöfer 2003: 36; Resim için www.saveyourheritage.com).

Ek-4 Behistun Yazıtı

Ben Pers kralı Darius, Hytaspes'in oğlu, bir Akamenid, krallar kralı, Persli, Pers kralı.

Kral Darius der ki, benim babam Hystaspes; onun babası Arsames; onun babası Ariaramnes; onun babası Teispes; onun babası Achaemenes.

Kral Darius der ki, (Akamenidler olarak) adlandırıldığımız için, (uzun yıllardır) soyluyuz ve krallar bizim ailemendir.

Kral Darius der ki, ailem önceden sekiz krallıktı (benimle beraber dokuz). Biz kral olduk.

Kral Darius der ki, ben Ahuramazda'nın koruyuculuğu altında bir kralım. Ahuramazda bana krallığı verdi.

Kral Darius der ki: Bena itaat eden ülkeler şunlardır, tanrı Ahuramazda'nın himayesiyle ben onların kralıyım: Pers, Elam, Babil, Asur, Arabistan, Mısır, Deniz Ülkesi, Sardes, İonya, Media, Armenia, Kappadoiya, Parthia, Drangiana, Aria, Harezm, Baktria, Sogdiana, Gandhara, Sktyhia, Sattagydia, Arakhosia ve Maka, toplam yirmi üç ülke.

Kral Darius der ki, bu memleketler bana itaat etti, Ahuramazda'nın himayesiyle bana köle oldular, bana haraç getirdiler. Gündüz ya da gece ben ne dediysem yaptılar.

Kral Darius der ki, bu topraklarda, güvenilir kişileri ödüllendirdim, kötülerini sorguya çektim (cezalandırdım). Ahuramazda'nın koruması altında ben, kanunlarımı bu topraklarda etkili kıldım. Ben onlara ne dediysem, onlar yaptı.

Kral Darius der ki, Ahuramazda bana krallık verdi, bu toprakları ele geçirene kadar, beni kuvvetlendirdi. Ahuramazda'nın koruyuculuğu altında, bu krallığı farzettim.

Kral Darius der ki, Ahuramazda'nın koruyuculuğu altında krallığa getirildim. Bizim ailemizden Kyros'un oğlu Kambyses, daha önceden krallığa getirilmişti. Kambyses'in kardeşi Bardiya idi. Onlar aynı ana ve babadan idi. Sonra Kambyses, Bardiya'yı öldürdü. Kambyses, Bardiya'yı öldürdüğünde, Bardiya öldü diye

insanlara bu durumu bildirdi. Sonra Kambyses Mısır'a gitti. Orada dostça karşılanmadı. Bunun üzerine Persia, Media ve diğer eyaletlerdeki topraklarda büyük bir artış oldu diye yalan söyledi.

Ardından, Gaumata adında bir Mag olan bir adam vardı. O, Paishiyauvada'da, bir dağda, isyan etti. O, ben Kyros'un oğlu, Kambyses'in erkek kardeşiyim diye insanlara yalan söyledi. Sonra bütün halklar, Kambyses'e isyan etti. Persia, Media ve diğer eyaletler Gaumata'ya doğru gitti. O, krallığı ele geçirdi. Bundan sonra Kambyses öldü.

Kral Darius der ki, Gaumata, Kambyses'in krallığını ele geçirdi. Krallık bizim ailemizden, onun ailesine geçti. Daha sonra Mag Gaumata Kambyses'ten krallığı aldı ve kral oldu.

Kral Darius der ki, hiçbir şey yoktu...bir Persli değildi. Ne bir Med, ne de bizim aileden biri Gaumata'dan krallığı aldı. İnsanlar ondan çok korkmuştu. Hiç kimse ben gelene kadar Gaumata'ya karşı gelemedi. Sonra Ahuramazda'ya dua ettim. Ahuramazda beni kuvvetlendirdi. Ahuramazda'nın egemenliği altında birkaç adamla birlikte, Mag Gaumata'yı ve onunla birlikte olan soyluları öldürdük. Nisaya'daki Sika(ya)uvati'de - burası Media'dadır- onu öldürdüm. Ahuramazda'nın himayesinde kral oldum. Ahuramazda bana krallığı verdi.

Kral Darius der ki, halkın gözünde, ailemin düşen itibarını geri getirdi. Gaumata'nın yıktığı tapınakları yeniden diktim. Gaumata'nın onlardan aldığı, sürüleri, köleleri, kraliyet evlerini halk için düzenledim. Persia, Media ve diğer eyaletlerde saraylar yaptım. Eskiden ne alındıysa geri getirdim. Bunları, Ahuramazda'nın himayesiyle altında yaptım. Sarayda evimi kurana kadar çalıştım. Ahuramazda'nın egemenliği altında, çalıştım. Böylece, Gaumata, bizim evimizi harap edemedi.

Kral Darius der ki, benim yaptığım şey budur. Sonra kral oldum (Benedict – Voightlander 1956: 9, 10; Orijinal metin için bkz. aynı makale).

Ek-5 Kserkses Daiva Yazıtı

- 1 [baga : vazarka : Auramazdā :] ¹hya : imā⁻¹
2 [m : būmim : adā : hya] ¹: avam : as⁻¹
3 [mānam : adā : hya : mar]¹tiyam : ad⁻¹
4 [ā : hya : šiyātīm :] ¹adā : mart⁻¹
5 [iyahyā : hya : Dārayavaum] ¹: XŠm : ak⁻¹
6 [unauš : aivam : paruvnā]¹m : XŠ : a⁻¹
7 [ivam : pa]²r²[u]²vn²[ām : framāt]¹āram : a⁻¹
8 ²dam : Dārayava²[uš : XŠ : vazarka] ¹: XŠ : XŠy⁻¹
9 ²ānām² [: XŠ : DAHnām : viš]¹pazanā⁻¹
10 ²nām : ²[XŠ :] ²ahy²[āyā : BU]¹yā : vaza⁻¹
11 ²rkāyā : ²[d]³ārai³[yapiy : Viš]¹tās⁻¹
12 ³pa²hyā : p²uça : Ha³[xāmani]⁴š⁴[ya :] ¹Pār⁻¹
13 ³sa : Pārsahyā : p³[uça :] ⁴Ariya⁴ [:] ¹Ari⁻¹
14 ³ya : ciça : θā³[tiy] ⁴: Dārayava⁴[uš : XŠ :]
15 ³vašnā : Au³[ramazd]⁴āhā : im⁴[ā : dahy-]

- 16 ³āva : tyā : ³[adam : a]⁴garbāya⁴[m : apata-]
17 ³ram : hac³[ā : Pārsā] ⁴: adam⁴[šām : pat-]
18 ³iya³[xšayaīy : manā :] ⁴bā⁴[jim : abara]
19 [: tyāšām : hacāma : aθahya : ava : ak-]
20 [unava : dātām : tyā : manā : avadiš]
21 [: adāriy : Māda : Uvaḡa : Parθava : Ha-]
22 [raiva : Bāxtriš : Suguda : Uvāra-]
23 [zmiš : Zraka : Harauvatiš : @ataguš]
24 [: Kaduš : Gadāra : Hiduš : Sakā : ha-]
25 [umavargā : Sakā : tigraxaudā : Bā-]
26 [bairuš : Aθurā : Arabāya : Muḡr-]
27 [āyā : Armīna : Katpatuka : Sparda :]
28 [Yaunā : tyaiy : drayahyā : Sakā :]
29 [tyaiy : paradraya : Skudra : Maciyā]
30 [: Karkā : θātiy : Dārayavauš : XŠ :]
31 [vasaiy : t]⁵ya : ga⁵[stam : kartam : ava :]
32 [vauv : a]⁵kunava⁵[m : dahyāva : yaudati-]
33 [ya : tyā] ⁶: aniy⁶[ā : aniyām : ajana]
34 [: adam :] ⁶akunavam⁶ [: yaθā : naiy : jat-]
35 [iy : av]⁶ā : yaθā : ā⁶[ha : paruvamciy]
36 [: avathā : ha]⁶tiy : ci⁶[yakaram : avā : da-]
37 [h]⁶yā⁶[va : θā]⁶tiy : D⁶[ārayavauš]
38 [:] ⁶XŠ : ava : a⁶[ku]⁶nava⁶[m : vašnā]
39 [:] ⁶Auramazdāh⁶ā⁶ [: yaθā : aniya : a-]
40 ⁶niyam : ⁷naiy⁷ : ja⁶[tiy : adam : gā-]
41 ⁶θavā : kašciy : ⁶ak⁷[unavam : dātām :]
42 ⁶tya : manā : hacā⁶ : av⁷[anā : apariyā-]
43 ⁶ya : yaθā : hya⁶ : tauvi⁷[š : tyam :]
44 ⁶kauθim : naiy⁶ : jati⁷[y : naiy :]
45 ⁷marda⁶tiy : θā⁶tiy⁷ [: Dārayavauš :]
46 ⁷XŠ : vašnā : Au⁶ramazd⁷[āhā : ka-]
47 ⁷rtam : va⁶saiy : ⁶tya : na⁷[ibam : hacā]
48 ⁷: gāθavā ⁶: kar⁶tam⁷ [: ava : gāθa-]
49 ⁷vā : akuna⁶va⁶m : ⁷ [+ - + - + : nāma : varda-]
50 ⁷nam : didā : h⁷[anatāyā : avagat-]
51 ⁷ā : paruvam⁷ [: akartā : hacā : ava-]
52 ⁷daša : ā : r⁷[āštām : avām : avāstā-]
53 [ya]⁷m : A⁷[lanuš : nāma : vardanam :]
54 [didā : akartā : avām : akunava-]
55 [m : θātiy : Dārayavauš : XŠ : mā-]

(Kent 1937: 294-296.)

Ek-6 Kserkses Daiva Yazıtı

1-6: Büyük tanrı Ahuramazda, bu yeryüzünü yarattı, ötedeki havayı yarattı, insanı yarattı, insan için barış yarattı, Kserkes'i kral yaptı, one king of many, one lord of many.

6-13: Ben Kserkes, büyük kral, krallar kralı, birçok insanı kapsayan memleketlerin kralı, bu büyük uzak ve geniş dünyanın kralı, kral Darius'un oğlu, bir Achaemenid, bir Persli, bir Aryan, Aryan ırkından.

13-28: Kral Kserkes derki: Tanrı Ahuramazda'nın isteği ile Persia'nın dışındaki memleketlerin kralı oldum, onlara hükmettim, onlar bana haraç verdi, onlar benim emrettiklerimi yaptı, benim kanunlarımı sıkıca tuttular: Media, Susa, Arachosia, Armenia, Drangiana, Parthia, Aria, Baktria, Sogdiana, Chorasmia, Babil, Asur, Sattagydia, Sardes, Mısır, denizde ve denizin ötesinde yaşayan İyonyalılar, Macianlar, Arabistan, Gandara, Sind, Kappadokia, Dahae, Amyrgian İskitleri, Şapka takan İskitler, Skudra, Akaufaka insanları, Puntialılar, Karialılar, Etiyopyalılar (Kent 1937: 296; tam metin için bkz. aynı makale).

Ek-7 Apadana sarayında bulunan 8.07 gram ağırlığındaki hafif altın Kroseid (Askari-Daryaei 2004: 442).

Ek-8 Satrap Pharnabazos'un gümüş sikkesi. Kyzikus'da, yaklaşık olarak M.Ö. 410-390 yılları arasında darp edilen sikkenin ön yüzünde satrapın baş kısmı; arka yüzünde bir geminin uç kısmı ile alt kısmında yunus ya da orkinos balığı bulunmaktadır. Sikkenin ağırlığı 14.68 gramdır (Meadows 2005: 203).

Ek-9 Satrap Tissaphernes'in gümüş sikkesi. Yaklaşık olarak M.Ö. 420-395 yılları arasında basılan sikkenin basıldığı yer belli değildir. Ön yüzünde satrapın başı, arka yüzünde ise zeytin dalı ve hilal şeklinde BAΣ yazısı bulunmaktadır. Ağırlığı 16.9 gramdır (Meadows 2005: 203).

Ek-10 Satrap Orontas'ın gümüş sikkesi. Yaklaşık olarak M.Ö. 380-330 yılları arasında darp edilen sikkenin ön yüzünde başında Atina miğferi bulunan Atena; arka yüzünde mitolojik bir canlı olan pegasus bulunmaktadır. Sikkenin ağırlığı 2.56 gramdır (Meadows 2005: 203).

Ek-11 Satrap Hekatomnos'un gümüş sikkesi. Yaklaşık olarak M.Ö. 395-377 yılları arasında darp edilen sikkenin ön yüzünde büyük kral ok atarken resmedilmiş; arka yüzünde asası ve çift başlı baltası ile Zeus bulunmaktadır. Sikkenin ağırlığı 15.15 gramdır (Meadows 2005: 204).

Ek-12 Satrap Mausolus'un gümüş sikkesi. Yaklaşık olarak M.Ö. 377-353 yılları arasında darp edilen sikkenin ön yüzünde tanrı Apollon; arka yüzünde asası ve çift başlı baltası ile tanrı Zeus bulunmaktadır. Sikkenin ağırlığı 15.16 gramdır (Meadows 2005: 204).

Ek-13 Satrap Pharnabazus'un Tarsus'ta basılan gümüş stateri. Yaklaşık olarak M.Ö. 380-375 yılları arasında darp edilen sikkenin ön yüzünde, tanrı Baal otururken resmedilmiş; arka yüzünde ise satrapın başı bulunmaktadır. Sikkenin ağırlığı 10.74 gramdır (Meadows 2005: 205).

Ek-14 Satrap Datames'in Sinop'ta basılmış gümüş stateri. Yaklaşık olarak M.Ö. 370-359/8 yılları arasında basılmış sikkenin ön yüzünde, küpe takmış orman/su perisi Sinope'nin başı; arka yüzünde bir yunus balığı ve üzerinde uçan kartal resmedilmiştir. Sikkenin ağırlığı 5.89 gramdır (Meadows 2005: 206).

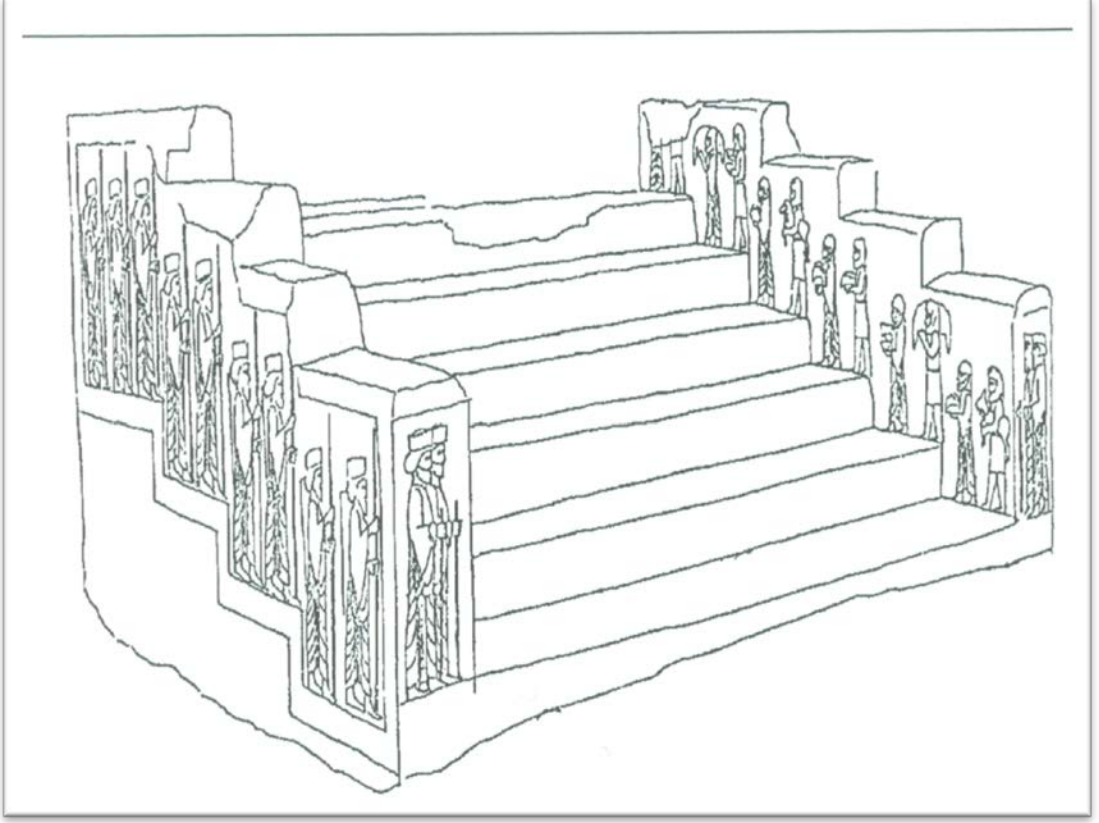
Ek-15 Satrap Datames'in gümüş stater'i. Kappadokia satrapı Datames, kendi birliklerinin ödemelerini yapabilmek için gümüş para darp etmiştir. Ön yüzünde bir bayan başı; arka yüzünde ise başında miğfer bulunan bir erkek figürü bulunmaktadır. Bu gümüşün ağırlığı 10.8 gram ağırlığındadır (Askari-Daryaei 2004: 442).

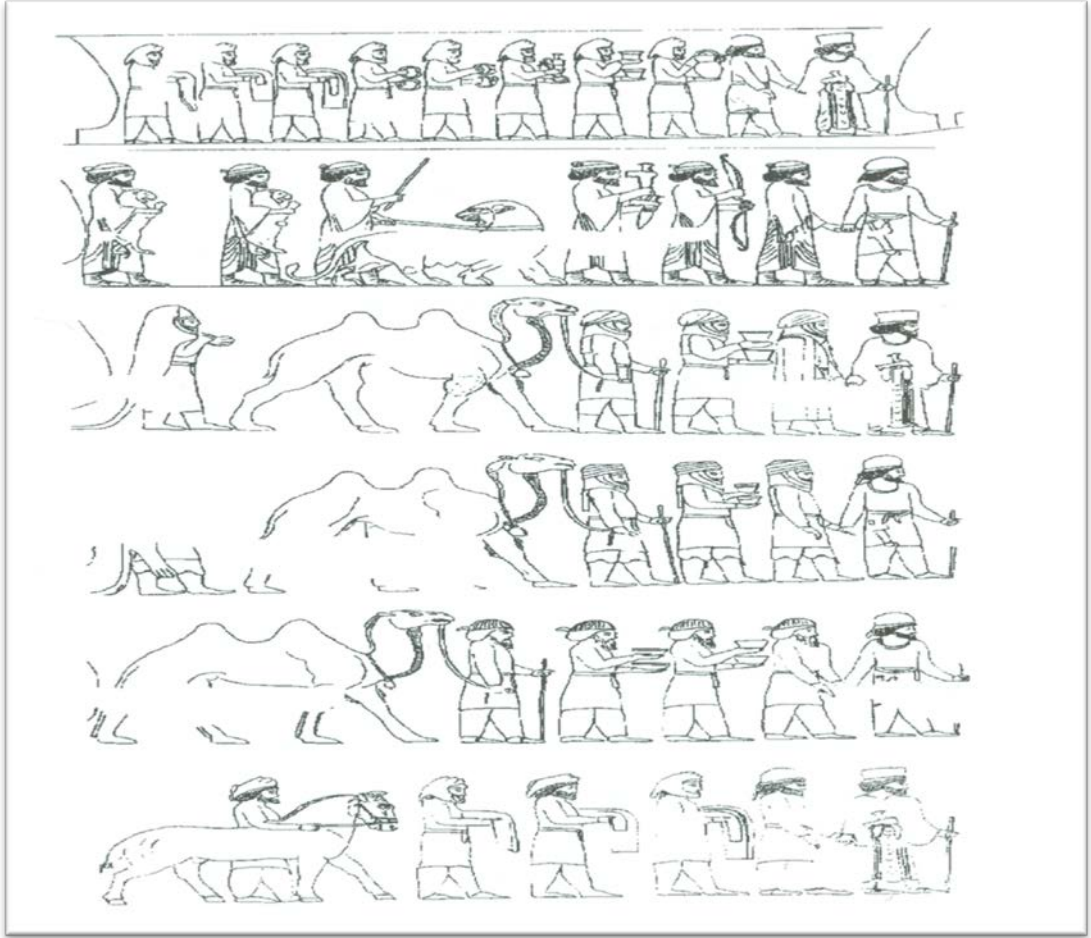
Ek-16 Satrap Mazaios'un (Kilikya, Ebirnairi ve Babil satrapı) altın stateri. Yaklaşık olarak M.Ö. 361-333 yılları arasında basılmış sikkenin ön yüzünde, tanrı Baal otururken; arka yüzünde ise bir geyiğe saldıran aslan figürü resmedilmiştir. Sikkenin ağırlığı 8.41 gramdır (Meadows 2005: 205).

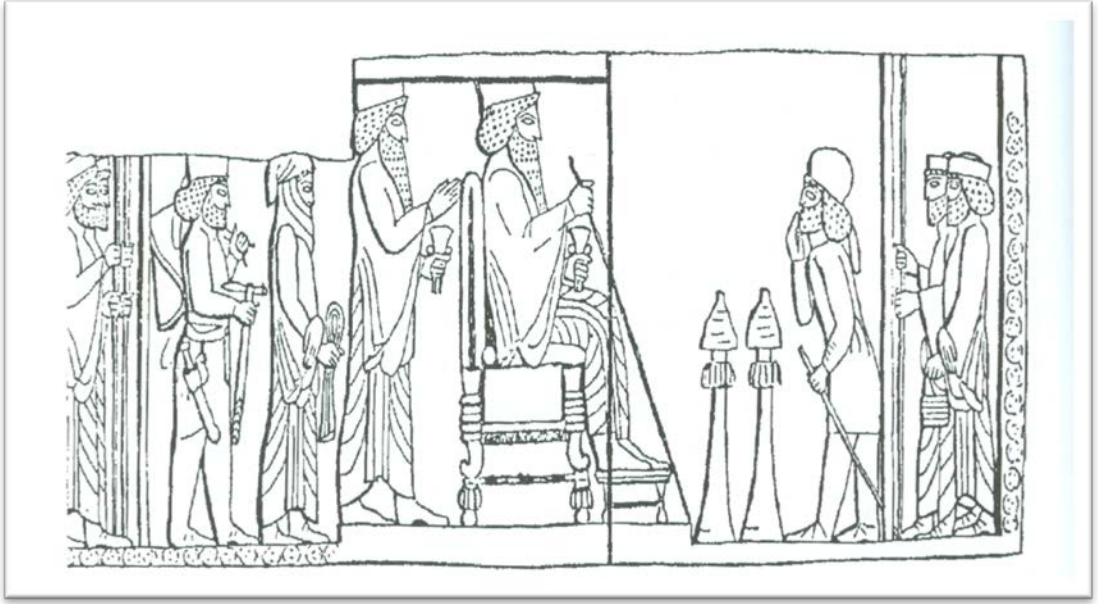
Ek-17 Başında eski İranlıların kullandığı hükümdarlık tacı ve küçük bir şemsiye bulunan Persli bir satrap figürü. Bu resimde Pers satrapı, Yunanlı bir elçiyi makamında kabul ederken betimlenmiştir. Türkiye'nin güneybatısındaki Ksanthos'da bulunan bu taş kabartması yaklaşık olarak M.Ö. 385'e tarihlendirilmektedir (Ctesias 2010: 10).

Ek-18 Kralın egemenliği altında olan halkların tasvir edildiği bu merdivenlerde, 23 ulustan insan betimlemesi yapılmıştır. Burada egemenlik altına alınan halklar ve tarihin gördüğü ilk büyük imparator olan Pers imparatoru ile onun yanında başkentte toplanmış olan kralın köleleri karşılıklı olarak resmedilmiştir. (Briant 2002: 292).

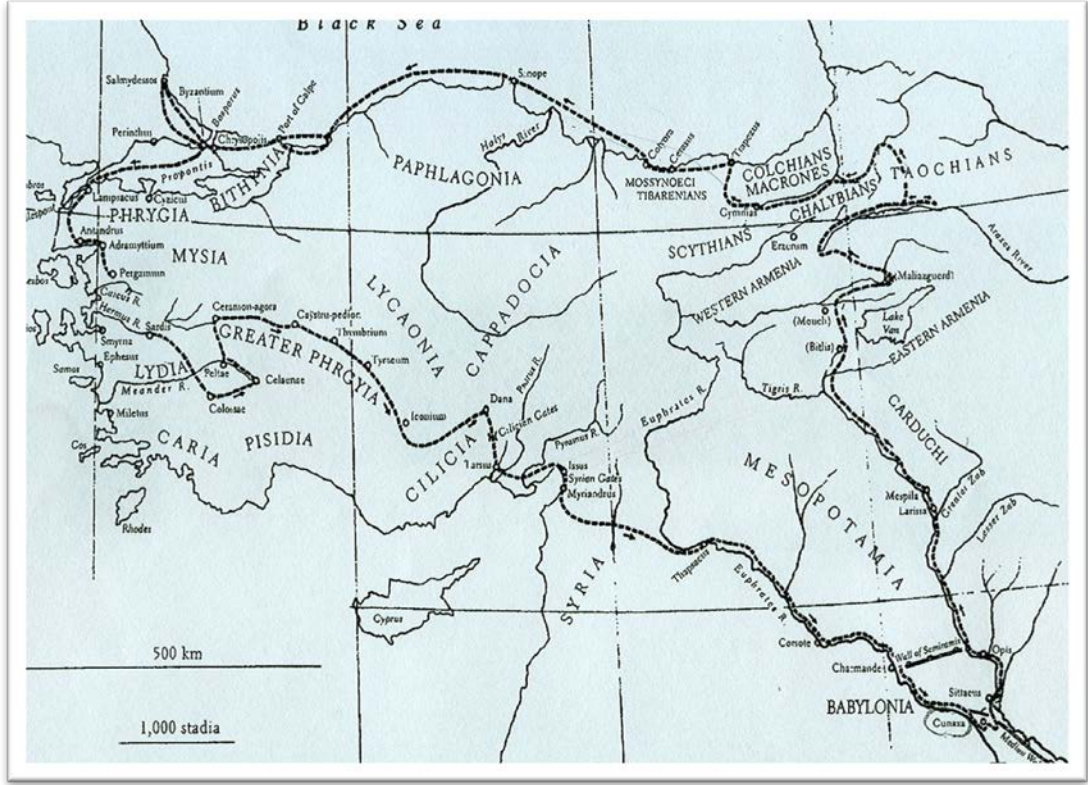
Ek-19 Bu rölyefte imparatorluk merkezine hediye getirirken resmedilen imparatorluk halkları görülmektedir. Buradaki milletler yukarıdan aşağıya doğru, Medler, Elamlılar, Partlar, Aryanlar, Baktrialılar, Sagartialılar olarak sıralanmıştır (Briant 2002: 177).

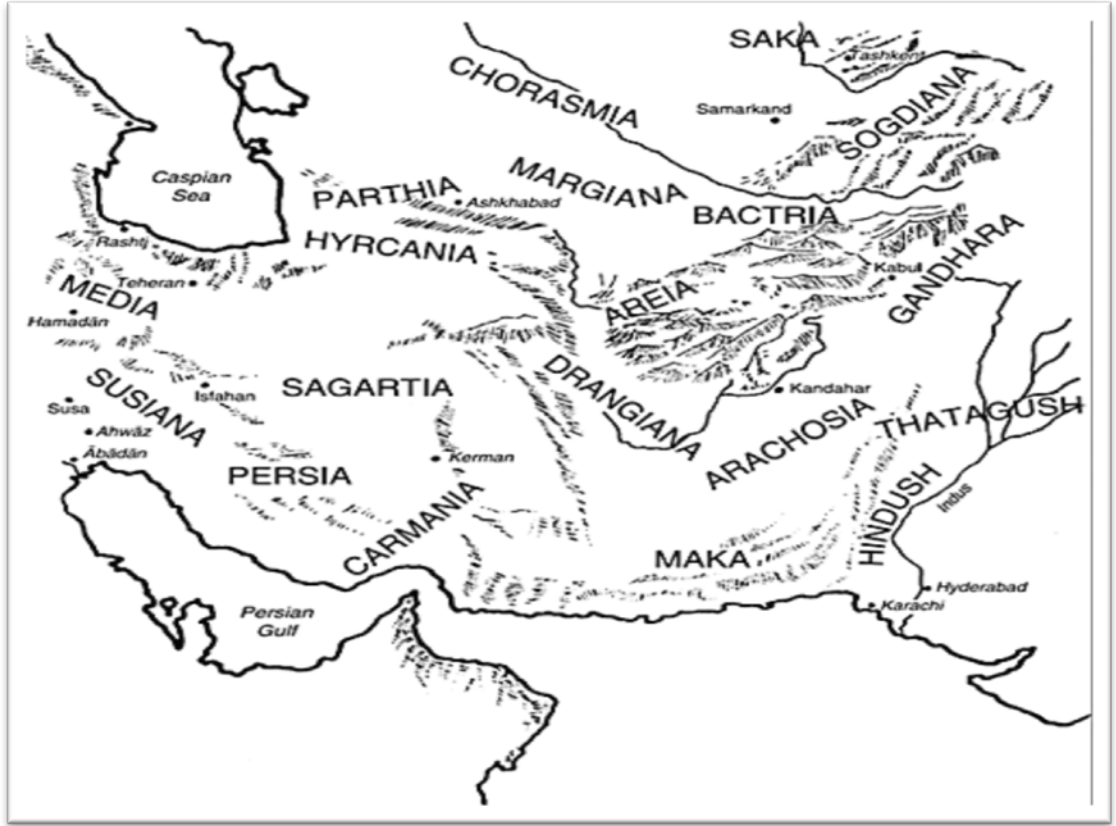
Ek-20 Burada Persepolis'teki hazine odasında gerçekleşen resmi bir kraliyet görüşmesi betimlenmiştir. Satraplıklardan gelen hediyeler ve vergiler bu hazinelerde toplanmıştır (Briant 2002: 218).

Ek-21 M.Ö. 4. yüzyılda, Güney İtalya'da yapılmış Darius Vazosu. Resmin sol alt köşesinde kraliyet haznedarı, masada oturmuş kendisine çuvaldar içinde getirilen vergiyi kayda geçerken betimlenmiştir. Masanın üzerinde görülen Yunan harfleri 10.000 şekelden $\frac{1}{4}$ şekele kadar olan değerleri temsil etmektedir (Catherine Eagleton-Williams 2011: 18).

Ek-22 Anadolu ve Önasya satraplıklarının resmedildiği harita. Bunun yanında haritada görülen siyah kesik çizgilerle oluşturulmuş rota, Genç Kyros'un Pers tahtını ele geçirmek için kral II. Artakserkses'e karşı yapmış olduğu Kunaksa savaşının öncesi ve sonrasında, Yunan askerlerinin güzergâhını göstermektedir (Briant 2002: 367).

Ek-23 İran platosunda bulunan satraplıkların gösterildiği bir harita (Kuhrt 2007: 840).

Ek-25 Pers kral yolu güzergahı (Merrilless 2005: 16).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Muzaffer DURAN

Doğum Yeri : Ankara

Doğum Yılı : 04.11.1986

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu

Lise: Sincan Lisesi 1999-2003

Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Tarih Bölümü 2005-2009

Yabancı Dil ve Düzeyi

İngilizce: C (76)

İş Deneyimi

2010- SDÜ Araştırma Görevlisi